

se museet ▶

Svåra saker

Ting och berättelser som upprör och berör

Eva Silvé & Anders Björklund (red.)

Den va jätte bra ganska
så sötlig halsning alltså
hulter 8ål

häftigt!

Urkb

Marie Wallin

Marie Wallin

Är farliga saker ofarliga eller ofarliga saker farliga?

Johs

Klump i magen *Alvin Brand Jan*
Hän blir tagen *Tran Rindöphi*

Öppnande och överligt / Sofia P

Läskigt. Viktigt.

Tråkigt! Maria Frelin

24/2 Svår balans. Vill jag minna?
Maria eller
Daniel vill jag glömma?

Det var mycket intressant!
Jag ville läsa alltihop - men orkade inte
jag tycker ni ska fotografera av alltihop
alla föremålen och ha foton och texterna
i en bok som ni ger ut.
/ Petronella Svensson Esblston

Jag fick en klump i halsen efter att ha sett många av
de här svåra sakerna. Vissa ser vardagliga ut. När man sedan
får läsa en historia bakom så ändrar de helt karaktär. Det här
är sådant man inte får gömma undan. Även svåra saker måste
visas / Jenny Ring

24/2 Skitutställning för
förståndshandikappade och
läsare. P. läsas intellektuella.

24/2 skryss utställning. Fan ta censuren.
Hagfors rules! Mattias L - Hagfors / säter.
00224 00224 JAC? SEU IN ITED HÅ...

000224 Nödvändig mot, till till de
"läsas intellektuella" fin kultur!

Stok

Tack, jag fick mig en funderare...
Bertil Olsson U-a, f.d. varusörb.

Det finns mycket värre uttryck
St

31/30-00

All bevara något från det förflutna
är ett sätt att förstå nutida och
framtida. Svåra frågor/baker

Abdi Ali Houness
Ordförande i Somaliiska
Kulturförening i Kristianstad

Svåra saker

Ting och berättelser som upprör och berör

Eva Silvén & Anders Björklund (red.)

With an introduction in English

Alla institutioner som har medverkat i Svåra saker har satsat egen tid och resurser, särskilt Nordiska museet, Riksutställningar, Sjöhistoriska museet och Etnografiska museet.

Externa bidrag har kommit från Statens kulturråd, Stiftelsen framtidens kultur, Riksbankens Jubileumsfond och Kulturarv för alla. Tryckningsbidrag har erhållits av Stiftelsen Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur och Letterstedtska föreningen. Alla tackas varmt för sitt stöd till projektets genomförande.

Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare 2006
Grafisk form Lena Eklund
Översättningar till engelska Alan Crozier
Omslagsbild Olof Wallgren, Riksutställningar
På pärmarnas insidor kommentarer ur projektets gästbok

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2006
ISBN 91 7108 507 6

Innehåll

Att spåra det svåra 5

EVA SILVÉN & ANDERS BJÖRKLUND

Fältstationen 21

MATS BRUNANDER

Mötet med besökarna 29

BRITTA JOHANSSON & CAROLYN ÖSTBERG

Museernas svåra saker 37

Alrunan 38 Askegossen 40 Barnet med smittkoppor 42 Betknivlådan 44 Bevakningskameran 46 Bibliotekets brandskadade bokmärken 48 Bogvisiret 50 Djävulskontraktet 52 Doppvärmaren 54 Dykarboden 56 Dynamitvärmaren 58 Därstugan 60 Else Nilsdotters kranium 62 Ericssons röda mapp 64 Fem i tolv-rörelsens pin 66 Flygspanarens glasplåt 68 Fosfortändstickorna 70 Fotangeln 72 Fotografens hemliga bilder 74 Furugårds flagga 76 Fångklämningen 78 Fängelsefilten 80 Färglådan 82 Fönstervreden 84 Förlossningssaxen 86 Handgranaten 88 Insamlingsbössan 90 Jaktkortet 92 Jordhögen 94 Julasäkringen 96 Kaffemuggen 98 Kikaren 100 Klänningslivet 102 Koppartavlan 104 Krigsgravinstruktionen 106 Kullagret 108 Leksaks-grodan 110 Lobotomiborren 112 Lungsots-skytteln 114 Lyckopillret 116 Marias läppstift 118 Mineralvattenflaskan 120 Mordstenen 122 Mumiedelarna 124 Naglarna i vanten 126 Nallen från Göteborg 128 Neurosedyntabletterna 130 Porrfilmen Belinda 132 Potatissalladen 134 Prärieindianens skjorta 136 Punkarens jeans-

jacka 138 Samefrontens t-shirt 140 Sidenskorna 142 Snäpparen 144 Spottkoppen 146 Stadens stenar 148 Statyetten från Sundsvall 150 Stoppduken 152 Tatueringssmaskinen 154 Tidsstudiemannens redskap 156 Tjörnbroleden 158 Totempålen 160 Urbans sten 162 Vapenbeslaget 164 Yvannes vita käpp 166 Återfunnen flaska 168

Besökarnas svåra saker 171

Annies tavla 172 Avskedspresenten 174 Badrums-vågen 176 Berlocken 178 Betongbiten 180 Blåmesen 182 Demonstrationen 184 Diktafonen 186 Diktsamlingen 188 Dockan med gul klänning 190 Geografi för folkskolan 192 Gertruds väckarklocka 194 Hakkorsvimpeln 196 Katthalsbanden 198 Leksakskassaskåpet 200 Mammans kopp och fat 202 Namnbrickan 204 Pacemakern 206 Pappersarket 208 Plåtburkarna 210 Potosisilvret 212 Primusfabriken 214 Ransoneringskortet 216 Reklambilden 218 Resebroschyren 220 Runes krigsminnen 222 Skrivförsöket 224 Skräpsamlingen 226 Smyckeskrinet 228 Speldosan 230 Stanniolpapperet 232 Stämpelkortet 233 Tarjas filmrullar 234 Teckningen till Bertil 236 Telefontipset 238 Trampminan 240 Uppgårelsen 242

Medverkande museer 244

In English 245

Detecting Difficulty 248

EVA SILVÉN & ANDERS BJÖRKLUND

»Maybe we should say that all objects are difficult until they prove they are not.«

George Okello Abungu, dåvarande chef för National Museums of Kenya, vid slutkonferensen *Museum 2000*. *Confirmation or challenge*, Stockholm juni 2001.

Att spåra det svåra

EVA SILVÉN & ANDERS BJÖRKLUND

Vad är det för slags saker människor sparar? De flesta väljer och filtrerar bland sina tillhörigheter och bär med sig några av de mest meningsindränkta objekten genom livet, om möjligheten finns. Det är sådana ting som förknippas med lycka eller olycka, nytta eller nöje – innebörder som gör dem värda att bevara. Med hjälp av föremål skapar var och en sin egen meningsborg, där några av byggestenarna har särskilda betydelser, ofta dolda för andra men levande och viktiga för den som vet. Det är föremål med en bestämd laddning av starka upplevelser, av sorg eller saknad, av brustna löften eller onådda mål. Det kan göra ont att se dem, och det kan hugga till i magtrakten. Men de bevaras ändå, det vore ett svek att slänga dem.

Alla bär på minnen, erfarenheter och relationer och några av dem har hakat fast vid fysiska ting. I den här boken ska vi ge exempel på hur enskilda människor minns med hjälp av dessa. Men vi ska också ställa frågor om de saker som museerna – det gemensamma samhällsminnet – samlar, visar och skickar vidare till framtiden. Vilka historier är det

som överlever i museernas arkiv och magasin, hemma i skåp och lådor och i människors berättelser?

Ett förebildligt kulturarv?

Den här boken har sitt ursprung i den tidigare publikationen *Adressat okänd. Framtidens museiföremål*,¹ där de svenska kulturhistoriska museerna i nätverket Samdok² uppmanades att bidra med varsitt föremål från efterkrigstiden, tillsammans med en kort text. Materialet sammanställdes i en bok som i ord och bild speglar museernas samtidsdokumentation. Bland de 68 föremålen finns Benny Anderssons synt, ett campingkök, en Che Guevara-affisch, mirakelduken Wettex, ett gem, en jordgubbssmakande kondom, en julkortsbrevlåda, ett ASEA-lok samt »musikerboots, servitrisdojor och en stor stark« från Havsbadsrestaurangen i Lysekil – för att bara ta några exempel. Idén var att visa på betydelsen av det kulturarv som museiföremålen utgör, hur vardagens alla ting kommer att ingå i framtidens historia. Boken möttes av ett stort intresse och bidrog till en engagerad diskussion om museernas utforskning av sin samtid.

Under arbetets gång hade vi redaktörer dock börjat reflektera över om museernas insamling verkligen gav en nyanserad skildring av efterkrigstidens Sverige, med både det socialt accepterade och oaccepterade, med livets både ljusa och mörka sidor. Tankar väcktes om hur föremål brukar förstås och tolkas: medan en antiubåtsgranat helt sonika framställdes som ett effektivt vapen beskrevs ett granatgevär som omänskligt. Några föremål förde tankarna till en annan verklighet än den välordnade

och »normala«: en udda uppfinning, en hembränningsapparat, en klänning broderad med märkliga sentenser av en psykiskt sjuk kvinna och en väckarklocka från en överlevande efter m/s Estonias förlisning. Det verkade finnas glipor i det föremålsbaserade kulturarv som annars gärna sågs som något entydigt, gott och förebildligt att samlas kring.

Vem sparar föremål som vittnar om det onämnbara och obscena, det som är smutsigt ochäckligt eller politiskt farligt? Kan kulturvårdarna tänka sig att också bevara minnet av fiffel och bedrägeri, det tabubelagda och motbjudande? Vem vågar se det svåra i det till synes oskyldiga? Kanske var det dags för en genomlysning av museernas insamling från ett håll som inte brukar täckas av verksamhetsplaner och dokumentationsprogram? Vi beslöt att återigen, men nu med större skärpa, granska museernas urvalsmekanismer och samlandets möjligheter och gränser.

Att i ännu en bok fokusera just det materiella ligger i linje med museivärldens kunskapssyn och berättarteknik. Föremålshantering är museernas paradgren, museer är professionella samlare och har en mängd elaborerade metoder för att göra urval och bedömningar. Det är därför som den här boken inte handlar om svåra och problematiska företeelser i allmänhet utan om just svåra saker, även om rubriken på svenska, liksom än mer på engelska, är välgörande tvetydig. Avsikten är att kritiskt granska det kulturarv som landets många museiföremål utgör. Vi vill föra en diskussion om de avvägningar som ligger bakom de urval som görs och om de blottor som kan finnas, så att resultatet inte bara blir oreflekterade söndagsporträtt el-

ler monument över framgång och framsteg, över det lyckade och välanpassade.

Projektet Svåra saker

Efter våra inledande reflektioner startade *Svåra saker* i sin mer konkreta form med ett seminarium våren 1998, följt av ett upprop till museerna. Än en gång bad vi om ett föremål med en berättelse ur samlingarna, men nu ett i någon betydelse svårt eller farligt objekt. Det kunde vara ting som genom människors handlingar och föreställningar blivit skrämmande eller avvikande, ting som väckt motstånd, ting som inte var vad de syntes vara. Svaren kom in, ett rikt och mångfasetterat material började ta form och demonstrerade att museernas samlingar rymmer en långt större dramatik än vad de oftast tillåts visa. Men inte mindre fascinerande var det att se med vilken inbördes variation museitjänstemännen även denna gång närmade sig uppgiften att välja och presentera sina föremål: torrt, sakligt och tekniskt eller fantasifullt, associativt och emotionellt.

Vid det här laget upptäcktes projektet av utställningsproducenten Mats Brunander vid Riksutställningar. Tillsammans började vi fundera över hur och om museitjänstemännens definition av svåra och farliga saker motsvaras av andra människors upplevelser. För att undersöka detta byggdes en fältstation, en mobil utställning, i en trailer som rullade genom Sverige från december 1999 till september 2000. I fältstationen fanns utrymme för 54 föremål från lika många museer, tillsammans med varsin text om bakgrund och historia. Allt fanns

dock inte på plats från början, hälften tillfogades efterhand i samarbete med det lokala museet när trailern anlände till orten ifråga.

Fältstationen/utställningen visades på 27 platser, där besökarna möttes av uppmaningen: »Var med och skriv vår tids historia genom att bidra med dina egna ting och berättelser som upprör och berör.» Frågeställningarna pendlade alltså mellan det offentliga och det privata, mellan det som museerna samlar och det som deras publik ser som betydelseladdade och problematiska ting. Två reseintendenter, Britta Johansson och Carolyn Östberg, engagerades för att arbeta i fältstationen och fånga upp besökarnas reaktioner och reflektioner. Sammanlagt dokumenterade de drygt 300 besökares berättelser, från längre skildringar med fotografier av fysiska ting till kortare minnesbilder och kommentarer, utan någon direkt föremålsanknytning. Vissa utgår från starkt personliga trauman, andra refererar till händelser på den egna bostadsorten eller i samhället i stort. En del tar mer formen av associationer som väckts av museernas föremål eller bidrag från andra besökare. En del uttrycker en allmän oro över någon företeelse i samtiden.³

För att fördjupa den delen av projektet som syftade till att starta och förankra en diskussion bland museerna arrangerades 2000–01 en serie på fyra seminarier under rubriken *Utanför ramen. Museerna och det främmande, svåra och farliga*. Seminarierna förlades till olika museer i landet och var i första hand öppna för museianställda och forskare vid universitet och högskolor.⁴ Det första hölls på Göteborgs Stadsmuseum under

rubriken *När tillvaron rämnar* och hade till syfte att diskutera metodologiska och etiska perspektiv på museernas roll i samband med olyckor och stora katastrofer. Det andra seminariet, *Det goda arbetet – och det onda?*, hölls på Arbetets museum i Norrköping. Där diskuterades hur museerna skulle kunna gå till väga för att ge en nyanserad bild av det samtida arbetet, inte bara det berikande och hedervärda utan även det skadliga, ovärdiga och diskriminerande. Mångkulturellt centrum i Botkyrka var värd för det tredje seminariet, *I förskingringen*. Här frågades om museerna har en tendens att favorisera det stabila och institutionella och på vilket sätt de skulle kunna närma sig de människor som genom migration, hemlöshet och social marginalisering har förlorat en fast punkt i tillvaron. Det sista seminariet, *Död och dårskap*, hölls på Kulturen i Lund och inriktades på museernas hantering av etiskt komplicerade företeelser och föremål. Hur behandlas mänskliga kvarlevor i museer och utställningar? Hur tar museerna ställning ifråga om det »normala« och det »annorlunda«? Vilken roll spelar avstånd i tid och rum?

Fältstationen/utställningen och dess landsomfattande turné fick stor uppmärksamhet i lokalpressen på respektive ort och gjorde även avtryck i riksmedia, som också senare då och då har följt upp projektet och dess tema.⁵ För media har det främst varit ämnet och materialet i sig som lockat. Men projektet har också mött intresse från forskare och utbildare vid universitet och högskolor, utställningsproducenter och museikolleger, såväl i Sverige som andra länder. I dessa sammanhang har det dels varit den interaktiva metoden som

stätt i fokus, dels vårt bruk av det svåra som analytiskt verktyg för att diskutera museerna och deras verksamhet.⁶ Ibland har projektgruppen gästats av dessa kolleger, andra gånger har vi lagt fram och diskuterat våra frågeställningar vid konferenser, seminarier och olika utbildningsprogram. Förutom på den egna webbplatsen har projektet kontinuerligt presenterats i skrift på annat håll.⁷ Det har också inspirerat kolleger i Norge att starta nätverket *Brudd*, vars syfte är att ge museerna mod och yrkesmässigt stöd att ta upp frågor som rör problematiska och obehagliga ämnen.⁸ Vid Nordisk Museumsfestival i Stavanger år 2000 belönades utställningen med ett av de två Fågel Fenix-priserna,⁹ och när Riksutställningar utsågs till Årets museum 2001 av Svenska Museiföreningen var *Svåra saker* ett av de projekt som nämndes i motiveringen.

I den följande texten, *Fältstationen*, berättar utställningsproducenten Mats Brunander om idéerna bakom utformningen och inredningen av den trailer som kom att föra projektets föremål och berättelser runt i landet. I *Mötet med besökarna* reflekterar de bägge medföljande reseintendenterna Britta Johansson och Carolyn Östberg över sin medverkan i projektet. Under rubriken *Museernas svåra saker* presenteras därefter materialet från de 66 museer som velat delta i boken, från Alrunan till Återfunnen flaska.¹⁰ Till *Besökarnas svåra saker* har vi valt ut 37 bidrag, från Annies tavla till Uppgörelsen.¹¹ Avslutningsvis återges på pärmens insidor ett antal kommentarer ur gästboken, för att visa några olika sätt att förhålla sig till fältstationen och dess material. Gästboken visade sig bli ytterligare en dimension av projektets interaktiva

metod, den gav besökarna ännu en möjlighet att komma till tals och vittnar därmed på sitt sätt om hur utställningen togs emot och brukades.¹²

Vad är »svårt«?

Frågan om vad som kan sägas vara »svårt« visade sig bli det nav som hela projektet kom att röra sig runt. Svårt för vem? När? Var? På vilket sätt? Det svåra är inte något som bara finns, det måste spåras, det är kontextuellt betingat och inte alltid uppenbart. Men det handlar sällan om någon särskild historia vid sidan av den »vanliga«, det svåra är – eller borde vara – en *aspekt* av all historisk skrivning. Eller som museimannen George Okello Abungu formulerat det i bokens motto: »Maybe we should say that all objects are difficult until they prove they are not.« Med den utgångspunkten öppnas för andra perspektiv än de som brukar vägleda museernas berättelser. Frågan om det svåra handlar nämligen inte bara om *vad* som blir representerat; genom att ställa frågan *gör* man också något med kulturarvet och vidgar fältet för mer mångfasetterade och nya historier. För de deltagande museerna blev den mest dramatiska effekten att diskussionen om föremålen som meningsbärare fick ny energi. Med det svåra som spårämne och nyckel blev det möjligt att bryta upp och ifrågasätta de endimensionella bilder som museerna alltför ofta serverar. Metoden visade sig besitta en analytisk kapacitet, som ledde till en rad angelägna diskussioner och väckte en hel del intrikata frågor.

Med denna utgångspunkt överlämnades uppgiften att definiera vad som är svårt, berörande och

upprörande till museerna och till fältstationens besökare. Bidragen belyser därför både det individuellt och kollektivt svåra, men också spännvidden mellan det – för den som kan koden – uppenbart svåra och det till synes oskyldiga. I den första kategorin återfinns föremål som i kraft av en gemensam kunskapsmassa väcker en omedelbar katastrofinstinkt, som lobotomiborren från mentalvårdsmuseet vid Sätters sjukhus, den sönderskjutna övervakningskameran, handgranaten, den nazistiska flaggan och m/s Estonias trasiga bogvisir. Med kännedom om 1960-talets kulturella koder går det också att förstå det problematiska med porrfilmen *Belinda* och dörrhandtaget från Vasabärgarnas dykarbod.

Men så finns den mängd vardagliga, skenbart oproblematiske, föremål som genom sina berättelser transformeras till något helt annat än vad deras yttre tillkännager. Här finns exempelvis flaskan med mineralvatten som invånarna på Hallandsåsen fick köpa när deras brunnar hade förstörts, färglådan som förgiftade den ettåriga Elma von Hallwyl till döds, den lilla vita sten som lugnade Urban på mentalsjukhuset Vipeholm och den halvt urättna plastförpackning med potatissallad som orsakade konflikt på Nordiska museet. Här handlar det om hur människors minnen och erfarenheter, föreställningar och fantasier kan förvandla till synes ofarliga ting till spännande eller skrämmande. Ett vitt pappersark, ett hög filmrullar, en badrumsvåg, en väckarklocka – tingen får sin betydelse av det som de har varit med om eller utgör ett vittnesbörd om.

På olika sätt demonstreras här att halva ting-

et utgörs av dess mening, den innebörd människor tillskriver det, vilket i sin tur nödvändiggör de medföljande berättelserna. Om dessa saknas är det inte lätt att läsa tingens budskap och förstå hur alla möjliga slags föremål, även till synes praktiska bruksting, har använts i det sociala och kulturella maktspelet eller blivit uttryck för framgång och motgång, lycka och olycka. Det är därför avgörande hur museerna hanterar föremålen berättelser och utifrån dem definierar och benämner sina samlingar. Möjligheten att ställa frågor till museets föremålskatalog begränsas om en »uppblåsbar livväst« har katalogiserats som just en sådan och inte som ett minne efter en förlisning. Mening måste berättas. De flesta föremål betyder ingenting utan sin historia, sina biografier, de blir varken lätta eller svåra, ofarliga eller farliga. Utan kunskap om deras innebörder blir de bara döda nummer i accessionslistan, kanske till viss bättnad för någon enstaka forskare men utan betydelse för de flesta andra. Detta gör det materiella och det immateriella, de fysiska föremålen och deras berättelser, till två oskiljaktiga delar av samma historiska dokument. De förutsätter varandra och det går inte att utesluta någondera utan att det resterande förlorar i mening.¹³

En annan problematik, kanske särskilt aktuell vad avser museers samlingar, handlar om att det som är tabu i ett sammanhang kan vara harm-löst i ett annat, eller att det som är ideal och förebild för vissa kan utgöra hatobjekt för andra. Svårt och farligt är socialt och kulturellt bestämda begrepp. Varje föremåls innebörd eller innehåll måste därför diskuteras i förhållande till en bestämd

kontext, eftersom betydelsen varierar med faktorer som tid och rum, individ och grupp, kön och generation, politisk ideologi eller etnisk och nationell bakgrund. Blicken måste riktas inte bara mot det samlade utan även mot samlaren. Tydliga exempel är de mänskliga kvarlevor som långt in på 1900-talet fördes till museerna, som legitimt källmaterial för en forskning på rasbiologisk grund. Kranier och deras form utgjorde här vittnesbörd om en föreställd hierarkisk ordning mellan olika kategorier människor, synsätt som idag är avskrivna och som anses säga mer om samlarna själva än om »de andra«. Föremål som exempelvis äldre pornografiskt material har däremot förlorat en del av sin negativa laddning i takt med förändrade moraliska värderingar.

För de besökare som bidrog till fältstationens insamling var emellertid dessa komplikationer sällan aktuella. För dem fanns ingen anledning att relativisera de egna minnesbilderna eller erfarenheterna. En död fågel var uttryck för en personligt upplevd sorg, ett tomt smyckeskrin var en konkret skändning av den egna integriteten, ett uppsägningsbesked kunde innebära en social och ekonomisk katastrof, en barndom präglad av incest bars med under skinnet resten av livet. Ändå är det uppenbart hur allmänhetens bidrag ingår i vidare meningsammanhang än de rent individuella. I fältstationen blev de element i en dialog med museerna och med andra besökare, där var de skärvar ur vår tids stora historier, myter och scenarier: om olyckor och ond bråd död, om nazismen och andra världskriget, om motgångar på arbetet, om rotlöshet och migration, om hälsa, kropp och sexu-

alitet. Men trots besökarnas mer personligt relaterade erfarenheter kan inte någon avgörande ämnesmässig skillnad spåras mellan museernas och besökarnas berättelser. Vad som kan betecknas som svårt är en historiskt bestämd konstruktion, och det som ur ett perspektiv kan framstå som enskilda människors motgångar eller traumatiska upplevelser blir ur en annan vinkel bitar i det större pussel som samtiden lägger och som handlar om vad som i skilda tider och sammanhang är möjligt och legitimt att minnas och berätta.¹⁴

Mellan emotion och sensation

Att stora katastrofer med många döda och skadade människor betraktas som svåra råder det på detta vis stor enighet om. Däremot inte om hur museerna ska agera i samband med sådana händelser. Även om hela det övriga samhället dras in, anses det vanligen inte självklart att detta är något som angår museerna. Vi har under projektet funnit en rad samverkande skäl som rör dels museerna som offentliga institutioner, dels de anställda och deras arbetsförhållanden.

När projektet inleddes hade vi m/s Estonias förlisning 1994 i ryggen och erfarenheterna av Sjöhistoriska museets dokumentation av överlevandes berättelser och insamling av föremål, en insats som föregicks av ingående diskussioner inom museet och med representanter för de anhöriga.¹⁵ Hösten 1998 inträffade så diskoteksbranden vid Backaplan i Göteborg där 63 ungdomar miste livet. Det var först inte självklart att Göteborgs Stadsmuseum skulle sälla sig till alla som på olika sätt bidrog till

att hantera katastrofen och begränsa dess skadeverkningar. Idag finns emellertid hundratals föremål från den första spontana minnesplatsen utanför den brandhärjade lokalen i museets magasin. En del av dem visas i den nu renoverade lokalen, iordningställd av anhörigföreningen och använd som minnes- och mötesplats.

Som nämndes inledningsvis hölls ett seminarium på just Göteborgs Stadsmuseum, ett och ett halvt år efter branden, med utgångspunkt i frågan om museerna bör dokumentera sådana här katastrofer som en del av samtidshistorien.¹⁶ Hur i så fall? Och i vilket syfte? Förutom de två ovan nämnda händelserna diskuterades också några tillfällen då museerna *inte* hade agerat, som när Tjörnbron rammades 1980 och vid branden på Scandinavian Star utanför Lysekil 1990. Den vid seminariet aktuella järnvägsolyckan vid Røros i Norge i januari 2000 berördes också, genom en norsk kollegas medverkan.

I samband med dessa och andra diskussioner kom ett antal invändningar upp till ytan, argument mot att museerna borde dokumentera dessa och liknande händelser: »Vi har inte tid med något extra.« – »Ingår detta verkligen i vårt ansvar?« – »Det är för nära i både tid och rum och vi klarar det inte känslomässigt.« – »Det är att klampa in i något som vi inte har med att göra.« – »Hur kommer sådana här föremål att användas framöver, hur kan vi garantera att de hanteras på ett värdigt sätt, när och hur kan vi visa dem?« Det här är frågor som på olika sätt kommit att diskuteras i projektet, bland annat vid de följande seminarierna.

Det föreföll som om det sågs som ett hot mot det

egna museets anseende att ta del i händelser där intresset och engagemanget skulle kunna förväxlas med sensationslystna media eller samlare med spektakulära avsikter. Också museernas egna rötter i de förmoderna kuriosakabinetten med föremål mer ägnade att uppröra än att beröra kan i detta sammanhang ha fungerat återhållande. Att sådana tolkningar i hög grad var (och är) aktiva visar exempelvis medias intresse för vårt projekt. Medan *Adressat okänd* hanterades som ett slags positiv nostalgi, låg alltid sensationen på lur för *Svåra saker*, demonstrerat av lokalpressen under turnén. Trots detta menar vi att det är viktigt att återknyta kontakten med ting och berättelser som stimulerar såväl fantasi och nyfikenhet som medkänsla. Det är viktigt för museerna att våga ta risker, att våga spåra det svåra, att tillsammans med besökarna gemensamt ljussätta områden och färdvägar som annars ligger i dunkel eller kolmörker. Om museerna ska fungera som samhällets minne går det inte att överlämna åt media att dokumentera de mer problematiska delarna av historien.

»Perhaps more triumphs than tragedies survive in the extant physical record«, kommenterar historikern Thomas Schlereth museernas samlingar.¹⁷ Museiinstitutionernas sammankoppling med modernitetens framstegstro har uppenbarligen avhållit många från att våga bryta förväntningarna och i stället berätta om misslyckanden och utebliven framgång, för såväl individen som samhället. Därmed skulle ju andra historier aktualiseras än de som handlar om framsteg och tillväxt. När vårt projekt inleddes diskuterades ännu det som kommit att kallas etnologins »förtrevligande«, en

mångårig diskussion om etnologers verklighetsbilder, vid såväl universitet som museer, där människor och miljöer nästan genomgående framställts som sympatiska, välordnade och förnuftiga.¹⁸ Idag har emellertid den här situationen förändrats, åtskilliga etnologer ägnar sig åt i olika mening problematiska och starkt känsloladdade ämnen. Många uppfattar detta som ett uttryck för det moderna projektets sönderfall, det utvecklingsoptimistiska och förnuftiga projekt som alltid förlade det onda, oorganiserade och känslostyrda någon annanstans än i den vardag där de »trevliga« och »förnuftiga« forskarna och deras studieobjekt befann sig. Även inom den internationella musei- och kulturarvssektorn går det att se en motsvarande rörelse, där flera museer på senare tid har dokumenterat samtida katastrofer och visat utställningar om komplicerade och konfliktladdade ämnen.¹⁹ Dessutom har ett antal nya institutioner skapats till minne av förtryck och folkmord, vilka med rätta både upprör och berör, som exempelvis alla museer ägnade Förintelsen och i Sverige Forum för levande historia. Men samtidigt får dessa ofrivilligt sällskap av andra musealiserade miljöer, ofta i tidigare diktaturer och där avsikten knappast är att beröra så mycket som att uppröra. Återigen väcks de offentliga museernas rädsla för att uppfattas som spektakulära och cyniska och bli förknippade med den sortens turism, *dark tourism*, som inte känner några etiska gränser.²⁰

Det går en hårfin gräns mellan emotion och sensation – ytterligheter i postmodernitetens intimisering av det offentliga eller offentliggörandet av det intima och privata, som vid de minnesplatser som

människor skapar där olyckor eller attentat ägt rum eller vid monument till minne av dem som omkommit i krig eller katastrofer. I några fall hittar föremål från sådana minnesplatser, liksom i Göteborg, vägen till museerna och formar då samlingar som utgår från en emotionell urvalsprincip. Ett framträdande exempel är den samling som tillkommit vid the Wall, Vietnam Veterans Memorial i Washington, som uppförts till minne av de över 58 000 amerikaner som dödats eller försvunnit i Vietnam. Där lämnar människor varje dag personliga föremål, vilka fortlöpande samlas in och bevaras av National Museum of American History (Smithsonian Institution).²¹ I och med detta kulturarvsskapande har museitjänstemännen tagit ett stort kliv bort från sina i övrigt rationella, systematiska och vetenskapliga förvärvskriterier. Kanske finns här något att lära av människorna utanför museiväggarna. Som vårt projekt visar är det för många självklart att föremål får sitt värde genom att de är laddade med starka berättelser. Utanför museerna gäller ofta de emotionella principerna och det vore intressant att utröna hur dessa i kombination med gängse metoder i större utsträckning kunde gestaltas i museisammanhang.

Vi menar att museerna, som offentliga institutioner, har en moralisk förpliktelse i dessa processer, och inte bara en förpliktelse utan också en möjlighet, genom den auktoritet och det allvarliga uppsåt som vanligtvis förknippas med dem. Just på grund av den allmänna tilltron till museernas budskap finns här en gedigen plattform för ett deltagande i komplicerade händelseförlopp, att gå i kritisk närkamp med historiens problematiska sidor och att

ta ansvar för att bevara enskilda människors erfarenheter av mer övergripande samhällsprocesser. I detta ansvar ingår också att visa medkänsla och engagemang, liksom andra samhällsinstitutioner, och att utifrån museernas specifika förutsättningar spela en roll i samhällets emotionella krisbearbetning. Här finns ju en icke-kommersiell, icke-konfessionell plats för reflektion över existentiella frågor i ett historiskt och kulturellt perspektiv.

De offentliga museerna har i allmänhet ett stort förtroendekapital, vilket ger deras framställningar tyngd och som kan utnyttjas mer aktivt. Ändå händer det att museer tar mer hänsyn till den andra sidan av myntet, de problem som kan uppstå när denna legitimerande funktion sammankopplas med den inledningsvis nämnda föreställningen om kulturarvet som något normativt gott. Ibland avstår därför museer från att agera i frågor som rör tvivelaktiga politiska, religiösa och moraliska rörelser, för att inte tala om ren kriminalitet. I samband med fältstationens besök övervägde medarbetarna vid Blekinge museum att förvärva en så kallad bomberjacka från en ung nynazist, som en del av dokumentationen av det samtida Karlskrona. Men till slut avstod de, bland annat av oro för att förvärvet skulle uppfattas som att museet gav legitimitet åt nynazismen genom att ge den en plats i det svenska kulturarvet. Jönköpings läns museum har dock valt att i sin årsbok återge en korrespondens med de unga män som brände ner den medeltida Bäckaby kyrka, i syfte att dokumentera och förstå vad som legat bakom deras handlingar.²² Dessa exempel visar att det inte finns några enkla lösningar och att all verksamhet på dessa

arenor kräver seriösa överväganden. Att spåra det svåra handlar alltså inte bara om att leta fram föremål med en problematisk historia ur samlingarna utan också att göra sig delaktig i samtida processer. Att då söka sig till det komplicerade och problematiska kan bli som att bryta konsensus, den sociala koden för vad man bör och inte bör tala om. »Är museerna för artiga och väluppfostrade?« löd därför en av punkterna i projektets manifest (se bakre pärmens flik). Bekväma kunde vi kanske ha lagt till, för den som närmar sig de besvärliga och farliga sakerna får det inte bekvämt i sin yrkesroll.

Olustigt, besvärligt – och farligt?

Det svåra och problematiska hänför sig nämligen inte bara till museerna som institutioner, det handlar också om individer och om materialitet, det vill säga museitjänstemännen som ska göra jobbet och museernas samlingar. Museer hantlar ju inte bara den del av tinget som är dess mening, som andra forskare kan göra. Museer handhar också den del som utgörs av fysisk materia, en utomspråklig verklighet som ska dokumenteras, insamlas och magasineras. Vissa saker är fula att se på, krångliga att bevara, äckliga att ta på, farliga att röra och förvandlar tabu och äckel från ett intellektuellt problem till ett praktiskt, och i denna dubbelhet finns en dynamisk potential som kan synliggöra utsagda avgränsningar och uteslutningsmekanismer. Här betyder uppspårandet av det svåra inte så mycket att leta fram uttalade svårigheter, snarare att våga följa spåren trots att de

kanske leder till konflikter och dilemman. Alltför ofta är det vanliga mänskliga begränsningar som leder bort från de känsloladdade omgivningarna och kulturellt minerade fälten, trots att det kanske är just där som museerna borde koncentrera sig och där de viktigaste insikterna kan nås om hur människor i vår tid skapar identitet och minne med hjälp av fysiska ting.

Att närma sig människor som befinner sig i sorg och vrede, att med främmande personer diskutera tabuföreställningar, traumatiska händelser och starka känslor, det är för en museitjänsteman att i någon mån tvingas lämna sin yrkesroll och i stället mötas människa mot människa, vilket kan upplevas som osäkert och kanske till och med hotfullt. Var och en som ger sig in i sådana situationer kommer att konfronteras med sina egna fördomar, gränser och tabun – oavsett om det handlar om döden, om förtryckta eller avvikande människor, om hemliga drömmar och fantasier. Att i mötet med andra människors nöd och lust också behöva möta sig själv kan vara besvärande. Att därmed också känna olust, äckel, sorg eller skräck är inte konstigt, men kanske är det ändå de svåra sakernas uppdrag att hjälpa museitjänstemännen att våga ta större risker för att kunna beröra – både sig själva och andra.

Samtidigt vilar här en motsatt svårighet: oron för att *inte* verka berörd, för att framstå som kall-sinnig, spekulativ och sensationslysten och inte respektera människors personliga integritet. De erfarenheter som har gjorts visar dock att många gärna vill tala om allvarliga saker, de vill att deras upplevelser ska bevaras, och inte minst minnet av

förlorade närstående. Anhöriga till olycksoffer har därför inte sällan blivit goda partners i arbetet med att säkra spåren efter traumatiska händelser.

Med detta vill vi naturligtvis inte hävda att alla museimedarbetare är omedelbart lämpade för den här sortens uppgifter. Vi har bara alltför ofta hört »bristande psykologisk kompetens« sättas upp som en sköld mot att behöva engagera sig i det olustiga och besvärliga. En god ansats kan i stället vara att inleda ett samarbete med människor med erfarenhet av krishantering. Vi menar inte heller att det i alla lägen är lämpligt att museerna agerar; förutsättningen är ju inte bara kompetens utan även en etisk legitimitet, det vill säga att det finns ett stöd för museets engagemang och ett förtroende för medarbetarnas förmåga att hantera uppgiften. Museologen Gaynor Kavanagh menar att museerna måste utveckla en »emotionell läskunnighet«, vilket enligt henne betyder att tillåta museet att både skratta och gråta tillsammans med sin publik, både motstå och omfatta den upprördhet, bitterhet och förvirring som ingår i trauma.²³ Det innebär också att göra genomtänkta ställningstaganden och fråga sig vad man vill och kan uppnå genom att offentliggöra smärtsamma upplevelser.

Det olustiga och besvärliga handlar emellertid inte bara om mänskliga relationer, det kan också syfta på föremål som på olika grunder väcker känslomässigt motstånd hos museitjänstemännen. Det kan exempelvis gälla politiska symbolföremål, mänskliga kvarlevor, sexuellt laddade objekt eller saker som av många definieras som skräp och sopor. Sådana ting har i respektive museum åtföljts

av en rad turer och krumbukter, konflikter och strider, vilket ibland kan vara riktigt roande historier och som till en del finns återgivna i den här bokens material. Den enskildaintendentens skrivbordslåda har i detta sammanhang visat sig utgöra en frekvent fristad för alltför problematiska ting, i väntan på andra konjunkturer.

Några föremål som ur dessa aspekter berett museerna svårigheter är m/s Estonias bogvisir från Sjöhistoriska museet, nallen från minnesplatsen i Göteborg, porrfilmen från Sörmlands museum, den nazistiska fasadflaggan från Värmlands museum och Elsa Nilsdotters kranium från Malmö museum, vilket framgår av respektive text. Men även Vasamuseets val av handtaget till Vasabärgarnas dykarbod orsakade en viss intern turbulens, för att inte tala om Nordiska museets förvärv av en hemlös kvinnas tält och andra ägodelar. Motståndarna till förvärvet uttryckte oro för såväl gulsot som tuberkulos, vilket ledde till kontakt med smittskyddsexperter och för säkerhets skull en gammalstrålning av hela materialet. Den förpackning för potatissallad som blev bidraget till *Svåra saker* nekades dock tillträde till samlingarna, eftersom den inte var helt rengjord och för övrigt förmodligen skulle förintas inom tio år, liksom mycket annat plastmaterial. Ärendet kan betraktas som en gestaltning av den gråzon mellan rena och orena sopor som etnologen Lynn Åkesson resonerar om i ett pågående forskningsprojekt, »ett flytande område som rymmer möjlighet till förflyttning mellan de båda kategorierna som väl att märka kan vara av såväl symbolisk som materiell natur».²⁴

Föremål som det skadade bogvisiret och det

sjabbiga tältet har, tillsammans med andra samtida objekt, fört upp ytterligare frågor på dagordningen i den interna museidiskussionen. Bör smuts och skador betraktas som en del av föremålet, ett bland flera vittnesbörd om människors villkor? Om salt och vägdamms torkas bort från gamla fordon, försvinner då en källa till kunskap om väghållningen före asfaltseran? Vem bevarar skyddsutrustning från kärnkraftsverk eller kontaminerad jord från miljöskadliga verksamheter? Kan lort, gift och smitta utgöra en hälsorisk för konservatorer och föremålsansvariga? Ska en museitjänsteman, som vid Nordiska museet, behöva anlita smittskyddsexperter för att känna sig trygg i sitt arbete? Ska han eller hon behöva rådfråga krishanterare, som i Göteborg, för att kunna dokumentera samtiden? Diskussionerna om vad som är och kan utgöra kulturarv landar ytterst i praktiker och rutiner, i att någon måste göra jobbet, och då synliggörs hur föreställningar och förhoppningar om helt, rent och trevligt styr förvärv, bevarande och konservering. Men, som etnologen Jørgen Burchardt framhållit, kulturarvet består också av gift och avfall som hotar grundvatten och lekande barn. Om historiker och museitjänstemän inte bara hade intresserat sig för industrisamhällets stiliga byggnader och maskiner utan också för att kartlägga produktionen av gifter och avfall, då hade det idag funnits ett fullständigt register över platser där exempelvis industrier, reningsverk, bensinstationer och sop-tippar funnits. Men Burchardt konstaterar: »Det har aldrig været særlig moderne eller meriterende for historikere, at beskæftige sig med nyttige og mere mørke sider af historien.»²⁵

Mellan bogvisir och tsunami

Att försöka undvika det som är svårt och problematiskt är naturligtvis inte unikt för museivärlden. Snarare är det väl ett universellt sätt att hålla kaos och elände på avstånd, även om det tycks vara dömt att misslyckas. Dock bör dessa frågor kanske vara speciellt viktiga att ställa till museerna, då de ju ofta lyfts fram som samhällsminnen med ett särskilt ansvar. Som sådana bör de inte tillåtas fungera som reservoarer bara för det trivsamma och okomplicerade utan måste också kunna rymma det förfärliga och upprivande, som ju finns i varje tid och varje enskild människas minne. Idag är detta än viktigare, då kraven växer, både nationellt och internationellt, på att museer och andra kulturarvsinstitutioner ska förtydliga sin samhällsroll och aktivera sina samlingar.

Sedan vårt projekt inleddes har en rad politiskt styrda påbud om mångfald, demokrati, dialog och delaktighet i kulturarvet formulerats, samtidigt som uppmärksamheten på det tidigare marginaliserade och problematiska har ökat. Även om vi har agerat på eget uppdrag har vårt projekt blivit en del av en ny diskurs, ett nytt sätt att se på och tala om museernas uppgift och kulturarvets roll i samhället. Inget kulturhistoriskt museum kan längre undslippa frågor som: Vilka människor, företeelser och fenomen representeras i samlingar, utställningar, bebyggelsemiljöer och andra former av kulturarv? Vilken position tilldelas ursprungsfolk, minoriteter och andra marginaliserade grupper? Hur kan starkt känsloladdade frågor och fenomen bearbetas? Hur kan det onda involveras

– inte minst historiens stora brott, både igår och idag. Det har blivit omöjligt att tala om kulturarv utan att samtidigt ställa frågan: Vilket kulturarv? Vems? Det som definieras som kulturav gör något med sin samtid, det blir något som människor kan använda sig av när de skapar bilder och föreställningar om sig själva och andra.

I en reflektion över psykiatrihistorien som kulturarv menar etnologen Mikael Eivergård att det handlar om processer där det egna livet kan ges fästpunkt i något större.²⁶ Var och en har sina upplevelser, men de delas också med andra, och som vi nämnt ovan medierar åtskilliga av besökarnas bidrag just på detta vis mellan det individuella och det kollektiva. Att verka för ett kulturarv som inbegriper patientskap eller annan marginalisering syftar dock inte till att förstärka den identiteten utan snarare till att legitimera och erkänna människors upplevelser. Det finns också många igenkännande kommentarer i vårt material från människor som sett sina egna erfarenheter bekräftade. Ett exempel av mer humoristisk natur återfinns i gästboken, med referens till bidragen från Dalarnas museum och Torekällbergets museum: »Lillen va här, kul att se gamla prylar från kåken.«

Kulturarv står idag inte längre främst för ett gemensamt arv eller ett positivt identitetsbygge. Begreppet kulturarv har blivit ett möjligt verktyg för att synliggöra konflikter och ojämlika maktrelationer och för att bearbeta trauman och katastrofer. Vårt projekt inramas av två nytillskott till det svenska vardagsspråket: *bogvisir* och *tsunami*, materiella gestaltningar av sociologerna Anthony Giddens och Ulrich Becks tal om »modernitetens

följder« och »risksamhället«.²⁷ Katastrofhantering har blivit en ständigt aktuell samhällsfråga, men alla ovan återgivna diskussioner och överväganden till trots ändå inte någon helt självklar uppgift för museerna. Givetvis finns ändå exempel, förutom de här nämnda bland annat all dokumentation och insamling efter terrorattacken mot World Trade Center i New York 2001,²⁸ och kanske kommer en större beredskap i dessa frågor att stå på museivärldens framtida dagordning. Men om vi ska sja om museernas kommande »svåra saker« ser vi också ett annat scenario, i den här boken representerat av totempålen från Etnografiska museet. Det handlar om rätten till och ansvaret för föremålen, om återförande eller gemensam vårdnad och om etiskt hållbara relationer mellan museerna och de samhällen deras material härrör från, ur ett såväl nationellt som globalt perspektiv.²⁹ Kanske är makten över kulturarvet den stora icke-frågan i den här bokens samling av föremål och berättelser, de offentliga museernas självpåtagna rätt att bortföra och hemföra föremål från olika håll, både nära och fjärran. Kanske förebådar den här bokens möte mellan museernas och besökarnas föremål ett framtida hybridiserat kulturarv med en mer osäkrad tillhörighet och som inte främst är ett offentligt ansvar. Besökarnas bidrag har ju bevarats hemma hos var och en, som ett slags kollektivt kulturarv i privat förvar – inte sällan på hyllor, i vitrinskåp och i lådor, precis som i museerna. Den hittillsvarande diskussionen om rätten till kulturarvet har främst förts ur ett postkolonialt och minoritetspolitiskt perspektiv men kommer kanske att få vidare implikationer framöver.

»Det finns mycket värre utanför«, skrev en besökare i gästboken och uttryckte därmed något som aktualiserats åtskilliga gånger under projektet: Går det att jämföra och gradera människors svårigheter? Är en stor katastrof med många döda värre än förlusten av en enskild människa? Är det värre att förlora en anhörig än att bli av med jobbet? Är det värre att få en kronisk sjukdom än att råka ut för inbrott? I en tidningsintervju berättar en kvinna som förlorat två barn i en drunkningsolycka att hon ibland upplever det som att människor kan ha svårt att närma sig henne med vardagliga bekymmer, som om de inte har så mycket att komma med, eftersom hon alltid har ett »sorgeövertag«. Men så är det inte, menar hon: »Varje mänsklig förlust är en tragedi. Den kan inte mätas och vägas, sorger kan inte jämföras.«³⁰ På motsvarande sätt har vi försökt att resonera. Det måste gå att diskutera historien utan att oavbrutet hamna i jämförelser, liksom i den tyska debatten måste det gå att diskutera både Förintelsen och bombningen av Dresden utan att ställa dem mot varandra.

I det här läget brukar alltid någon säga: Men glömskan då? Varför bara tala om att minnas? Varför kan inte människor få glömma och gå vidare? I en av sina senare böcker diskuterade filosofen Paul Ricoeur hur möjligheten att förlåta hör ihop med förmågan att kunna glömma.³¹ Men här finns också ett problem: att frånta en människa eller ett folk berättelsen om deras lidande kan vara att beröva dem deras identitet, samtidigt som fasthållandet vid denna berättelse kan leda till förflamning och avtrubning. Motsvarande problematik har präglat hanteringen av Sydafrikas historiska trauman,

där just förhandlingen om det förflutna varit ett sätt att hantera framtiden, att försonas genom att enas om en för alla parter acceptabel historieskrivning.³² Att glömma kan vara något lika aktivt som att minnas, men många gånger handlar det mer om att tysta och tystna, vilket för många människor kan vara en svårare erfarenhet än att tala, minnas och erkänna. Särskilt besökarnas bidrag vittnar om tystade minnen, något man bär med sig genom livet som en svärta, ett mollackord, efterhand införlivat med den egna personligheten.³³ Spelet mellan att minnas, glömma, förlåta och lämna bakom sig kommer här tydligt fram i flera av bidragen. Liksom tidigare kyrkor och kyrkogårdsmurar har såväl fältstationen som museerna visat sig utgöra ställen där en hemlighet eller erfarenhet kan smygas undan – »frizoner för smärtsamma minnen, platser där man kan lämna utan att glömma bort«, som etnologen Lotten Gustafsson Reinius skriver i Sjöhistoriska museets bidrag.³⁴

Läser man alla texterna i en följd träder en annan berättelse fram än den som brukar höras när man sätter örat till museernas magasin och utställningar. Det är inte en historia som trumpetar framsteg och framtidstro, men inte heller bara sorg, snusk och elände, här finns också en hel del humor och reflektion över tillvarons stora och små villkor. Det är en historia om det svåra och komplicerade som en dimension av livet, som det gäller att hitta ett sätt att hantera. Det är en historia som väcker ödmjukhet inför livets mångfald och oförutsägbarhet.

Noter

- 1 Björklund & Silvéen-Garnert 1996.
- 2 Samdok är de svenska kulturhistoriska museernas organisation för samtidsdokumentation och har sitt sekretariat på Nordiska museet (www.nordiskamuseet.se/samdok; Silvéen & Gudmundsson 2006).
- 3 I reseintendenternas uppgift ingick också att efter turnéns avslutande ordna och förteckna allt material. Det som rör fältstationen/utställningen finns arkiverat på Riksutställningar och är åtkomligt via projektets webbplats, www.svarasaker.riksutställningar.se. Originalmaterialet från besökarna har förts till Nordiska museet medan kopior finns på de museer där berättelserna samlats in. Till detta kommer så gästboken, fältanteckningar, pressklipp och annat material.
- 4 Artiklar och referat från seminarierna finns på www.svarasaker.riksutställningar.se: Seminarier. För det första, se även Olsson & Nyberg 2000.
- 5 Se t.ex. Linder 2000; Rubin 2000 och *Obekväma föremål*, sju program i Vetenskapsradion Samhälle, Sveriges Radio P1, november 2002–januari 2003.
- 6 Fältstationens metod karakteriseras av Barbara Kirshenblatt-Gimblett, professor i Performance Studies vid New York University, som såväl en performativ museologi som en katalysator. ”The exhibition was but one element, albeit an important one, in a larger process. It was a catalyst. It did not only display. It also made things happen” (Kirshenblatt-Gimblett 2002:63).
- 7 Se t.ex. Silvéen 2000; Silvéen 2002; Björklund 2005.
- 8 Se www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Museum/brudd/index.html.
- 9 Jfr Hjorth 2000.
- 10 Tolv av dessa har tillkommit efter turnéns avslutande och inför publiceringen har samtliga bidrag redigerats något. Två museer har bytt föremål, men inte ämne: i trailern representerades Därstugan från Vänersborg av ett par glasögon medan m/s Estonias bogvisir nu har ersatt turnéns väckarklocka (jfr Björklund & Silvéen 1996:154f.). Några författare har hunnit byta arbetsplats sedan de skrev sina texter och ett antal museer har bytt namn.
- 11 Dessa texter utgår från uppteckningar i fältstationen eller egenhändigt nedskrivna berättelser och är undertecknade i enlighet med bidragsgivarnas önskemål, med egna eller fingerade namn, med eller utan uppgift om bostadsort. De har i samtliga fall redigerats och är ibland utdrag ur betyd-

- ligt längre framställningar. Det första kriteriet för vårt urval har varit tydliga berättelser med fotograferade föremål. Vi har dessutom strävat efter att få olika frågor representerade och har undvikit alltför många bidrag på samma eller snarlika teman.
- 12 Museologen Sharon Macdonald diskuterar i en artikel "visitor books" som en hittills förbisedd källa för den växande forskningen om besökarnas syn på, erfarenheter och förståelse av museer och utställningar (Macdonald 2005).
 - 13 Jfr det danska utställningsprojektet *Fynske relikvier*, som på motsvarande sätt visade hur såväl religiösa relikier som sentida symbolföremål är beroende av sina tillskrivna betydelser (Mordhorst 1998; Harnow & Mordhorst 2000).
 - 14 Jfr Silvéen 2005, om hur tre enskilda föremålsförvärv vid Nordiska museet skriver in sig i samtidens stora historier om Förintelsen och andra folkmord, cancer och andra svåra sjukdomar samt incest och andra sexuella övergrepp.
 - 15 Anders Björklund var då chef för Sjöhistoriska museet.
 - 16 Olsson & Nyberg 2000.
 - 17 Schlereth 1985:16.
 - 18 Se vidare Silvéen 2000.
 - 19 Uppenbarligen anser en del att museerna till och med gått för långt. De anhöriga till offren utgör en stark påtryckningsgrupp vad gäller utformningen av Ground Zero i New York, platsen där World Trade Center-tornen stod fram till den 11 september 2001. »De är oroliga för att det minnesmonument som planeras blir alltför kommersiellt i syfte att locka souvenirjagande turister. De har också vänt sig till Vita huset för att protestera mot de kulturinstitutioner som planeras. De befärar museer som kan visa utställningar som kan uppfattas som stötande» (Pehrson 2005).
 - 20 Jfr Burström 2003; Isacson 2004.
 - 21 Palmer 1987; Allen 1995; Hass 1998. Jfr även Silvéen 2003.
 - 22 Losten 2001.
 - 23 Kavanagh 2002.
 - 24 Åkesson 2005:145. För tältförvärvet, se även Grahn 2005.
 - 25 Burchardt 2005.
 - 26 Eivergård 2005:37f.
 - 27 Giddens 1990/96; Beck 1986/98.
 - 28 Några tidiga exempel ges i Kirshenblatt-Gimblett 2001. Därefter har såväl New-York Historical Society som National Museum of American History (Smithsonian Institution) i Washington dokumenterat, förvärvat föremål och visat utställningar om händelsen. Jfr även www.NYCstories.com som öppnades efter 11 september 2001 och idag finns arkiverad som ett Library of Congress Web Preservation Project (<http://lcweb4.loc.gov/911/catalog/1516.html>).
 - 29 Jfr Peers & Brown 2003. Ett annat växande fält utgör religiöst laddade föremål. I en global medievärld kan hanteringen av dessa presentera svårigheter även för museer, något som väl illustrerades av debatten om Louzla d'Arabis tavla *Scène d'amour* på Världskulturmuseet våren 2005.
 - 30 Kantor 2005.
 - 31 Ricoeur 2000/05.
 - 32 Nuttall & Coetzee 1998.
 - 33 Jfr den diskussion som etnologen Georg Drakos för om tystnad och berättande som två sidor av samma mynt och som tillsammans formar villkoren för sjuka och anhöriga i den sjukdomsvärld som skapas av hiv/aids (Drakos 2005).
 - 34 Jfr not 14.

Referenser

- Allen, Thomas B. 1995. *Offerings at The Wall. Artifacts from the Vietnam Veterans Memorial Collection*. Atlanta: Turner Publishing
- Beck, Ulrich 1986/98. *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos
- Björklund, Anders 2005. **Halva tinget är dess mening – reflektioner kring en kökskniv.** // *Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet. Bakgrund, Sveriges arbete med konventionen, synpunkter och tankar*. Stockholm: Svenska Unescorådet
- Björklund, Anders & Silvéen-Garnert, Eva 1996 (red.). *Adressat okänd. Framtidens museiföremål*. Stockholm: Carlssons. [Addressee Unknown. *Tomorrow's Museum Artefacts*. With an introduction in English: "68 different ways to tell a story".]
- Burchardt, Jørgen 2005. Industrisamfundets grimme side. 25.000 giftdepoter. *Teknik@Kultur* 16. (www.teknik-og-kultur.dk)
- Burström, Mats 2003. Skrotupplaget är tidsandans kyrkogård. *Axess* 7
- Drakos, Georg 2005. *Berättelsen i sjukdomens värld. Att leva med hiv/aids som anhörig i Sverige och Grekland*. Stockholm/Stehag: Symposium
- Eivergård, Mikael 2005. Psykiatri som kulturarv. // Jönsson, Lars-Eric & Svensson, Birgitta (red.). *I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*. Stockholm: Carlssons

- Giddens, Anthony 1990/96. *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur
- Grahn, Wera 2005. Från vardagsartefakter till museala fakta. // Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.). *Det bekönda museet. Genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Uppsala: Uppsala universitet
- Harnow, Henrik & Mordhorst, Camilla 2000 (red.). *Fynske relikvier. 48 levn & legender*. Odense: Fyns Kunstmuseum & Odense Bys Museer
- Hass, Kristin Ann 1998. *Carried to the Wall. American memory and the Vietnam Veterans Memorial*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press
- Hjorth, Line 2000. Til fest for en udstilling – refleksjoner over Nordisk Museumsfestival i Stavanger. *Danske Museer* 6
- Isacson, Maths 2004. Kom, se dig om och förfäras! *Kulturmiljövård* 2
- Kantor, Jan 2005. »Jag undrar hur de skulle ha sett ut idag.« *Dagens Nyheter* 15 januari
- Kavanagh, Gaynor 2002. Forgiving and forgetting: Museums and trauma. // Ågren, Per-Uno (red.). *Museum 2000. Confirmation or challenge*. Stockholm: Riksställningar/ Svenska ICOM/ Svenska museiföreningen
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2001. Our beautiful towers. *Samtid & museer* 3–4
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2002. The museum as cata-lyst. // Ågren, Per-Uno (red.). *Museum 2000. Confirmation or challenge*. Stockholm: Riksställningar/ Svenska ICOM/ Svenska museiföreningen
- Linder, Lars 2000. De enklaste sakerna är svårast att minnas. *Dagens Nyheter* 4 januari
- Losten, Peder 2001. Ödet har skänkt mig en gåva. Brevväxling med en kyrkbrännare. // [Londos, Eva (red.)] *Hundra år av rörelse. Jönköpings läns museum 1901–2001*. Jönköping: Jönköpings läns museum. (Småländska kulturbilder 2001)
- Macdonald, Sharon 2005. Accessing audiences: visiting visitor books. *Museums and Society* 3, November
- Mordhorst, Camilla 1998. Museumsgegenstand som relikvie. *Nordisk Museologi* 2
- Nuttall, Sarah & Coetzee, Carli 1998 (red.). *Negotiating the past. The making of memory in South Africa*. Cape Town: Oxford University Press
- Olsson, Tomas & Nyberg, Inger 2000 (red.). *Efter det oväntade. En dokumentation av seminariet När tillvaron rämmar*. Göteborg: Göteborgs Stadsmuseum
- Palmer, Laura 1987. *Shrapnel in the heart. Letters and remembrances from the Vietnam Veterans Memorial*. New York: Vintage Books
- Peers, Laura & Brown, Alison K. 2003 (red.). *Source communities. A Routledge reader*. London: Routledge
- Pehrson, Lennart 2005. Svårt enas om ny skyskrapa. *Dagens Nyheter* 6 juli
- Ricoeur, Paul 2000/05. *Minne, historia, glömska*. Göteborg: Daidalos
- Rubin, Birgitta 2000. Stadsmuseum samlar sorgens saker. *Dagens Nyheter* 23 november
- Schlereth, Thomas J. 1985. Material culture and cultural research. // Schlereth, Thomas J. (red.). *Material culture. A research guide*. Lawrence: University Press of Kansas
- Silvén, Eva 2000. Svåra saker och farliga berättelser. Representation, etik, makt och politik i museer och kulturarv. // Rogan, Bjarne & Alver, Bente Gullveig (red.). *Norden og Europa. Fagtradisjoner i nordisk etnologi og folkloristik*. Oslo: Novus
- Silvén, Eva 2002. Svåra saker på museerna. *Alba.nu. Tidning för kultur, vetenskap och samhälle*. (www.alba.nu)
- Silvén, Eva 2003. Tingen på gravarna. *Samtid & museer* 1–2
- Silvén, Eva 2005. Möjliga berättelsers materialiserade minnen. // Svensson, Birgitta (red.). *Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter*. Stockholm: Nordiska museet
- Silvén, Eva & Gudmundsson, Magnus 2006 (red.). *Samtiden som kulturarv. Svenska museers samtidsdokumentation 1975–2000*. Stockholm: Nordiska museet
- Åkesson, Lynn 2005. Sopornas universum. *Rig* 3

Om författarna

Eva Silvén är fil. dr i etnologi, intendent vid Nordiska museet, arbetar idag med frågor som rör minoriteter, mångfald och kulturmöten, tidigare ansvarig för Samdoksekretariatet.
/ eva.silven@nordiskamuseet.se

Anders Björklund är adjungerad professor i etnologi vid Stockholms universitet och chef för Etnografiska museet, tidigare chef och forskningsledare vid Sjöhistoriska museet.
/ anders.bjorklund@etnografiska.se

Fältstationen

MATS BRUNANDER

Projektet *Svåra saker* var redan igång när jag första gången hörde talas om det. Jag föreslog då ett samarbete runt en utställning med fokus på några av museernas kärnfrågor: hur minne skapas, minnesnycklar väljs ut och metoder utvecklas. Detta är inte bara en angelägenhet för museerna, det borde intressera alla. Men med vår önskan att starta en process och bjuda in till diskussion kom det sedvanliga utställningsmediet att framstå som ett trögt redskap. Vi såg då en möjlighet att i projektet utmana museernas utställningsspråk och Riksutställningars etablerade turnéarbete, att genom mötet med besökarna synliggöra hur mycket av det vi gör som styrs av rutin och traditioner och hur det skulle kunna göras annorlunda.

Utställning eller fältstation

Jag har tidigare anat men inte insett konventionernas och traderandets makt. Att det i mångas ögon (också mina egna) är så klart definierat vad en utställning på ett kulturhistoriskt museum är och att

vi som gör utställningar knappast alls utmanar, experimenterar och utvecklar mediet och därmed inte heller utnyttjar det maximalt. Man kan undra varför jazzens, popens, rockens och rappens mot-svarigheter inte finns i den utställda världen och varför så mycket präglas av mollstämd folkmusik-ton. Och varför så mycket i utställningsspråkets konventioner – scenografierna, tittskåpen, ljussättningen, de paraderande montrarna, texternas utformning – lockar till att tillrättalägga och illustrera information, undervisa och övertyga, i stället för att diskutera och starta processer tillsammans med besökarna.

Själva ordet »utställning« visade sig föda förväntningar som inte överensstämde med våra avsikter. Utan givna svar, men med tankar om att genom både museernas och allmänhetens bidrag samla in underlag för analys och vidare diskussion, började vi i stället tala om projektet som en rullande fältstation, där ett par reseintendenter skulle ha sitt arbetsrum. Bara det valet befriade tankarna och skapade nya möjligheter. Dörrar till museernas inre arbete kom att öppnas och så småningom leda till den kanske viktigaste slutsatsen av projektet för min del: att människor mer än vi anar är intresserade av källmaterialet, lagrandet, arkiverandet, metoderna och tolkningarna. Och att utställningarna kanske kommit att bli ett slags kuliss framför den intressanta inre verksamheten, där det borde vara möjligt för fler att tänka och delta i tolkningsarbetet. I någon mening kan man alltså säga att själva museet på det här sättet kom att ställas ut, som om vi hälsade besökarna välkomna in i det allra heligaste.

Paketet

Tanken på att skapa något som öppnar sig bara som svar på besökarnas nyfikenhet och egna val kom att präglade mycket av den fysiska utformningen. Därför redovisades inte utställningens innehåll i Henrik Nygrens logga eller på trailerns utsida annat än genom text. Den som ville se var tvungen att öppna dörren och kika in. Naturligtvis sensationslockade orden *Svåra saker – Farliga saker*, liksom kanske typsnittets storlek och närhet till kvällstidningar och löpsedlar. Dessutom fanns på utsidan en text som redovisade fältstationens uppdrag och avsändare (sid. 23). Men innehållet var dolt och uttrycket lite kylskåpskallt tills dörrarna öppnades.

Väl inne fann besökaren de deltagande museernas föremål i platta montrar, förvarade i stötdämpande packmaterial, med temperatur- och klimatomätare inlagda där de behövdes. Det nedtonade ljuset (50 lux) reflekterades i glasskivorna (enligt konventionen föga utställningsmässigt) och saltkristallerna som placerats in för att hålla rätt luftfuktighet blev meddelanden om villkoren för hantering av museisamlingar. Texterna till museernas föremål fanns i särskilda mapper som besökarna var tvungna att leta fram, lyfta upp och öppna för att kunna läsa och ta del av berättelserna.

Eftersom vi hade ett begränsat utrymme (trailern får i utfällt läge cirka 50 kvadratmeter utställningsyta) låste jag förutsättningarna till ett enda föremål per museum och som inte fick överstiga en viss storlek. Detta hängde samman med att jag ville ge museernas material en gemensam utgångspunkt, där ett ting inte blev viktigare än ett annat bara på

grund av att det var större. Dessutom krävdes en bunden form för att kontrasten till besökarnas bidrag skulle gå fram tydligt, för att ge näring åt diskussioner om överensstämmelser och skillnader.¹

För att gestalta det processuella i museernas dokumentation och insamling var fältstationen inte färdig när den först rullade iväg. Endast hälften av de 54 deltagande museernas föremål låg då på plats, resten skulle infogas när trailern anlöpte orten ifråga. Väggarnas fack för besökarnas berättelser om sina »svåra« saker var till att börja med helt tomma men fylldes på efterhand, samtidigt som andra lappar, tidningsurklipp och meddelanden nålades upp.

Allt detta var funktionellt i förhållande till projektets idé om hur kunskap skapas men också meddelanden om vilken ansträngning som krävdes för att komma vidare. Om besökarna ville veta något mer än det omedelbart avläsbara måste det bygga på vilja och lust. Billiga och enkla lösningar visade sig också mest användbara och ur fältstationens ouppkopplade, lågtekniska och lite rotiga karaktär uppstod ett slags koncentration och långsamhet i rummet. Ett budskap om att ämnet inte var lättköpt och skulle ta tid att tränga in i.

Reseintendenterna

Av ambitionen att synliggöra museets arbete med insamling och dokumentation och luckra upp gränsen mellan museernas inre och yttre följde behovet att bemanna fältstationen med ett par reseintendenter, väl insatta i såväl museiverksamhet som projektets idé. Förutom att gå in i en dialog

med besökarna och dokumentera deras berättelser skulle de hålla kontakt med och ta emot föremål och texter från anslutande museer, sköta bevakningen och kontinuerligt förändra exponeringen av de olika bidragen i takt med att materialet växte. Till stöd på varje plats skulle de ha minst en person från det museum som besöktes. Det här var en gemensam angelägenhet för alla medverkande.

Britta Johansson och Carolyn Östberg kastade sig modigt ut i det här äventyret utan att riktigt veta vart det skulle bära hän. De skriver själva på annan plats i den här boken, men jag vill understryka ett par saker av betydelse för utformningen av och stämningen i lokalen. När jag började se på utställningsrummet som både deras arbetsplats och ett ordnat förvaringsutrymme för inkommande bidrag, blev det viktigt att de skulle trivas där och att det var funktionellt. Deras deltagande i utformningen blev därför en självklar del av förberedelserna för turnén och de möten som förväntades äga rum där. Rummets utstrålning skulle meddela ett allvarligt uppsåt, lyfta fram reseintendenternas betydelse och skapa trivsel genom kaffedoft och ett stilla ljud från radion. Samtalsplatser skulle ordnas och synen på besökarna som producenter vars intresse, engagemang och bidrag var en bärande del av projektet måste signaleras. Form och funktion kittades samman. Här skulle samtalas, lyssnas och skrivas, inte guidas.

De röda arkivboxarna

Många samtal med besökarna fördes i själva utställningslokalen. Vid behov kunde dock en viss av-

SVÅRA SAKER.

Ting och berättelser som upprör och berör

Vad är det museerna samlar, visar och skickar vidare till framtiden? Har museerna blivit monument över framgång och framsteg, det lyckade och välordnade? Vad har hänt med föremål som förknippas med sorg och obehag, med intolerans och utsatthet?

Projektet Svåra saker är en rullande fältstation. På väg genom landet ställs frågor om vad vi väljer att minnas, berätta och bevara. Här visas svåra saker och farliga föremål från privatpersoner och museer.

Hjälp till att utföra uppdraget! Var med och skriv vår tids historia genom att bidra med dina egna ting och berättelser som upprör och berör.

Välkomna in!

Riksutställningar i samarbete med Samdok.

*Med stöd av Statens kulturråd, Stiftelsen
framtidens kultur och Riksbankens
Jubileumsfond.*

Fältstationens uppdrag

skildhet skapas i det lilla pentryt i lokalens inre där besökarnas medhavda föremål fotograferades, eftersom inga förvärv ingick i projektet. Alla berättelser och fotografier fördes in på särskilda blanketter. Betydelsen av detta material och behovet av att understryka projektets autenticitet, att arbetet utfördes på riktigt, föranledde kontakt och samarbete med Nordiska museet. Förutom löftet att så småningom ta emot och för framtiden arkivera materialet, fick vi hjälp att utforma blanketterna så att de överhuvudtaget skulle vara möjliga att bevara. Vi skaffade arkivbeständigt papper, hållbart bläck till skrivaren (75 år) och kulspeppennor märkta »Svenskt arkiv«.

Inte minst ledde detta samarbete till att den inre kortväggens röda arkivboxar dök upp. Besökarnas bidrag, som vi inte visste hur många de skulle bli, måste förvaras på ett tillgängligt sätt när de inte längre fick plats på långväggarna. När jag fick höra att Nordiska museet i sina system för klassificering av föremål utgår från över 60 olika kategorier blev dessa en utgångspunkt också för oss. Eftersom det inte fanns plats för fler än 33 lådor blev det emellertid inte fler boxar än så, inklusive några med rubriken »övrigt«, men redovisningen av systemet och de synliga kategorierna kom att uttrycka något intressant om museernas arbetssätt och förutsättningarna för att samla, ordna, arkivera och lagra.

Jag vet inte i vilken mån man kan dra några slutsatser av det material som kommit in, men det kändes angeläget att skapa en ny utgångspunkt för reflektion över museernas offentliga uppdrag att minnas åt oss. Den som vill kan också se det

ta som ett sätt att försöka demokratisera historie-skrivningen, en fråga som diskuterats alltmer på senare år.

Betydelser och berättelser

Att fältstationens och projektets namn kom att inbegripa ordet *berättelser* hänger samman med ett stycke i museologen Per-Uno Ågrens text *Om tingens språk och museernas tystnad*:

Museernas hårda kärna är samlingen av ting. Ändå kan man paradoxalt hävda att museerna i första hand inte samlar ting utan betydelser, tingen som tecken för något. Inte tingen i sig själva är viktiga, utan deras innebörd (eller: de är viktiga på grund av sin innebörd). För vad är de tecken? För vad är de »representativa« företrädare eller »unika« uttryck?

För etnologer och museologer är dessa tankar kanske självklara. Själv drabbades jag av plötslig klarsyn som kom att få konsekvenser på flera sätt. Projektet fick alltså namnet *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör* och Per-Uno Ågrens text kom att kompletteras med åtta andra, som alla rörde sig kring ämnet ting och berättande och ingick i projektet som en form av katalog. Besökarna kunde välja den eller de texter de fann intressanta och betala ett självkostnadspris per blad. Originalen förvarades i en kapsel i bokhyllan så att det lätt skulle gå att kopiera upp fler om de gick åt. I bokhyllan fanns också ett referensbibliotek, tänkt för reseintendenternas arbete men också som ett slags fysisk litteraturlista för dem som ville fördju-

Entrén med de utfällbara bakdörrarna. Norrköping december 1999.
Foto Robert J. Allen, Arbetets museum

Interiör med de röda arkivlådorna i fonden.
Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

pa sig och fundera vidare. Oavsett i vilken mån detta bibliotek kom till användning kändes bokskåpets och litteraturens blotta närvaro väsentlig.

Främst kom emellertid insikten om berättelsernas betydelser att leda till att en konvention när det gäller utställningstexter utmanades, nämligen den som säger att människor inte vill läsa långa texter på utställningar. Fem rader med frasriktigt radfall brukar därför anbefallas. Men om människor inte vill läsa får de ju inte heller veta, ta del eller bli indragna. Eftersom utgångspunkten var att samla berättelser knutna till föremålen skulle besökarna ha möjligheten att läsa alltihop. De var ju fria att låta bli om de inte ville.

Till de deltagande museerna formulerades därför förutsättningarna för de texter som skulle åtfölja föremålen: museets eget brevpapper, högst två A4 och undertecknat av den som skrivit. Genom detta förband vi oss att inte redigera texterna, lägga dem tillrätta och underordna dem en bestämd

*Trailern parkerad i Norrköpings industri-
landskap, december 1999. Foto Mats
Brunander, Riksutställningar*

*Interiör med entrén i fonden. Foto Olof
Wallgren, Riksutställningar*

röst och vilja. Mångfalden av fantasi, kunskap och förmåga kom på det sättet att bli en särskild kvalitet. För den besökare som ville fanns 108 sidor att läsa, med 54 olika författares sätt att se.

»Det blir mycket att läsa«, tyckte dock Staffan Larsson, som tillsammans med Lars Samuelsson ansvarade för själva fordonet och alla transporter. Han berättade om ett restaurangbesök i Århus där han inte kunde se det finstilta i matsedeln och beställa de tillbehör han ville ha. När servitören förstod det, gick han och hämtade en cigarrlåda som visade sig innehålla läsglasögon med olika styrka. »Inga problem«, sa servitören (på danska). Staffan köpte följaktligen in tre par sådana glasögon, för oss att ha till hands i fältstationen. Förutom den faktiska funktionen blev glasögonen ett uttryck för den inställning till besökarna vi ville förmedla. Av bara farten placerade vi också in en låda att ta fram för kortväxta som kanske inte kunde nå upp att se. Det var med en särskild känsla lådan och glasögonen då och då plockades fram.

Vandringsbart och föränderligt

I en artikel karakteriserar museologen Line Hjorth Christensen fältstationen *Svåra saker* som något »nomadiskt« och oavslutat, till skillnad mot den vanliga bilden av museet som något stabilt, där ting och tid står stilla. Men samtidigt, menar Hjorth, speglar projektet museet som en fortlöpande process, som en rörelse över tid. De vanliga museibesökarna uppfattar sällan samlingarnas myrstacksliknande karaktär, där nya bitar hela tiden tillfogas och organiseras i sinnrika system. »Ikke desto min-

dre er foranderligheden, bibringelsen af nye gens-tande og fortællinger, samt de skiftende værdier, der kontinuerligt præger museernes indsamling og orden, essentielle ved museets væsen.«

Till det roliga med projektet hörde att starta en turné och öppna för besökare trots att rummet inte var färdigt och klart. Det kändes äventyrligt och nästan förbjudet, för så gör man ju inte. Men det var konsekvent i förhållande till projektets idé och blev ett meddelande om syftet att samla in ett underlag för att syresätta vidare diskussioner. Svaren var inte givna, det var själva tankarna och reflektionerna som ställdes ut. Tomma utrymmen skulle inte vara fyllda förrän turnén var avslutad och trots det skulle en mängd frågor återstå, samtidigt som nya skulle ha rests. Vad hade det till exempel givit för avtryck i det insamlade materialet om projektet gått av stapeln några år senare, efter tsunamikatastrofen i Sydostasien, stormen Gudrun i södra Sverige och bombdåden i London?

Processen och samtidigheten underströks med

Dokumentationsavdelningen. Foto Olof Wallgren, Riksställningar

Besökare i Stockholm,
september 2000.
Foto Maria Söderberg

lappar nålade vid de tomma platserna i montrarna där det framgick vilka museer som skulle besökas under turnén. Då skulle utrymmet fyllas med något föremål, vad det nu kunde bli. Tanken på att göra en vända till och återigen besöka de orter som låg tidigt i programmet diskuterades. Och på något sätt skulle väl trailern kunna rulla för evigt? Då och då angöra Nordiska museet och tömma sig för att sedan ge sig ut på de dammiga vägarna igen. Men vem orkar hålla på så? Nu väntar nya äventyr!

Noter

- 1 54 museer deltog i turnén, här i boken har ytterligare tolv tillkommit. Två museer har bytt till större föremål, se not 10, sid. 18.

Referenser

Hjorth, Line 2000. Til fest for en udstilling – refleksjoner over Nordisk Museumsfestival i Stavanger. *Danske Museer* 6
Ågren, Per-Uno 1989/99. *Om tingens språk och museernas tystnad*. (Ursprungligen inledning till en samling artiklar med samma namn, använd som kompendium vid Institutionen för museologi, Umeå universitet. Bearbetad vid ett par tillfällen. Stencil.)

Om författaren

Mats Brunander är utställningsproducent vid Riksutställningar. / mats.brunander@riksutstallningar.se

Mötet med besökarna

BRITTA JOHANSSON & CAROLYN ÖSTBERG

Det är våren 2000. Sedan turnén startade i december har vi hunnit besöka tolv orter från Karlskrona i söder till Falun i norr och från Kalmar i öster till Uddevalla i väster. Vissa besök har varit korta, andra längre. Men på alla orter har vi mött och samtalat med många besökare som haft skilda uppfattningar och tankar om utställningen och temat »svåra saker«. Vi har också, ibland mycket påtagligt, fått möta den svenska vintern och även se hur den på vissa platser sakta börjat ge med sig. Under mörka morgnar och kvällar och i bitande snöstorm har vi brottats med trailerns bakdörrar och nästan igenfrusna lås men också kunnat sitta en stund på baktrappan i den första värmande vårvintersolen och lyssna till takdroppet.

En fredag i mitten av mars står trailern med utställningen på Lilla Torget i Alingsås och jag ser den på långt håll när jag kommer gående från järnvägsstationen. Runt torget ligger flera banker, en blomster-

affär och några andra butiker, ett café, en grillkiosk och Alingsås museum. Inte långt från Lilla Torget, på andra sidan ån som flyter genom stan, ligger ett annat torg, där det är torghandel. Jag tänker att det kanske är synd men ändå lika bra att vi inte står där och minns hur det var när vi besökte Nyköping i mitten av december och hamnade mitt bland marknadsstånd, julgranar och stadens luciatåg. Det blev ganska trångt och bökigt en morgon när handlarna, som kom med sina bilar för att leverera varor till stånden, parkerade alldeles bakom trailern innan vi hade hunnit öppna bakdörrarna och fälla ut trappan. I Alingsås sluttar marknadstorget för mycket, det går inte att skjuta ut trailerns sidor och öppna utställningsrummet med en sådan lutning. På samma sätt hade det varit i Gränna. Där ligger torget i en brant backe och vi fick i stället stanna två kvarter därifrån, på en parkeringsplats. (Ur fältdagboken.)

Den stora trailern väckte ofta uppmärksamhet och nyfikenhet. På centrala platser där många människor passerade var det flera som kom in därför att de helt enkelt ville ta reda på vad släpet med texten *Svåra saker – Farliga saker* tvärs över långsidorna innehöll. Det var också lätt att bara titta in en kort stund eftersom vi inte tog inträde. Många som kanske från början tänkt sig ett kort besök blev kvar länge.

Förberedelser för start

När vi engagerades i projektet *Svåra saker* blev det början på en mycket speciell och minnesvärd erfarenhet och ett samarbete med många olika par-

ter: projektgruppen, museipersonal i hela landet och under turnén även de människor som besökte utställningen och berättade om sina minnen och reflektioner. Under hösten 1999 pågick produktionen i Riksutställningars verkstad. Samtidigt arbetade vi med att få fram de föremål och texter som de medverkande museerna skulle visa. Vi ringde många telefonsamtal och talade med personal vid museerna om deras bidrag och om ämnet för utställningen. Det var intressant att diskutera motiven till deras val av föremål liksom vad de valde bort och varför. Vår utgångspunkt var att påverka museernas urval så lite som möjligt, men eftersom det bara var vi som vid den här tidpunkten hade överblick över hela innehållet var vi några gånger tvungna att be de medverkande välja något som inte var alltför likt ett annat bidrag eller som var något mindre skrymmande. Ibland uppmuntrade vi också till val av mer samtida ting eftersom det från början fanns så oproportionerligt många förslag på äldre saker. I åtminstone några fall berodde detta nog på att deras laddning minskat med tiden och gjort dem mindre provocerande eller problematiska, och därmed mer hanterliga för museerna.

Parallellt med detta utformades och inreddes trailern. Eftersom det handlade om vår blivande arbetsplats var vi måna om att delta i processen, bland annat genom att diskutera hur föremålen skulle exponeras och placeras i förhållande till varandra. Vi ville till exempel undvika att ett ting som berättade om en personlig tragedi lades intill ett annat som handlade om ett sexuellt tabu och som kunde komma att framkalla skämtsamma

kommentarer. Ett annat exempel var den fana som Värmlands museum valt, en stor röd fasadflagga med ett gult hakkors på en blå cirkelformad botten, som hade tillhört Birger Furugård, det svenska nationalsocialistiska partiets ledare på 1930-talet. Spontant reagerade vi med obehag på förslaget och kände motvilja inför att ha med fanan i utställningen. Vi diskuterade vilka reaktioner och känslor den kunde komma att väcka och i vilken mån det stod i proportion till syftet med att visa den. Men eftersom fanan var så stor blev det nödvändigt att vika ihop den till mindre format för att den skulle få plats i montern, vilket vi tyckte blev en bra lösning. Vi vek den så att endast en liten del av hakkorset syntes, och under turnén berättade vi vid behov för besökarna om vårt personliga ställningstagande.

Samtidigt planerade vi den minnesinsamling som skulle genomföras under turnén. Idén var ju att besökarna skulle medverka till utställningen och bidra med sin version av vår framtida historia genom sina reflektioner och berättelser, helst förknippade med något föremål. Tillsammans med museipersonal på de olika turnéorterna skulle vi dokumentera dessa minnen, vilka efter samtycke skulle ingå i utställningen, för andra att ta del av och associera till. Det framgick också att efter turnéns slut skulle allt arkiveras på Nordiska museet och bli tillgängligt för forskning på samma villkor som för annat minnesmaterial.

Möten med besökarna stod i fokus för vår medverkan i projektet, men hur dessa möten skulle komma att se ut kunde vi mest spekulera om innan turnén startade. Ämnet ifråga – »svåra saker«

– innebar att samtalen med besökare varken skulle bli lätta eller småtrevliga, utan handla om minnen av besvärliga upplevelser. Vi visste inte om människor skulle vilja bidra eller vad det skulle innebära att samtala om sådana ämnen i en offentlig utställningslokal. Vi var minst sagt osäkra på om våra förhoppningar om människors engagemang skulle infrias.

Att på det här viset fältarbete i en utställning var ett oprövat koncept. Vi diskuterade hur vi bäst kunde skapa förutsättningar för möten och samtal och hur vi skulle informera om insamlingen. Vi talade också om etik vad gällde presentationen av utställningens innehåll liksom hur vi på ett bra sätt skulle kunna möta människor och både ta emot och föra vidare deras berättelser. Vi antog att det skulle krävas både mod och motivation för att delta och var därför tidigt eniga om att dokumentera alla bidrag, utan att sälla eller göra en värdering av deras innehåll. Vad som är svårt är en subjektiv upplevelse, och vi beslutade att konsekvent låta besökarna definiera vad de bedömde som svårt, laddat eller problematiskt.

Förväntad ordning

Efter höstens intensiva arbete var det i december 1999 dags för invigningen av utställningen och trailern rullade iväg mot den första turnéorten, Nyköping. Snart visade det sig att vi hade nytta av en del av våra förberedelser medan andra var oanvändbara. Vi fick omvärdera och modifiera vårt förhållningssätt och våra insamlingsmetoder, utveckla vår yrkesroll och lära oss under turnéns gång. Vi

mötte stort intresse, nyfikenhet och fascination, vilket besökarna, kommentarerna i gästboken och de dokumenterade berättelserna vittnar om. Vår närvaro, våra frågor och vårt sätt att försöka komma till tals med besökarna kunde dock skapa en viss förvirring liksom ibland även utställningens struktur. Trots att många av besökarna inte vanligtvis brukade besöka museer hade de föreställningar om hur en utställning ska presenteras och *Svåra saker* motsvarade inte alltid deras förväntningar:

I en monter ligger en nött rakapparat, sprucken och omlindad med tejp, med en kulspetspenna inmonterad. En kvinna står framåtböjd över montern och tittar på den obegripliga tingesten från olika håll. Hon har ännu inte läst texten, som finns i en mapp på monterns sida och som berättar att det är en tueringsmaskin, tillverkad av fångar i fängelset i Falun. Till slut säger hon: – Det står ju ingenstans vad det här är för pryl. Jag fattar ingenting. Ni borde sätta en skylt vid varje föremål som talar om vad det är för något. (Ur fältdagboken.)

Här fanns dock inga etiketter som kortfattat beskrev föremålen i montrarna, vad det var framgick först när man öppnat mappen och läst texten. Utställningen förändrades också kontinuerligt genom att museiföremål och berättelser från besökarna tillkom under turnén. Ett föremål ställdes inte ens ut, ett kranium som representerades av ett tomt hål, men i texten gick det att läsa vems kraniet varit och varför museet ifråga hade gjort detta ställningstagande. Vissa sökte en given ordning för sitt besök:

– Hur ska man gå i den här utställningen? Vilket föremål ska jag titta på först? Här är ju föremål nummer ett, då ska jag väl börja här ... (Ur fältdagboken.)

Men här fanns ingen »rätt« väg att gå, föremålen var numrerade bara för att besökarna skulle kunna para ihop respektive text och föremål. Här gavs inte någon sammanhängande, kronologisk historia utan 54 separata berättelser från olika tider och sammanhang, bara temat »svåra saker« var gemensamt. Var och en kunde välja vad han eller hon ville läsa, beroende på intresse och tid. Det var också många som ägnade lång tid åt utställningen och tog del av merparten av texterna.

Andra förväntade sig däremot en sammanfattande presentation av utställningen och föremålsberättelserna, eller kanske till och med en visning. Vi brukade välkomna nya besökare vid dörren och tala lite om projektet, det kändes trevligt och gav oss även en möjlighet att säga något om den insamling som också pågick i lokalen. Då uppträdde vi i viss mån som värdinnor och introduktionen kan ha bidragit till att skapa förväntningar på en fortsatt guidad tur. När vi i stället uppmuntrade besökarna att ta sig tid att själva läsa de långa texterna kunde det väcka viss irritation. Det var inte svårt att förstå, det är ju vanligt att personal i en utställning på ett pedagogiskt sätt sammanfattar och berättar.

I det här fallet undvek vi dock konsekvent att referera föremålen historier för besökare, liksom för journalister, eftersom vi upplevde att det skapade en sensationskänsla ovärdig de tragiska och

upprörande händelser och öden som skildrades. Vi ville inte bidra till att utställningen uppfattades som en ytlig och lite kittlande skräckkammare. Dessutom var det inte vår uppgift att förmedla fakta, vår uppgift var att skapa en diskussion om museernas verksamhet och att dokumentera människors egna minnen och reflektioner. Vi bjöd inte bara in besökarna att se utställningen, vi ville också att de skulle delta i den.

Lyssna mer än tala

Våra möten med besökarna var oftast flyktiga. Några inledande fraser växlades, mellan människor som från början inte kände varandra alls, innan vi frågade om minnen av svåra upplevelser. Vi visste aldrig hur personligt drabbad en person kunde vara eller hur nära i tiden den händelsen i så fall låg.

– Kom du att tänka på några egna minnen när du tittade på utställningen? – Ja, jag kom att tänka på ... men jag vet inte om det är vad ni vill ha, om det är intressant ... Det här som jag tänker på är ju egentligen ingenting om man jämför med vad andra har varit med om ... Nej, jag vet inte om det här är något att berätta, så här ... (Ur fältdagboken.)

Många besökare uttryckte tveksamhet när de svarade på vår fråga och behövde bekräftelse på att det föremål och det minne de tänkte på »dög« och passade in. Vi förklarade ofta att vi inte värderade erfarenheterna, utan om de upplevde att något var »svårt« dokumenterade vi det. Vad en person

tycker är upprörande behöver inte vara det för en annan.

Få besökare berättade något utan att vi frågat dem, även om det på olika sätt, både skriftligt och muntligt, framgick att en insamling av minnesberättelser pågick i lokalen. Vi undvek att vara påflugna men kände ibland ändå oro för att våra frågor skulle upplevas som taktlösa. Vårt intryck var dock ändå att de flesta som inte ville prata med oss sa ifrån, och kanske handlade vår taktfullhet ibland mer om vår egen ängslan för att framstå som närgångna än om hänsyn.

Ibland rörde samtalen uppmärksammade händelser som inträffat på orten vi besökte. Vid dessa tillfällen deltog ofta flera besökare som inte kände varandra i samtalet, och det var naturligt att det då kom att handla om kollektiva och icke-privata upplevelser. Men ibland ledde samtalen vidare till något eget, mer personligt minne.

De flesta berättelser är sammanställda från våra anteckningar vid samtalen. Mer summariska minnesbilder och reflektioner memorerade vi och skrev ner så snart som möjligt. Mestadels är bidragen ganska korta och rör mer vardagliga svårigheter. Självklart har den offentliga miljön medverkat till viss självcensur, att många valde att berätta om ett minne som inte var så personligt utlämnande eller upprörande för dem själva. Många bidrag bygger också på associationer som just den här utställningen har väckt, det kan vara ett museiföremål eller en annan besökares berättelse som har påmint om något. Ibland har olika bidrag gått i dialog med varandra. Åtskilliga gånger har besökarna medtagit bilder eller föremål som vi har foto-

graferat och tillfogat berättelsen.

En eftermiddag kom några flickor i tjugooårsåldern in i utställningen. De stannade ganska länge, läste texterna om museiföremålen och besökarnas minnen. Strax innan de skulle gå började vi tala lite om vad de sett. En av flickorna frågade om det gick bra att skriva ner och skicka en berättelse. Hon fick adressen till Riksutställningar, några arkivbeständiga papper att skriva på och information om var det insamlade materialet skulle bevaras och vad det innebar. Det var tydligt att det hon ville skriva om berörde henne djupt. Hon ville inte säga vad det handlade om, och det var uppenbart att det berodde på att det fanns andra besökare i rummet. De stod och läste olika texter och tystnaden gjorde att de kunde höra vårt samtal, trots att vi talade med låga röster. Innan flickan gick viskade hon att det skulle handla om en personvåg. Den hade styrt hennes liv. Hon hade lidit av ätstörningar men var lite bättre nu, förklarade hon. Mer än så fick vi inte veta.

Den offentliga miljön omöjliggjorde en fortsättning på det här samtalet och det var en ganska vanlig situation under turnén. Vad som var mindre vanligt var att den här flickan senare faktiskt skickade in sin berättelse. När vi mötte människor som verkade vilja säga något men lät bli för att andra kunde höra samtalet, uppmanade vi dem att i stället skriva ner sin historia. När det inte var så mycket publik och vi var flera som arbetade kunde vi dock erbjuda viss avskildhet i det pentry som fanns i den inre delen av lokalen. Den som ville samtala ännu mer avskilt, och kanske vid flera tillfällen, hänvisade vi till det lokala museet, men få

antog detta erbjudande. När utställningen väckt känslor och minnen fanns det ofta ett behov av att förmedla detta här och nu.

Trots den offentliga miljön har många besökare ändå berättat om svåra personliga upplevelser, vilket bidragen här i boken visar. Kanske antyder det att många har ett behov av att bevara minnet och dela med sig av erfarenheter från svåra händelser. Kanske har människor ibland också upplevt att det känts bra och varit till hjälp att få berätta. Vid de fåtal tillfällen då vi mött människor som kanske velat berätta något men som inte klarat av det, har vi inte frågat vidare. Vi är inte psykologer och vi undvek att ge intryck av att kunna erbjuda den typen av samtal.

Svårt och svårt

Som vi nämnt ovan ville vi inte värdera vad som var svårt, det överlämnade vi till den som berättade, oavsett om det var museer eller besökare. Men det betydde också att vi lämnade öppet för mottagaren att reagera, och vi fick många exempel på hur olika människor läser in olika svårigheter i olika föremål:

– Du, får jag fråga en sak? Varför är den här saken med i utställningen? Nu har jag läst texten flera gånger men fattar inte vad det är som är så svårt med den? Jag tycker varken den är särskilt upprörande eller berörande. (Ur fältdagboken.)

En man öppnade dörren och klev in med snabba, bestämda steg. Han såg arg och uppriven och ledsen ut. – Varför har ni en handgranat här?, frågade han upprört. – Varför? På den inre entrédörren hade

han sett fotot av en handgranat som visades i utställningen. Jag sa att den hade använts vid ett flygkapningsdrama och förklarade varför den ingick i den här utställningen. Han förstod inte och påpekade att han bara talade lite svenska eftersom han hade kommit till Sverige från Sarajevo för tre år sedan. Där hade han deltagit i kriget. Han pekade på olika ställen på sin kropp, där han hade burit handgranater under kriget. Han berättade plågat att en vän till honom fått sina ben bortsprängda, och också andra hade skadats och dött. (Ur fältdagboken.)

En man gick runt och pekade på föremålen i monterarna samtidigt som han frågade: – Vad är det för svårt med det här? – Vad är det för farligt med det här? Jag förklarade att svaren fanns i föremålens berättelser och visade honom mapparna med texterna. Men han ville inte läsa dem utan fortsatte att peka på föremål och ställa sina frågor. Han var klart irriterad över att det inte tydligare framgick vilka svårigheter och farligheter föremålen representerade. Men när han kom till montern där en betknivlåda från det nedlagda Roma sockerbruk låg förändrades plötsligt hans inställning. Han stannade, pekade på knivlådan och vinkade till mig att komma. Med mild röst berättade han att han var uppvuxen på Gotland men numera utflyttad. Enligt honom var nedläggningen av Roma sockerbruk en tragedi för Gotland, som med tiden skulle bli helt avfolkat förutom gamlingar och sommargäster. Varför just det här föremålet fanns med i utställningen förstod han utan någon närmare förklaring och utan att behöva läsa texten, det hade omedelbart väckt minnen och associationer till hans egen bakgrund och berört honom. (Ur fältdagboken.)

En kvinna kommer fram till mig med en text i handen. Hon är upprörd och arg. – Den andra sidan av saken borde också finnas med här!, utbrister hon. Texten som hon håller i handen är skriven av en tidigare besökare. Den beskriver hans kritiska syn på religion, som han menar står för makt och förtryck. Kvinnan själv är troende och för henne är kristendomen en god kraft i livet. Hon har tagit mycket illa vid sig av det hon läst. Så negativa uttalanden om religion i utställningen tyckte hon borde balanseras med en positiv och bejakande inställning. (Ur fältdagboken.)

En del besökare ansåg, liksom den här kvinnan, att utställningar bör vara objektiva och opartiska förmedlare av information. Det var inte utställningen *Svåra saker*. Besökarnas bidrag byggde på personliga upplevelser och uppfattningar, utan krav på objektivitet, och museernas föremålsberättelser skilde sig från ett mer traditionellt sätt att skriva utställningstexter.

Det väckte ibland förvåning när vi inte blev provocerade av kritik och försvarade utställningen eller museernas val av föremål utan i stället var intresserade av att både diskutera och dokumentera kritiken. I utställningen fanns en ambition att tydliggöra det subjektiva, både i museernas och besökarnas berättelser, och att visa vem som haft tolkningsföreträde. Varje föremålstext var ju skriven och undertecknad av en museianställd och varje besökares bidrag hade också en bestämd avsändare, om än ibland anonym. Varje bidrag presenterade en version av många möjliga, vad gäller både urval och perspektiv. Detta väckte frågor, som

till exempel om några museer undvikit det »riktigt svåra«, som mer samtida ämnen, och i stället valt föremål som representerade något som inte längre var särskilt laddat. Sådana frågor stod öppna för diskussion under turnén. Vad kunde museerna ha valt i stället?

Däremot reagerade vi lite annorlunda vid de få tillfällen då någon kritiserade innehållet i besökarnas bidrag. Vi kände stort ansvar för att de enskilda personernas upplevelser respekterades. Vår vilja att försvara besökarnas skildringar förstärktes antagligen av att vi personligen mött varje individ och fått ta del av förstahandsberättelsen och känslorna inför det minne som återgivits. Men självklart var det generellt viktigt för oss att försöka förmedla respekt för alla berättelser i utställningen, både museernas och besökarnas, även om vi inte alltid lyckades:

En våldtagen och mördad kvinnas smutsiga klänning, en handgranat och en tång att klippa sönder döda foster med. Det är några av de svåra och farliga saker som Riksutställningar visar i sin trailer. (Ingress till artikel i *Elfsborgs Allehanda* 15 februari 2000.)

Under hela turnén hände det alltför ofta att lokalpressen på det här viset framställde mänskliga tragedier och komplexa historier som ruskiga sensationer, vilket vi upplevde som ytterst frustrerande. Samtidigt aktualiserar detta, som vi ser det, en problematik som fanns inbyggd i utställningen. Föremålen skildrade många olika svårigheter, allt från fruktansvärda katastrofer och personliga

tragedier till tabubelagda ämnen och mer interna museiangelägenheter, vilka presenterades tillsammans i det övergripande syftet att belysa frågor om museernas samlande. Vart och ett av de 54 föremålen hade ju en egen historia, som vi tyckte att museerna presenterade på ett värdigt och respektfullt sätt, men tillsammans, i utställningen, användes de för att diskutera också något helt annat. För oss kändes det många gånger mer relevant att lyfta fram det som de enskilda berättelserna representerade, att bevara minnet av tragiska och svåra händelser, än att använda dem för en diskussion om museernas insamling och dokumentation.

Kvantitet och kvalitet

I månadsskiftet augusti–september 2000 besökte utställningen Luleå. Vi hade då varit på närmare ett trettiotal orter runt om i Sverige och turnén närmade sig sitt slut. Norrbottens museum lade in sitt bidrag, en spottkopp från Sandträskis sanatorium, och därmed var det sista föremålet på plats och den delen av utställningen färdig. Det kändes högtidligt och även lite vemodigt.

Svåra saker blev på flera sätt en annorlunda utställning. Eftersom den förändrades hela tiden såg besökare på en ort inte samma utställning som de på nästa. Inget turnébesök var det andra likt. På en del orter kom det få besökare, på andra blev det stor trängsel. Ljudnivån var hög och den stimliga atmosfären inbjöd inte till samtal om svåra minnen. Det blev trångt vid vissa montrar och besökarna stod i kö för att få läsa texterna. En del som inte kom fram lämnade utställningen och andra vände redan i dörren. Det var förstås roligt när ut-

ställningen var välbesökt, men samtalen blev oftast fler, utförligare och intressantare när det var få i lokalen. Atmosfären blev då också mer vilsam, dämpad och koncentrerad, vilket gjorde det lättare för besökarna att ta del av alla berättelser i lugn och ro.

Vi fick ibland frågan om ett turnébesök varit »bra«. Det var svårt att svara på. Avsågs höga besöksiffror eller många dokumenterade berättelser, det vill säga resultat som var möjliga att mäta och redovisa systematiskt? Ett stort antal besökare var emellertid sällan förenligt med många och utförliga dokumentationer, kvantitet var inte ett användbart mått på projektets framgång. Frågan om »bra« turnébesök kunde också tänkas syfta på kvalitet, på besökarnas upplevelser av utställningen eller på innehållet i deras berättelser. Men var då ett traumatiskt minne bättre än ett minne av en mer vardaglig svårighet, en personligt utlämnande skildring mer intressant än en allmängiltig, en lång berättelse mer värdefull än en kort eller en sällan dokumenterad historia mer betydelsefull än en vanligt förekommande? Eftersom vi dokumenterade svåra minnen kändes det obehagligt och absurt att fråga sig vad som var »bra« och vi undvek därför konsekvent att värdera, gradera och jämföra vad människor upplevde som svårt.

Om författarna

Britta Johansson arbetar som redaktör för främst historiska faktaböcker vid Publisher Produktion, tidigare bland annat verksam vid Nordiska museet. / britta.johansson@publisher.se

Carolyn Östberg är fil. mag. i etnologi, arbetar som konsult med research, kvalitativa undersökningar och utbildning. / carolyn.ostberg@telia.com

Museernas svåra saker

STOCKHOLMS MEDELTIDSMUSEUM, STOCKHOLM

Alrunan

Alruna (*Mandragora officinarum*) växer vild i medelhavsområdet. I Sverige har den odlats. Namnet betyder troligen »den som känner alla hemligheter«, men den kallas ibland också för Galgmannen. Det är en perenn ört med mörka halvmeterlånga blad och enstaka klockformade blekgula blommor samt köttiga gula bär. Roten kan växa sig mycket stor, förgrena sig och ibland anta mänskliga former. Av växtens blad kunde man tillreda ett dödligt gift som i svagare doser gav en kortvarig upphetsning vilket gav den rykte som afrodisiakum och enligt Bibeln botade ofruktsamhet. Den kunde också användas som sömn- eller bedövningsmedel.

Men det är den människoliknande roten som gjort att växten omgivits med en mängd mytiska föreställningar. Enligt en vida spridd medeltida tro växte alrunor under galgar, där män hade hängts, och de antogs kunna spira upp från den sperma som gärningsmannen avgav i dödsryckningarna. Den som ville komma över en alruna skulle, i stället för att gräva upp den själv, använda en hund eftersom rotens skrik och stön troddes döda den varelse som drog upp den. Väl uppe ur jorden ansågs roten besitta magisk kraft och betraktades

som en skyddande och lyckobringande talisman. Den förvarades ofta inlindad i silke i en särskild ask eller också kläddes den som en docka.

På Stockholms medeltidsmuseum finns, i anslutning till utställningen om galgbacken, några sådana människoliknande rötter från alruna. 1992 försvann plötsligt en av dem ur den monter där de visades. Tidningarna skrev om stölden och om alrunans magiska kraft som ansågs bringa lycka och framgång och kanske också kunde sia om framtiden. Men det fanns en hake: enligt myten går det inte att bli av med en alruna på annat sätt än att sälja den för en mindre summa än man givit för den. Den som stulit en alrunerot skulle alltså aldrig kunna göra sig av med den och även om den gav lycka i livet skulle innehavaren hamna i den ondes våld om han eller hon fortfarande hade den kvar vid sitt dödsfall. Dessa fasansfulla framtidsutsikter skrämde förmodligen tjuven ordentligt. Efter en tid låg plötsligt alrunan på sin vanliga plats igen. Ingen gav sig någonsin till känna och därefter har den fått vara i fred.

Barbo Århem

Foto Britt Olstrup, Stockholms stadsmuseum

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM, JÖNKÖPING

Askegossen

En höstdag 1992 hittades vid restaurering av Bringetofta kyrka i västgavelns mur en miniatyrkista i furu (15 × 6 × 6 cm), förseglad med tränaglar. Kistan överlämnades till läns museet, där vi även efter kistöppningen var osäkra på vad fyndet innebar. En mycket sliten och lagad barnskjorta av linnelärfat var hårt nedpressad i kistan och omslöt ett antal brosk- och skelettfragment. Efter många experters granskning fastställdes slutligen att benresterna kom från ett människofoster i åldern femton–tjugo veckor, troligen från början av 1800-talet. (Se vidare Eva Londos: Om askegossen från Bringetofta och döda barns begravning. *Småländska kulturbilder* 1995.)

Fosterbegravningar är ett känt fenomen, om än inte mycket omtalat, inom den folkliga tros- och föreställningsvärlden. Döda foster från aborter (spontana eller framkallade) och dödfödda fullgångna barn betraktades alltsedan medeltiden som hedningar, eftersom de inte var döpta. De var

inte Guds barn utan skulle förbli i mörkret, utestängda från saligheten, och de fick inte begravas i kyrkans jord. Straff och böter väntade den som orenade kyrkan genom ett sådant tilltag.

Århundraden igenom har dock sörjande föräldrar trotsat kyrkans bud och i lönnedom smugit sin döda, odöpta avkomma in i kyrkan eller till kyrkogården för att rädda barnet undan osaligheten. De kallades askegossar eller askabarn, eftersom de ofta lades i små hemsnickrade askar, lådor eller kistor. Alla kände till dem, men ingen talade därom.

Med tiden mildrades kyrkans inställning. Man började tillåta nedmyllning, följd av en läsning av *Fader Vår*. Men inte förrän 1991 likställdes askabarnen med andra döda när det gällde ceremoni och begravning då biskopsmötet beslöt att följa Socialstyrelsens rekommendationer.

Eva Londos

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

MEDICINHISTORISKA MUSEET, STOCKHOLM

Barnet med smittkoppor

Många vänder sig bort eller går förbi. Andra tittar mycket hastigt. Några dröjer sig kvar, av nyfikenhet och intresse. De ser ett barnansikte övertäckt med variga utslag. Känslorna går på tvärs. Å ena sidan äckel, å andra sidan medömkan.

Smittkoppor räknades länge till barnsjukdomarna, en plåga som de flesta måste gå igenom, och under 1700-talet dödade smittkopporna sextio miljoner européer. Läkaren Eberhard Munck af Rosenschöld beskrev sjukdomens plågor med inlevelse: »Hela kroppen från huvud till fötter är betäckt med otaliga sammanflytande koppor som bränner som eld. Ansiktet är fasligen uppsvullet och vanställt, ögonen är berövade ljuset. Hela kroppen är en böld. Man ser inte mer en människa i den sjuke.»

Ansiktet ingår i en samling av så kallade *moulag*er som finns på Medicinhistoriska museet i Stockholm. Läkarutbildningen under 1800-talets senare hälft innefattade moment där studenterna skulle lära sig diagnostisera olika hudrelaterade sjukdomar. Patienter användes som levande illustrationer på föreläsningarna, men strax före sekelskiftet 1900 började istället moulager användas i undervisningen. Trenden kom främst från Berlin där det bedrevs en storskalig produktion som sköttes av konstnärer. Patienter med lämpliga hudåkommor (olika stadier av syfilis prioriterades) lånade sina sargade ansikten, armar, ben och kön till tillverk-

ningen. Utvalda och representativa kroppsdelar modellerades in i gipsmassa och när massan torkat och tagits av fanns färdiga gjutformar. I dessa gjordes därefter vaxavgjutningar. Patienterna ställde sedan åter upp som modeller när avgjutningarna målades, minutiöst och häpnadsväckande realistiskt. Många färdiga moulager signerades och några av konstnärerna blev berömda inom sitt gebit.

Tack vare världsomspännande vaccinationskampanjer kunde WHO, World Health Organization, förklara smittkoppor utrotade från jordens yta 1979. Men viruset finns bevarat i två laboratorier, i Ryssland och USA, och kan komma i orätta händer. En smittkoppepidemi idag skulle få förödande konsekvenser. De flesta saknar antikroppar mot viruset och skulle bli mycket sjuka och dö.

Hur gick det för det lilla barnet i moulagestudien, överlevde hon/han sjukdomen? Detta får vi aldrig veta. Det finns inga uppgifter om barnets namn, ålder, kön, sjukdomsupplevelse eller andra omständigheter. Hur såg moulagernas patienter på sig själva? Hur blev deras liv? Hur kändes det att se sitt ansikte avbildat som sjukdom? Frågorna blir obesvarade. Också för dagens museibesökare är det svårt att se människoödena bakom moulagerna, istället ser vi sjukdomarna.

Vendela Heurgren

Foto Juan Sanchez, Avanti Färgstudio

LÄNSMUSEET PÅ GOTLAND, VISBY

Betknivlådan

Efter drygt hundra års drift lades Roma sockerbruk ned 1997. Hotet om nedläggning hade länge hängt över fabriken som de sista åren ägdes av Danisco Sugar. De nya sockerbruken på fastlandet och i övriga Europa var effektivare och gav större vinster än Roma sockerbruk med sin gamla maskinpark.

Roma samhälle växte upp kring gården Varplöse där det första sockerbruket anlades tack vare den goda tillgången på vatten. Samhället växte och utvecklades i symbios med sockerbruket. Romaborna arbetade på bruket, bönderna från trakten odlade sockerbetor och en del av dem säsongarbetade på bruket. För många gotländska bönder har sockerbetorna varit en välbetald gröda och avgörande för deras existens som jordbrukare.

Hösten efter nedläggningen var tyst och tom. Inga lastbilar och traktorer med lastflak fullastade med betor drog genom samhället. Ingen rök och ånga sänkte sig över husen och den karaktäristiska mättade doften från processen var borta för alltid. Roma är sig inte likt utan SSA-skylden i neon på

huvudbyggnaden och »Sockerbolaget«-skylden på silon som lyste så hemtrevligt i rött och blått i det gotländska, disiga höstmörkret.

Betknivlådan från Roma sockerbruk härrör från en skärmaskin i början av processen. Tjugofem knivlådor roterar i en trumma och skär därmed sönder de tvättade betorna till »snitsel«, en fackterm för de chips som därefter lakas ur med varmt vatten. Saften extraheras sedan och hettas upp för att bilda råsocker som slutligen raffinerar till vitt socker.

Knivlådan får symbolisera de känslor av oro och frustration som många jordbrukare och tidigare anställda på sockerbruket kände inför åsynen av den tomma fabriken. Den varma kamratliga stämningen i bullriga ångande lokaler byttes ut mot gapande tomma fönster i kalla, livlösa byggnader. Längre hoppades man på lokaliseringen av en etanolfabrik till sockerbrukets lokaler för att frälsa gotlänningarna från arbetslösheten.

Birgitta Strandberg-Zerpe

Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

POSTMUSEUM, STOCKHOLM

Bevakningskameran

Vid ett rån den 13 januari 1992 klockan 17.25 på postkontoret Enskede 3 vid Svedmyraplan i Stockholm sköts bevakningskameran sönder med sju skott av den så kallade Maskeradligen. Rånet tog tre minuter och gav omkring en halv miljon kronor i byte. Ligan försvann i en stulen skåpbil. Den 13 mars samma år rånade ligan postkontoret i Ösmo söder om Stockholm, den 29 september Ullared i Halland och den 14 oktober Rimbo norr om Stockholm. Rånet mot postkontoret i Enskede kan i många stycken sägas vara typiskt. Det skedde strax före stängningsdags, det genomfördes i en storstad och riktade sig mot ett medelstort postkontor. Antalet rån hade ökat under flera decennier och nådde en topp 1985, vilken dock överträffades just 1992.

År 1970 begicks dessutom ett rånmord i Älvsjö utanför Stockholm, då en postkassörska dog. Den uppmärksamhet som dådet väckte innebar att Postens säkerhetsarbete organiserades om. Ett resultat blev att glaset som skiljer allmänheten från kassörerna höjdes och att överhoppningsskydd sattes upp. Säkerhetsföreskrifter utfärdades där postpersonalen uppmanades att inte sätta sig till motvärn vid rån. I samband med detta drogs även Postens

sista vapen in, en batong med påskriften »Slå ej mot huvudet!«.

Övervakningskameror började användas 1985, som en direkt följd av att banker installerade sådana på sina kontor. Personalvårdande åtgärder utvecklades och expertis anlätades för att ta hand om rånoffren. Personalen fick utbildning och ibland genomfördes till och med övningar. Man kan dock aldrig helt förbereda sig för hur det är att bli utsatt för ett rån och för den skräck det efterlämnar.

Den sönderskjutna bevakningskameran har förvärvats av Postmuseum för att illustrera den berättigade rädsla som kassörer kan känna, oavsett var de arbetar. Vare sig de har varit med om rån eller inte är hotet levande för de flesta. Som rånoffer är de ofta skakade och känner både skam och skuld. Varför gjorde jag inte mer? Misstänker polisen att jag är inblandad? »Inte ska man hylla våldet«, säger samtidigt många när ett museum vill dokumentera brott och brottslighet. Men vill man inte vika för sanningen och vare sig hylla brottslingar eller ömka brottsoffer, då måste man dokumentera försöken att hindra brott och dess följder.

Olle Synnerholm

Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM, LINKÖPING

Bibliotekets brandskadade bokmärken

Fredagskvällen den 20 september 1996 pågick *Humanistdygnet*, ett evenemang som återkommer vartannat år. Just denna sena kväll talade på biblioteket Östgöta Correspondentens tidigare chefredaktör Bertil Torekull. Med utgångspunkt i sin bok *Andra resan till Dubrovnik* uttryckte han tankar om »det fria ordets villkor, om nödvändigheten att träna oss i det vi kallar demokrati och rättfärdighet och att skapa oss en vision av vilka samhällen vi vill bygga«. När hans tal var slut hördes från det inre av läsesalen ett rop: Biblioteket brinner!

Larmet gick. De cirka femhundra åhörarna evakuerades och samlades utanför de stora glasväggarna, genom vilka de kunde se hur röken vällde fram under taket medan de små läslamporna på forskarborden fortfarande lyste. »Allt gick mycket långsamt. Det var överkligt! Nästan surrealistiskt«, berättade en åskådare. Andra tyckte det kändes som att vara med i en katastroffilm. Efter cirka tio minuter bröt lågorna genom taket och efter ytterligare fem minuter var biblioteket dödsdömt. Ingen människa skadades, men minst en tredjedel av bibliotekets omkring sex tusen böcker, utgörande hela vuxen- och barnavdelningen, blev lågornas rov. Dessutom skadades en stor mängd unik östgöta-litteratur, handskrifter, uppslagsböcker, konst och myntsamlingar.

Branden hade startat en trappa upp nära Invan-drarbyråns kontor, som tidigare hade utsatts för flera hot och attentat. Hade hoten omsatts till handling? Var det ett illdåd eller ett busstreck? Ännu idag har ingen förövare gripits.

Redan dagen efter branden visade Linköpingsborna sin vrede och sorg över det inträffade. Flera tusen människor samlades på Borggården för en spontan manifestation och uttalade sin mening att det omedelbart borde uppföras ett nytt bibliotek och att »de humanistiska värden som gått förlorade skall återupprättas«. Manifestationen vann gehör och i början av år 2000 invigdes det nya biblioteket, på samma plats som det gamla.

En del litteratur, handskrifter, konst och det anrika Linköpings stifts- och landsbiblioteks kuriositetskabinett undkom lågorna men kom att kräva konservering. I samband med detta togs två bokmärken av spets tillvara och införlivades med läns-museets samling. De var utställda på biblioteket och fanns till försäljning från Föreningen Svenska Spetsar: *Rädda Barnens symbol*, formgiven av Satu Carlsten och *Viggen*, formgiven av Sten Kauppi. Två till synes beskedliga föremål som berättar om en svår händelse.

Inger Lindström

Foto Helena Törnqvist, Östergötlands länsmuseum

SJÖHISTORISKA MUSEET, STOCKHOLM

Bogvisiret

Stålkonstruktionen är väldig och sargad. Den rostiga bucklan lär ha uppstått när den slog i förstävens bulb på sin väg mot botten, bortsliten av våldsam kraft. Med en vikt på drygt sextio ton och mått på ungefär 18 × 10 meter är föremålet det allra största i Sjöhistoriska museets samlingar. Tveklöst är det också ett av de tyngsta och mest svårhanterliga – bokstavligt, känslomässigt och etiskt. Före den 28 september 1994 kände få utanför redar- och sjöfolkskretsar till beteckningen på den upp- och nedfällbara delen i fören av färjor och rorofartyg. Efteråt finns en ofrånkomlig koppling mellan bogvisir och Nordens största civila sjökatastrof.

När m/s Estonia gick till botten miste åttahundra-femtiotvå personer livet. För tusentals anhöriga blev sorg en del av vardagen. Vissa av dem kunde se på havet som en grav. Andra ville bärga både fartyget och de omkomna – en handling som symboliskt skulle vända på händelseförloppet och rädda från mörker och köld. Det enda som hämtades upp var bogvisiret; föremålet som antogs ha spelat en nyckelroll kallades att vittna. Men när haverikommissionen gjort sin analys väcktes nya frågor.

Skulle bogvisiret sänkas i havet igen? Och om inte, vad skulle då ske med det? Fanns risken att bogvisiret skulle bli en trofé på en morbid marknad? Hur skulle man skydda det från sensationslystna blickar? När Sjöhistoriska museet tog emot

fartygsdelen i gåva av rederiet omvandlades den till museiföremål, till ett erkänt kollektivt minnesobjekt. Problemen var ändå inte över.

Vid Musköbasen, den första tänkta förvaringsplatsen, avvisades transportpråmen med hänvisning till att kajen inte skulle tåla bogvisirets tyngd. I flera stormiga dygn väntade man på nya besked utan att kunna gå iland: en sinnebild för oviljan att beröra döden. När lasten till sist hade bärgats och fått en plats i Sydhamnen i Södertälje klagade tågresenärer som passerade förbi över att påminnas om olyckan. Hur ska man väga viljan att hålla i minne mot behovet att få glömma, möjligheten att få se mot rätten att få titta bort? Finns det någon inkubationstid för ett samhälles sorg?

Bogvisirets biografi är en berättelse om drastiska betydelseförskjutningar och skiftande roller. Från att ha varit en funktionell del av ett fartyg i Östersjötrafik blev det en central symbol för en katastrof, sedan ett undersökningsobjekt och möjligt bevis, skrämmande påminnelse och värderat museiföremål. Kanske återstår ännu en transformation, som kan vara helande. Turerna kring bogvisiret visar vårt behov av frizoner för smärtsamma minnen, platser där man kan lämna utan att glömma bort.

Lotten Gustafsson Reinius

Foto Gunnel Ilonen, Sjöhistoriska museet

PITEÅ MUSEUM, PITEÅ

Djävulskontraktet

År 1899 upphittades ett brev vid restaureringen av Piteå stads kyrka. På marken under altaret låg en hoprullad tapetbård, på vars baksida en besynnerlig text stod skriven. I utbyte mot pengar av-säger sig brevskrivaren den eviga saligheten och förklarar sig villig att brinna i helvetet. Brevet saknar datering men har av handstilen att döma tillkommit under senare delen av 1800-talet. Det hade därför sannolikt inte legat gömt särskilt länge innan det återfanns. Brevet togs om hand av Frans Wählin, redaktör för *Norrbottnens Allehanda* i Piteå. Efter hans död donerades brevet till Piteåbygdens Fornminnesförening 1958.

Brevets avsändare heter Johan Emanuel Nyström och var född i april 1799 i Håkanö i Piteå landsförsamling, som det tredje barnet i en skara på tio. Hans far betecknas i kyrkböckerna som en fattig inhysesman. Det är dock inte närmare känt vem Nyström var. Han gick i lära hos sin morfors man, stadsmålaren Olof Sondell, och skrivs vid en tidpunkt som »målare«, senare som »lösa dräng«. Sista gången han förekommer i Piteå stads kyrkböcker är 1833, då han bevistar nattvarden. Därefter sägs han vistas inom Kalix socken.

Anna Elmén Berg

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

Min vän Och Broder
herr diabolus
Djefvulen

Att Jag efter egitt behag utsett Och bestämt
mit öde så som det ägnar
hvarie fri varelse – Jaen fri varelse
efter min egen fria villia ut ser Jag min
bestämmelse – att för pengar Efvigt
i hälvite brinna – ock om Leviatan
komme i Synlig Och Naturlig Skapnad
Och med mig kapitulerade

Jag skulle efvigt Lämna min
kropp och Själ – i hans händer.
Ack kom. Jag Lämna mig
med kropp och Själ i Dina
händer. Och Det till häl-

vites Eviga invånare – Jag
har Ju en fri villia att efter
egit behag öfver Lämna mig
hwäm Jag vill Och behagar
Och Det i Djefvulens våld
Efvinnerliga – Ack-
att Den så kallade Styrelsen
af Den Eviga – för vilken
Jag af Sagt mig all Salig
het att aldrig, aldrig, aldrig
Jag Johan Emanuel Nyström
will blifva Salig Näij
amen – Detta som är
Sagt uppfylle Gud Sannfär
digt på det aldra fullkomligaste
Amen, Amen, Amen
Johan Emanuel Nyström

Texten tolkad av Ingegerd Westerlund

TOREKÄLLBERGETS MUSEUM, SÖDERTÄLJE

Doppvärmaren

Två matskedar har lindats samman med en bit bandage och tejplats fast vid en sladd, som löper vidare till en svart bakelitkontakt. När kontakten ansluts till ett vägguttag blir skedarna varma och kan placeras i ett kärl med vatten för att få det att koka.

Doppvärmaren beslagtogs 1971 vid en brand-syn på fängvårdsanstalten Hall utanför Södertälje, tillsammans med ytterligare tio. Alla var byggda av olika föremål som fångarna lyckats komma över i fängelseköket eller på annat sätt, som piprensare och tändsticksaskar, sladdar till rakapparater, knivar och rakblad. Doppvärmarna hänger samman med bruket av narkotika i svenska fångelser. Injektionssprutorna delades av flera och därför tillverkade fångarna doppvärmare för att kunna koka vatten och desinficera sprutorna.

Sigurd Edberg – Sigge – hette inspektören vid Södertälje Elverk som tog hand om doppvärmarna och sparade dem för eftervärlden. Under sina år som inspektör från 1920- till 70-talet beslagtogs han många farliga och ofta olagliga elsaker i hem och på arbetsplatser. De flesta beslagen är från 1926–27 då övergången från likström till växelström skedde samt 1957–58 då spänningen för belysning ändrades från 127 volt till 220.

I den samling som på detta sätt uppstod fanns farliga kopplingar, hemmagjorda lagningar och

installationer, tjuvkopplingar och hembyggda elapparater. Det fanns ledningar som legat i öppna dosor i trossbottnar, ledningar som dragits ner till andra lägenheter genom stuprör i golvet, sladdar med isolering av tygtrasor som lagts över lättantändliga loggolv och proppar säkrade med ståltråd eftersom köpepropparna »gick i ett kör«. Här fanns också elapparater som bytt funktion, till exempel en hårtork som ägaren hade byggt om till bormaskin. Sigge utökade också samlingen genom att tillvarata gamla elapparater som spisar, dammsugare, radioapparater och strykjärn samt andra föremål som hörde ihop med elöverföring som kontakter, strömbrytare, sladdar och kablar.

Föremålen lagrades till att börja med i en skrub, men så småningom ordnade Sigge en utställning på elverket. 1975 skänkte han samlingen till Torekällbergets museum, där den kom att ingå i en större utställning om elhistoria och elanvändning. Siggas samling är mycket intressant i sin helhet. Föremålen avspeglar människors inställning till och anammande av en ny teknik. Respekten för »de vita kolen«, som elektriciteten kallades i tidiga reklambroschyrer, var inte överväldigande.

Gunilla Rehnström Olander

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

VASAMUSEET, STOCKHOLM

Dykarboden

Detta föremål har nummer 27 026 i Vasamuseets register. Det är handtaget från dörren till den dykarbod som brukades under Vasas bärgning 1956–61. Konsthistoriskt sett anknyter det på ett förunderligt tidlöst sätt till grotesker och burlesker i regalskeppet Vasas rika skulpturala utsmyckning. Men det förklarar inte varför det togs tillvara och infördes i samlingarna.

Jag tror att vi kan se själva förvärvet som ett skämtande med en gravallvarlig museitradition. En fräck uppstickare i det fina museets register. Skämtsamhet spelar mycket ofta över bråddjup av symboliska innebörder.

Detta är grabb-grabbarnas emblem. Vasas bärgning var otvetydigt ett manligt företag. Det var pojkarna med stake och hår på bröstet som dök i Vasadjupet. De borrade sig ner i tunnlar under det stora runda skeppet. Med risk för livet dök de in i hålen under skeppet och gav inte upp förrän det bukiga skrovet lossnade ur lera och gytta och lät sig lyftas i triumf till ytan.

Handtaget var en varning till alla fruntimmer: Kom inte hit, här bor vi. Ett manshus där manliga riter utspelades: våghalsighet, men också ansvars-tagande och närhet i ett manligt kamratskap. Ett enkönat uttryck för sexualitet. Men av vilket slag?

Är detta föremål ett uttryck för 1950-talets klass-samhälle – fuck you borgare! – som man kanske sade 1968? I dag känns resonemanget avlägset sedan länge. Men hur var det då?

Och idag? Liknande handtag lär finnas på marknaden – för bastubruk! Har något museum förvärvat ett sådant? I vilket sammanhang? Om inte, varför inte? Vulgärt? Dålig smak? Vems dåliga smak?

Eller är detta helt enkelt ett uttryck för livslust och sensualitet? Finns det någon motsättning mellan machomakt och livsglädje? Eller förutsätter det ena det andra? Skulle det ha förvärvats från motsvarande dykarflotte idag? Jag tror inte det. Idag hade det troligen varit kvinnliga dykare med på flotten och ingen hade kommit på tanken att snida ett handtag som detta.

Säger detta dörrhandtag något om bärgningen av regalskeppet Vasa och 1950–60-talets Sverige? Jag tycker det. Detta föremål är en tidlös, uråldrig och dagsaktuell manlighetssymbol insatt i sitt specifika sammanhang, Vasas bärgning vid 1900-talets mitt. Tiderna förändras. Hur pass mycket förändras vi med dem?

Christine Östling

Foto Stefan Evensen, Vasamuseet

Foto Anders Franzén, Vasamuseet

EKOMUSEUM BERGSLAGEN, SMEDJEBACKEN

Dynamitvärmaren

Den stora järnmalsgruvan i Grängesberg övergick vid förra sekelskiftet från brytning i öppna dagbrott till underjordbrytning. Arbetet var mycket farligt. Det var både vått och kallt i gruvan, arbetarna befann sig i mörker, berget kunde rasa när de minst anade det och dessutom var de beroende av det farliga sprängämnet dynamit.

Förr förvarades dynamiten i speciella källare omgivna av skyddsvallar en bit bort från gruvan. Närmare inpå fanns mindre närförråd. Vintertid, när det var kallt, frös dynamiten. Då kristalliseras den och kunde explodera om den hanterades så ovarsamt att den bröts av. Därför måste gruvarbetarna handskas försiktigt med dynamiten innan den skulle användas och värma den i speciella behållare. Dessa var formade som cylindriska plåt-

kärl med ett yttre hölje för varmt vatten. Det inre höljet rymde den dynamit som skulle tinas före användning.

Men för många gruvarbetare var denna process omständlig och de föredrog att göra uppvärmningen snabbare genom att helt enkelt stoppa dynamiten i byxfickan. Men tänk på vad som skulle kunna hända om gruvarbetaren föll med frusen dynamit i fickan! Dynamitvärmaren är ett exempel på arbetarskydd. Den ingår idag i den samling gruvhistoria som framsynt byggdes upp av Ludvika hembygdsförening för många år sedan. Föremålet visas i Ludvika Gruvmuseum, ett av de museer som ingår i Ekomuseum Bergslagen.

Örjan Hamrin

Foto Henry Eriksson, Ludvika hembygdsförening

MEDICINHISTORISKA MUSEET, VÄNERSBORG

Dårstugan

Få museiföremål har väckt så starka, offentligt ventilerade känslor som Dårstugan från Möjered.

Året är 1904. I Vassända Naglums socken, varingår delar av Trollhättan och Vänersborg, har man beslutat att inköpa en gård. Den ska användas som socknens fattiggård. För detta behövs ett par kompletterande byggnader, nämligen tvättstuga och »dårstuga«. Båda uppförs redan samma år. Dårstugan blir en modern byggnad med fyra celler, korridor och personalrum. På vinden ska man förvara säd. De fyra cellerna förses med fönster, fast brits, lucka för att få mat, avtråde med tömning från korridoren och specialkonstruerat ventilationssystem. En sinnrik uppvärmning som ger värme utan risk för brännskador installeras.

Några människoöden skymtar förbi i fattigvårdsstyrelsens protokoll: »Ingrid Karolina [...] inkom till Fattiggården den 2 juni 1904 medförde ingenting annat än några slitna gångkläder. Den 7 september 1906 ärhållit en väst. Den 20 juli 1908 ärhållit ett par skor.« – »Johannes [...] Ankom till Möjered den 7 december 1914 han är sjuk till sinnet och vistas i cellrum.« År 1931 flyttas fattiggårdens verksamhet och dårstugan stängs.

Året är 1995. Efter många år av förfall är dårstugan

den enda byggnad från fattiggården som återstår. Landsväg, järnväg och ett växande industriområde hotar. Medicinhistoriska föreningen i Vänersborg agerar för ett bevarande. En motion i kommunfullmäktige resulterar efter en lång diskussion och ajournering i ett beslut om bidrag till upprustning och flytt av huset till Medicinhistoriska museet i Vänersborg. Beslutet om bevarande och flytt liksom själva flytten väcker starka känslor hos vänersborgarna. Lokaltidningen *Elfsborgs Läns Allehanda* fylls med insändare.

»Bränn upp dårhuset!« – »Kosta inte på dårstugan en flytt.« – »Som före detta mentalskötare blev jag upprörd men framförallt ledsen över avsikten att bevara detta förnedringens tillhåll, där man förvarade stackars olyckliga mentalsjuka människor.« – »När jag läser om dårstugan undrar jag om folk är riktigt kloka som vill kosta på den en flyttning till centrala Vänersborg [...] att kosta på en gammal fallfärdig byggnad på skattebetalarnas bekostnad tycker jag är minst sagt upprörande.«

Idag är dårstugan en viktig del av en historia som sällan berättas. Den lämnar ingen oberörd.

Kristina Rosell

Foto Ola Erikson, Regionmuseum Västra Götaland

MALMÖ MUSEER, MALMÖ

Else Nilsdotters kranium

En novemberkväll år 1881 sköts åbon Ola Månsson till döds på sin gård i Bessinge nära Hörby i Skåne. Mordet var planlagt av hans hustru Else Nilsdotter och förste drängen på gården sedan ett år tillbaka, Per Sjöstedt. De båda hade inlett ett kärleksförhållande och bestämde sig för att röja Ola Månsson ur vägen. Efter löften om riklig betalning lyckades de få Pers morbror, arbetskarlen Jakob Eld Persson, att utföra mordet. Det förbereddes väl. När Jakob Eld med sin hagelbössa sköt den intet ont anande Ola Månsson genom fönstret till boningshuset, var Per och Else sysselsatta vid malttorkan i Frännarp. Ett vattentätt alibi således.

Kronolänsman Georg Krook var dock inte sen med att dra igång utredningsarbetet. Spåren ledde efterhand till Jakob Eld som efter häktning genast erkände illdådet. Redan samma kväll häktades även Per och Else. Rättegången hölls i Malmö läns cellfängelse, nuvarande slottet Malmöhus och Malmö museer. I januari 1882 avkunnades domarna. Alla tre dömdes till döden genom halshuggning; Jakob Eld för mord, Else och Per för anstiftan till mord. Det tragiska dramat blev mycket uppmärksammat och tidningarna betraktade de tre dödsdomarna som »det hemskaste som hänt i svensk rättskipning». Några veckor efter dödsdomen förekom dock Else Nilsdotter bödeln genom att hänga sig i ett par hopbundna näsdukar från en krok i cellväggen. Ett halvår senare för-

vandlades Pers och Jakobs dödsdomar till livstids fängelse. De benådades 1908 och frigavs.

Elses kropp överlämnades till Anatomiska institutionen i Lund för att användas i undervisnings-syfte. I samband med obduktionen skildes kropp och huvud åt. Kroppen begravdes sannolikt på institutionens särskilda begravningsplats på Norra kyrkogården i Lund medan kraniet blev kvar på institutionen. Ingetdera var för den tiden något anmärkningsvärt. Dödsdömda och självmördare ägde inte rätten att bli begravda i vigd jord. Så småningom togs kraniet om hand av fängelseläkaren och rättsobducenten August Wingstrand. Efter hans död ärvdes det av sonsonen professor Karl Georg Wingstrand, som använde det som studiematerial vid Institut for sammenlignende anatomi vid Köpenhamns universitet.

År 1987 anlände ett postpaket till Malmö museer. Det innehöll kraniet efter Else Nilsdotter, itusågat i två delar, samt ett brev från professor Wingstrand enligt vilket han ville donera kraniet till museet. Museet tog emot gåvan då vi kände ett ansvar för att bevara denna historiska kvarleva och makabra länk till museets fängelsehistoria. Samtidigt beslutades också att av etiska skäl inte använda kraniet i utställningar. Därför var dess plats i fältstationen *Svåra saker* tom, liksom här i denna bok.

Gun Johansson-Elfström & Magnus Waldeborn

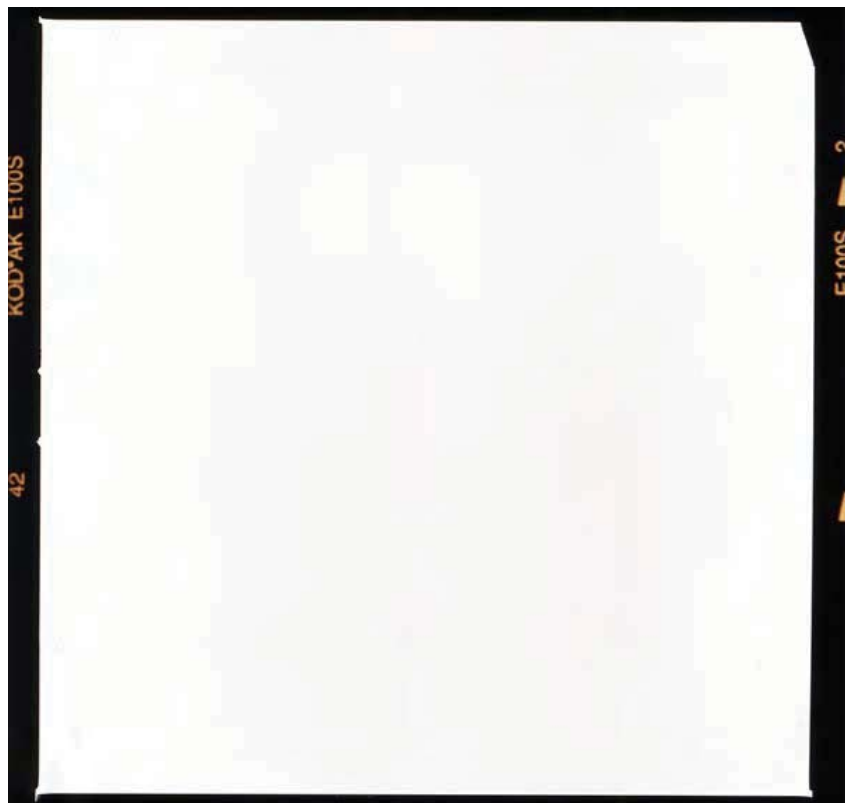

Foto Tony Sandin, Etnografiska museet

NORRKÖPINGS STADSMUSEUM, NORRKÖPING

Ericssons röda mapp

Den 25 mars 1997 kom ännu ett av de många dråpslagen mot industristaden Norrköping. Ericsson Telecom AB, en av de största industriarbetsplatserna i kommunen med över två tusen anställda, meddelade att stora delar av produktionen i Norrköping skulle läggas ner. Norrköpings stadsmuseum beslutade att dokumentera händelsen i samarbete med en grupp etnologistudenter från Stockholms universitet. Resultatet presenterades i en utställning och i antologin *Varsel. Om människorna, arbetet och framtiden*. (Red. David Sandström & Cajsa Lagerkvist. 1998.) Som en del av projektet förvärvades den röda mapp som Susanne Henriksen och de andra fick vid uppsägningen.

Susanne är född 1961 och uppväxt i Norrköping. Efter grundskolan gick hon barnskötarutbildningen i gymnasiet. Hon hade aldrig planerat att börja på Ericsson: »Aldrig fabrik. Jag skulle jobba med barn. Så har man vart där i tolv år.» Det var 1987 Susanne började arbeta kväll, och när hon sedan separerade från sin sambo gick hon över till dagtid: »Då var jag glad att ha ett jobb, så då blev jag kvar på Ericsson.»

Före nedläggningsbeskedet hade Susanne och hennes arbetskamrater hört rykten och de frågade en av cheferna om det fanns någon sanning i dessa, vilket han förnekade: »Men sen kom ju han,

lilla Igel [Ericssons dåvarande vd Anders Igel], i trappan där. Det kommer man ju ihåg, när han står där i trappan på fabriken. Man trodde inte det var sant, man stod ju bara och gapade: 'Vad är det nu!?' Först blev jag arg. Det kändes konstigt, för man trodde att sådan stor fabrik som Ericsson var en säker plats. Det har man ju alltid trott. Jag trodde inte att det skulle avslutas så här snabbt. För det gick väldigt fort.»

Den 21 oktober 1997 fick Susanne beskedet att hon var en av dem som måste lämna företaget. Uppsägningsbeskedet fick hon liksom de andra i en röd mapp: »Man mådde ganska dåligt då – man visste ju inte. Vi skulle bli inkallade en och en. Chefen gick från sitt kontor och hämtade den person som skulle sägas upp. Då visste man inte vem han skulle ta. Då satt man på nålar och väntade. [...] Trots att jag visste vad jag skulle få höra så var det pirrigt och nervöst och samtidigt var jag ledsen – jäkla skit! När vi kommer in i kontoret visar han mig papperet och säger: 'Tyvärr du är en av dom som får gå.' Sen gick jag med den röda mappen som bara lyste på hela avdelningen: 'Hallå, här kommer jag med mappen!' Så gick jag tillbaka till min plats.»

Christer Dominder

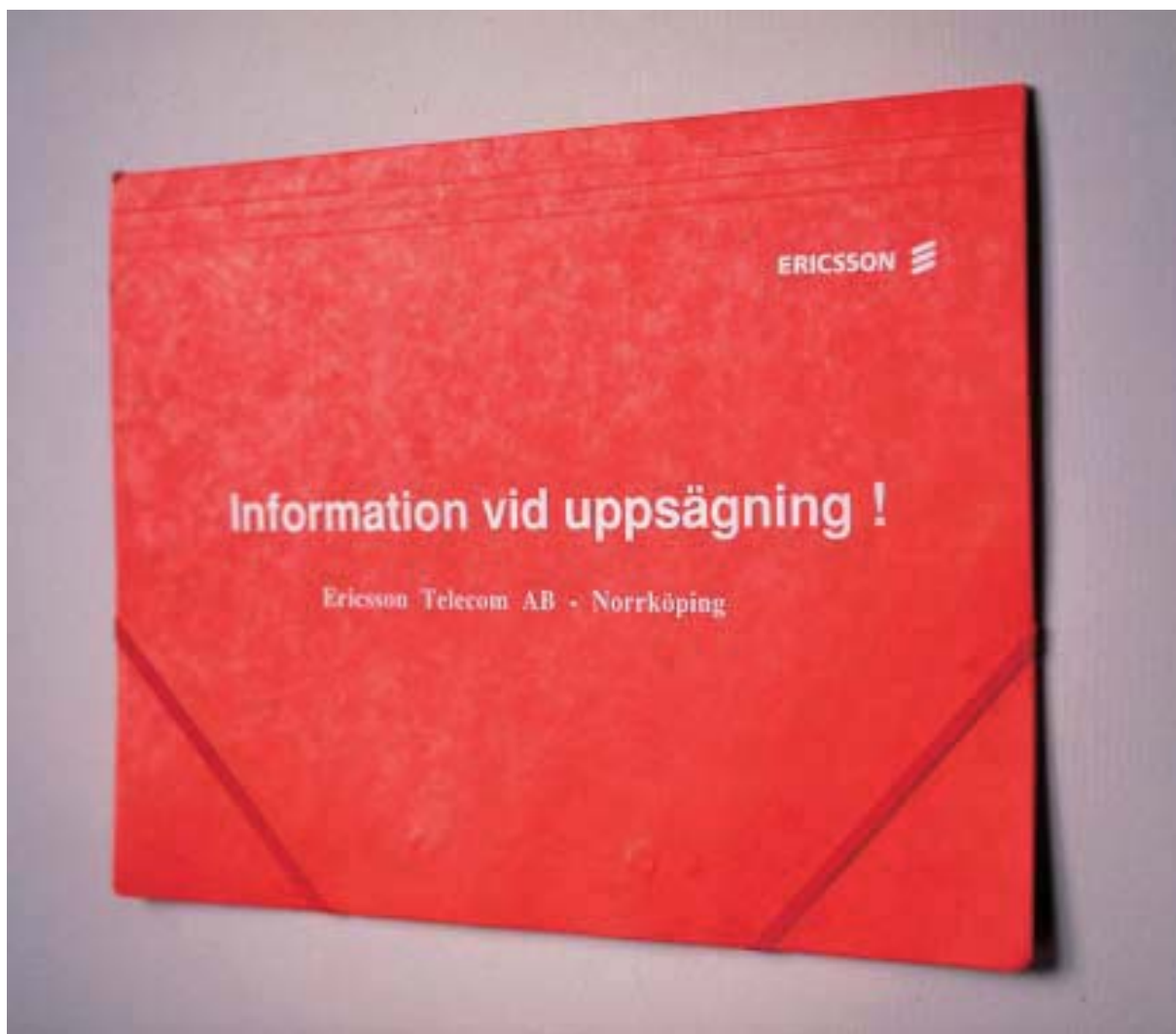

Foto Robert J. Allen, Arbetets museum

LÄNSMUSEET VÄSTERNORRLAND, HÄRNÖSAND

Fem i tolv-rörelsens pin

En pin symboliserar all tragik och allt arbete som ligger bakom engagemanget mot främlingsfientlighet i Härnösand. Trots föremålets litenhet representerar det stora frågor i vår samtid.

Härnösands kommun tog från 1985 emot flyktingar från Asien och Afrika, främst iranier och eritreaner, som flytt från sina länder för att undgå förföljelse och förnedring. Majoriteten var pojkar och yngre män. Flickor, vuxna och familjer förekom i mindre omfattning. Den främsta anledningen till kommunens val var att man ville slippa bekymmer med barnomsorg, förskola och liknande.

Kommunens invånare hade ringa erfarenhet av invandrare och flyktingar. Den första tiden gick bra, men snart hopade sig problemen. Konfrontationen mellan främlingsfientliga personer, främst yngre svenska bilburna män, och flyktingpojkar gick så långt att polischefen i Härnösand uppmanade flyktingarna att hålla sig inne eftersom polisen inte kunde garantera deras säkerhet. Ett tidningsreportage om flyktingarnas situation resulterade i ett möte mellan fotografen Tomas Sjölund och familjen Wallin/Westin, deras eritreanska fadderbarn samt några av deras kamrater. Efter mötet bestämde sig Sara, dotter till Stig Wallin, och Tomas för att göra någonting konkret – mötas på torget, visa sin inställning.

Från mun till mun spreds budskapet: »Kom till torget på söndag fem i tolv.« Ingen affischering,

inga annonser. Den bärande idén var helt enkelt ett personligt budskap. Så startade Fem i tolv-rörelsen. Efter fem söndagar på torget med manifestationer som samlade tusentals Härnösandsbor, bildades hösten 1988 föreningen Internationella Klubben vars syfte är att skapa naturliga mötesplatser mellan människor från skilda kulturer. Klubben har sedan dess drivit Fem i tolv-rörelsen.

1989, ett år efter starten, mördades Sara och hennes kamrat Sylvia av en flykting från Eritrea. Det var ett förödande slag. Hela Härnösand drabbades. Det hördes rop om hämnd och lynchstämningen växte. Då reste sig Härnösand i nya Fem i tolv-manifestationer, som fick en helande effekt. Samtidigt började man arbeta för att sprida Fem i tolv-manifestationerna över landet. Den 5 december 1993 blev en stor dag för de demokratiska och humanistiska krafterna i landet. För första gången genomfördes en riksomfattande manifestation för ett värdigt flyktingmottagande i Sverige. Detta upprepas varje år och på hemmaplan har Internationella Klubben arbetat vidare med att skapa mötesplatsen Trädgår'n, ett centrum för mångkultur, där unga och gamla, infödda och inflyttade, föreningsaktiva och föreningslösa, skamfilade och välanpassade hör hemma och trivs med varandra.

Per Höglund

Foto Samir Hussein, Länsmuseum Västernorrland

FLYGVAPENMUSEUM, LINKÖPING

Flygspanarens glasplåt

Dubbeldäckaren Albatros har cirklat runt Linköping. Fotograferingsuppdraget är slutfört och föraren, löjtnant John Hedenmarck, har börjat nedstigningen från tvåtusen meters höjd. Bakom honom sitter flygspanaren kapten Åke Brilioth. Han har i dagarna kommenderats till spanarskolan i Malmslätt.

På flygfältet Malmen står flera av officerskollegerna och studerar flygplanets rörelser. Vädret är dåligt med byig vind. Föraren verkar ha bråttom ned och planet går i branta spiraler. Men i stället för att svänga in över fältet fortsätter det bort mot skogen i Valla. Föraren verkar inte hålla motorn vid rätt varvtal.

Snart står det klart att flygplanet har störtat och Hedenmarck och Brilioth har omkommit. De var båda födda 1887. John Hedenmarck blev löjtnant vid Kungl. Dalregementet 1914 och fick flygutbildning vid Södertelge Verkstäders flygskola. Hans sörjdes närmast av sin maka från USA. Åke Brilioth var på sin tid Sveriges yngste officer. Hans far var kyrkoherde och en yngre bror var Yngve, ärkebiskop 1950. Åke efterlämnade maka och dotter. Den

militära flygverksamheten hade nu mist sammanlagt tolv personer sedan 1915.

Flygplanet Albatros var byggt 1917 av Nordisk Aviatik AB i Midsommarkransen, Stockholm, och var den då vanligaste typen. Det hade slagit ned vid Kåparp. Bland spillrorna hittades flygspanarens kamera, en specialkamera för tagning på flera hundra meters avstånd. I kassetten fanns det sist exponerade negativet, en glasplåt på 13 × 18 cm. Trots att glaset var spräckt från hörn till hörn kunde man ta det till vara och framkalla bilden. Flygspanaren hade tagit en bild av föraren! Det var svårt och hörde inte till tjänsten. Kan de båda männen ha vetat om att de var i livsfara?

Olyckan gav upphov till många undersökningar och debatter. Insändare skrevs: Var motorn, en Mercedes om hundra hästkrafter, för svag? Blev föraren nervös av ett tappat hjul? Var han uttröttad? Ett rykte spreds: Låg otrohet och svartsjuka i botten?

Kvar finns bilderna gjorda från glasplåten men originalnegativet, det spräckta, är idag försvunnet.

Nils E. Herlitz

Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

TÄNDSTICKSMUSEET, JÖNKÖPING

Fosfortändstickorna

Fosforstickan eller svavelstickan blev alltmer vanlig efter 1830-talet. Den var billig och blev snabbt uppskattad. Tänk att slippa slå eld med stål och flinta eller andra elddon! Stickkan kunde strykas mot alla ytor och vips hade man en klar låga. Det blev enkelt att få eld i spisen och att tända vaxljuset. Huvudingrediensen i stickorna var den brandfarliga och giftiga vita fosfor. Med tändstickan som utgångspunkt kan historier och livsöden presenteras.

Lena Törnqvist var arbetska i Jönköpings Tändsticksfabrik, född 1818, död 1898. I Sofia församlings dödbok har prästen antecknat: »Dödsorsak: Marasmus senilis + Bronchitis chronica«, vilket betyder kraftnedsättning på grund av hög ålder samt kronisk bronkit. Men därefter följer: »Sedan 1862 genom fosforbrand förlorat underkäken.«

Lena föddes i ett soldattorp på småländska höglandet. Hon tjänade piga i unga år och på julafton 1843 gifte hon sig med Johannes Törn. När familjen 1855 flyttade in till Jönköping bytte de namn till Törnqvist. Fem månader efter yngste sonen Oskars födelse 1857 dog Johannes i kolera. Lena lämnades ensam med de fyra sönerna. 1860 började hon på tändsticksfabriken med satsning av fos-

forstickor. Hon doppade buntar av svavlade stickor i fosformassa och exponerades hela arbetsdagen för den giftiga vita fosfor.

1864 dog Lenas yngre syster i fosfornekros. I februari samma år redovisades inget arbete för Lena i journalen. Sista veckan i februari fick en annan kvinna hennes anställningsnummer. För att stoppa sjukdomen opererades Lenas underkäke bort. I november 1865 återfinns Lena i fabriken journaler. Nu arbetar hon hemma med att tillverka askar.

Fosfornekros som Lena och många andra drabbades av kallades förr käkbrand. I Jönköping trodde man att sjukdomen kunde orsakas av de kalla vindarna från Vättern, att den kom in i kroppen genom hål i tänderna. Nu vet vi att sjukdomen orsakades av att ångorna från den vita fosfor gick genom huden och angrep käkpartiets ben, oftast underkäken. En ohämmad bentillväxt startade med vävnadsdöd och infektioner som följde. Sjukdomen spreds sedan i kroppen. Det enda kända botemedlet var att operera bort angripna delar av skelettet.

Annika Blixth

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

LIVRUSTKAMMAREN, STOCKHOLM

Fotangeln

Så länge det har funnits hästburna krigare har människor försökt skydda sig genom att försätta hästarna ur stridbart skick. Fotangeln erbjuder i all sin enkelhet en effektiv metod. En tidig svensk beskrivning finns i Olaus Magnus *Historia om de nordiska folken* (1555):

»Men icke ens när de, hårdt ansatta af fiendens rytteri, nödgas gripa till flykten för att söka nytt skydd, sviker dem deras sinnesnärvaro och snarfyndighet. De äro nämligen försedda med ett slags för ändamålet enkom inrättade käril, fulla af piggar och fyrkantiga fotanglar jämte andra hvassa föremål af järn, hvilka de under flykten kasta bakom sig i sanden, i gräset eller i snön, för att de förföljande ryttarskarorna må hejdas genom hästarnas fotskador och sålunda sättas ur stånd att hinna upp och nedgöra eller tillfångataga de flyende ...«

De fyra spetsarna gör att oavsett hur den kastas landar fotangeln alltid så att en udd riktas uppåt och kan tränga in i hästens hov, eller om ryttaren kastats ur sadeln, in i krigarens egen fot. Fotangeln

är enkel att tillverka och förekommer överallt från Europa till Japan där man har behövt skydda sig mot uppsuttna soldater, vare sig på hästar, kameler eller elefanter – eller i modern tid som ett billigt alternativ till trampminor i djungelkrig eller vid gerillakrigföring. Fotangeln har använts ända fram i våra dagar men kom i västerlandet mer eller mindre ur bruk samtidigt med att arméerna avhästades.

Fotangeln kan betraktas som en anfader till våra dagars taggtrådshinder eller polisens spikmattor. Men den är ett föremål som alltid väckt en blandning av beundran och avsky. Beundran för det genialiskt enkla och funktionella. Avsky eftersom den är ett vapen som alla direkt kan föreställa sig hur det skulle kännas att trampa på. Den är lika lömsk och långlivad som dagens trampminor, på samma sätt utan urskiljning till skada för djur och människor, vän eller fiende, tills marken rensats.

Nils Drejholt

Foto Göran Schmidh, LSH

JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM, ÖSTERSUND

Fotografens hemliga bilder

På Jämtlands läns museum finns en omfattande fotosamling. Genom förvärv av olika fotografers enskilda samlingar har museet idag närmare två miljoner negativ. En av dessa samlingar innehåller ett stort antal fotografier med erotiska motiv. Av hän-syn till de avbildade personerna har denna del av samlingen belagts med sekretess fram till år 2050.

Fotografen, som bodde i en by i Jämtlands län, var en flitig och för byns innevånare bekant fotograf, men hans erotiska bilder var dock okända. Fotografierna återfanns i fotografens hus i samband med en dokumentation av byns historia som byalaget gjorde. Samlingen förvärvades av länsmuseum 1998 som en gåva från en av fotografens släktingar.

Samlingen består totalt av omkring åttahundra negativ/bladfilm av varierande storlek. Fotografierna är tagna både inom och utom länet under 1930- och 40-talen. Den offentliga delen av samlingen visar livet i byn under arbete och fest. Den sekretessbelagda delen visar erotiska motiv där fotografen själv återfinns tillsammans med ett flertal olika kvinnor.

När museet förvärvar fotografier är det viktigt att få så mycket information som möjligt om innehållet i bilderna. Informationen bidrar till kunskap om vår historia men behövs också för en effektiv insortering och sökning av bilderna. På grund av motivens karaktär har denna ambition skapat stora svårigheter i arbetet med den sekretessbelagda delen av fotosamlingen, framför allt när det gäller att identifiera personerna på bilderna och samtidigt skydda deras integritet. Kvinnornas ansikten har därför förstörats och visats för byborna, och en del har på så sätt kunnat identifieras.

Dessa sekretessbelagda fotografier är en del av en helhet och ska ses som ett dokument från en tid och en plats då det – liksom än idag! – var omöjligt att ogenerat sprida sådana bilder i samhället. Men museets sätt att hantera samlingen belyser även vår tids syn på sexualitet och erotik samt etiska ställningstaganden i museiarbetet.

Olle Mattsson

Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

VÄRMLANDS MUSEUM, KARLSTAD

Furugårds flagga

Telefonsamtal till Värmlands museum: »Kan ni hjälpa oss, vi har hittat en del saker som vi inte vet vad vi ska göra med. Vi kan inte ha dem kvar här, vad kommer folk då att tro om oss! Kan ni ta hand om det?« En gråmålad träkista kom till museet. I den hittade vi affischer, anslag, bilder och teckningar, allt med budskap från de svenska nationalsocialisterna under 1920- och 30-talen. I kistan fann vi även ett tecknat porträtt av Adolf Hitler och ett ihopvikt rött tygstycke ...

Kistan och dess innehåll hade tillhört veterinären Birger Furugård. Tillsammans med sina bröder bildade han 1924 Svenska Nationalsocialistiska Frihetsförbundet, det första svenska nationalsocialistiska partiet. Birger utsågs till partiledare och högkvarteret förlades till Molkom nordost om Karlstad. Bröderna gjorde under 1920-talet resor till Tyskland och Birger Furugård blev väl bekant med bland andra SS-chefen Heinrich Himmler.

Idag är det bara de äldre som är födda och uppvuxna i trakten som känner till vem Furugård var och att han levde och verkade där. De kan berätta att för invånarna i den lilla bruksorten var Birger Furugård i första hand en omtyckt och kunnig veterinär. Innebörden i hans politiska engagemang visste man till en början inte så mycket om. På Furugårds initiativ byggdes en dansbana för ortens unga och han ordnade utbyte mellan svenska och tyska ungdomar. Molkom var vid denna tid

ett starkt socialistiskt fäste och det hände därför vid ett flertal tillfällen att socialister och nationalsocialister handgripligen drabbade samman i olika frågor. Det finns även exempel på hur sympatierna för eller emot Birger Furugård och nationalsocialismen kunde medföra att man helt bröt kontakten med vänner och till och med familjemedlemmar.

Föremålets tidigare ägare blev mycket tacksamma för att läns museet ville ta hand om dem. De upplevde det som mycket obehagligt att överhuvudtaget hantera materialet. De ville bli av med det utan att fler än nödvändigt fick reda på att det fanns i deras ägo. Samtidigt förstod de vikten av att föremålen bevarades.

På museet vecklade vi försiktigt ut det något ilaluktande tygstycket, som visade sig vara en stor röd fasadflagga, försedd med en meterbred, rund applikation. Applikationen är blå med ett gult hakors på. Vi tittade på varandra och ryste till, vi tittade mer eller mindre medvetet ut genom de stora fönstren vi ställt oss vid för att få bra ljus, kanske för att säkerställa att inte någon gick förbi och kunde se oss och flaggan. För visst kände även vi det obehagliga och svåra i dessa föremål. Den tid och de händelser som de representerar måste vi också minnas, hur obehagligt det än är och kanske just därför.

Susanne Olsson

Foto Bertil Ludvigsson, Värmlands museum

KULTUREN, LUND

Fångkläanningen

Du ser här en fångkläanning från ett koncentrationsläger för kvinnor, som nazisterna inrättade 1939 i Ravensbrück utanför Berlin. Den tyska staten tvingade flera olika kvinnor att mot sin vilja bära den under de sex år lägret var i bruk. Efter att kvinnorna fråntagits sina egna kläder och tillhörigheter blev fångdräkten ett synligt tecken på att de också berövats rätten till en egen identitet. Dräkten var ett led i den förnedring det innebar att vara nazisternas fånge, ett medel för kontroll och för att bryta ner livsvilja och motståndskraft.

Kläanningens randiga tyg av lumpfibrer användes till fångdräkter i alla nazisternas läger och tillverkades av just fångarna i Ravensbrück, där kvinnorna utnyttjades som arbetskraft i olika typer av textilproduktion. Lägerfångarna fördes hit av många skilda anledningar – de var mestadels politiska motståndskämpar, judar, zigenare, homosexuella eller Jehovas vittnen. Mellan åren 1939 och 1945 internerades här 132 000 kvinnor. Övervägande delen kom från Polen, Sovjetunionen, Tyskland och Österrike. Nästan hälften dog av umbäranden under vandringar och transporter, av hunger, efter medicinska experiment och genom avrättning.

Den kvinna som senast hade den här klänningen på sig var en av de flyktingar som vid befrielsen våren 1945 fick följa med de så kallade vita bussarna direkt från Ravensbrück till Lund. Den

röda trekanten markerar att hon varit en politisk fånge. Bokstaven P i den röda trekanten visar att hon kom från Polen. Sannolikt var hon katolik och patriot och sågs därmed som motståndare till den tyska ockupationsmakten. Genom det fångnummer som är fäst på klänningen kanske vi en gång får veta just den här kvinnans namn. Kanske lever hon idag, kanske stannade hon här i Sverige, gifte sig och fick barn, som flera av de andra flyktingarna. Om hon en gång hade något barn med sig till Ravensbrück hade hon med all säkerhet utsatts för att det togs ifrån henne för att dö.

Flera plagg och andra vardagliga ting från Ravensbrück räddades undan bränning av Zygmunt Lakocinski – en av de många Lundabor som bevitnade lägerfångarnas ankomst till Lund våren 1945. För honom och andra aktiva inom det så kallade Polska institutet var det ett led i ett omfattande arbete med att dokumentera nazismens brott mot mänskligheten.

Idag finns samlingen av flyktingarnas minnen från Ravensbrück på Kulturen i Lund. Kring den och de människor som kan berätta om sina egna minnen bedriver Kulturen en dokumentation med målet att fördjupa vår förståelse av fascismen och nazismen som en del av vår historia.

Anna Landberg

Foto Viveca Ohlsson, Kulturen

KALMAR LÄNS MUSEUM, KALMAR

Fängelsefilten

Kalmar slott har under långa tider använts som fängelse för såväl män som kvinnor. Bakom en gallerförsedd dörr finns kvinnoängelset, som var i bruk fram till 1860-talet. Den ursprungliga inredningen finns fortfarande kvar med gallerfönster och sammanbyggda britsar på golvfasta ställningar. Här sov kvinnorna på halmmadrasser under grova filtar. De hade tre rum och kakelugn.

De kvinnor som hölls inspärrade här hade ofta dömts för lösdriveri och otukt. Straffen var långvariga och med kolstycken fördrev de tiden genom att skriva och rita på väggarna. En del teckningar finns fortfarande kvar. De flesta är serier av streck,

som anger hur många dagar de avtjänat av strafftiden. Många motiv har dock tvättats bort eftersom de ansetts vara alltför anstötliga.

Under de många restaureringarna har en mängd föremål kommit i dagen, allt från tygbitar instuckna i väggarna som tätning, lappar från olyckliga fångar med klagomål över urusel mat till heta kärleksbrev. Denna filt påträffades tillsammans med ytterligare åtta stycken vid renoveringsarbeten på 1920-talet. 1973 konserverades den vid Kalmar läns museum.

Ann-Charlotte Ohlén

Foto Pierre Rosberg, Kalmar läns museum

HALLWYLSKA MUSEET, STOCKHOLM

Färglådan

I Hallwylska museets samlingar finns en låda med vattenfärger bestående av tjugotvå plattor i olika kulörer samt det svensk-norska unionsvapnet i relief. År 1871 orsakade denna färglåda Wilhelmina von Hallwyls yngsta dotters död. När de tre systarna von Hallwyl, Ebba sex år, Ellen fem år och Elma ett och ett halvt år, dagen före julafton målade med färgerna råkade Elma i ett obehälsamt ögonblick stoppa en av plattorna i munnen. Katastrofen var ett faktum och trots att en läkare snabbt var på plats dog den lilla flickan ett par timmar senare.

Liksom Wilhelmina von Hallwyl sparade och dokumenterade många andra föremål från personliga upplevelser i livet underlät hon inte att bevara även färglådan, trots de smärtsamma minnen den måste ha väckt. I samlingarna finns också en hårlock från Elma samt fotografier av det döda barnet.

I sina årsanteckningar för 1871 skriver grevin-

nan: »Julen på Ericslund där Elma 23 December dog genom förgiftning. Ebba och Ellen hade en färglåda och målade, Elma sprang omkring och tog en bit grön färg i munnen utan att någon såg det, blef strax sjuk och inom några timmar dog hon. Denna pröfning, som jag fick genomgå, var mycket svår, och jag behöfde år innan jag återfick mitt vanliga lynne. I mångt och mycket fick jag en annan åskådning af lifvet och har kanske blifvit en bättre människa genom pröfningen åtminstone har jag lärt mig förstå, hvad andra lida, när olyckan och pröfningen hemsöka dem.«

Efter denna händelse firade familjen aldrig mer jul hemma på gården Ericslund utan reste alltid bort över helgen.

Ingalill Jansson

Foto Samuel Uhroin, LSH

STOCKHOLMS STADSMUSEUM, STOCKHOLM

Fönstervreden

Föremål i samlingarna kan vara bakhala som felvallade skidor. En glidande känsla lokaliserad till maggropen infinner sig när jag börjar undersöka de två fönstervreden SSM 41 018:1–2. Känslan är märkligt nog inledningen till en förståelseprocess.

Vreden ser beskedligt vackra ut med symmetriska slingor på plattan och ombundna, knippeformade vred av blank mässing. De togs tillvara av Stockholms stadsmuseum 1972 när huset på Jakobs Torg 3 skulle rivas. Den ena rivningen i city hade tvingat fram den andra och planerna var nu att bredda Jakobsgatan för biltrafikens framkomlighet. Under många år kom mängder av arkitekturdetaljer, portar och dörrar, kakelugnar och kaminer, bjälktak och stucktak, trapphusfönster, räcken och paneler, att i stor brådska plockas bort och köras till Stadsmuseets magasinslador och uthusvindar. Kritiken fick i efterhand en stundom raljant ton: Huset revs, vad gjorde museet? Tog tillvara några dörrar och fönsterbeslag! Men det är inte hela bilden.

Huset på Jakobsgatan var ritat av arkitekten A. E. Melander och stod färdigt 1894. Det bedömdes av museet ha ett »betydande kulturhistoriskt värde« och en putsfasad »med lätta stuckdekorationer av kontinental typ, som har få motsvarigheter i Stockholm«. Från 1969 hade museet argumenterat för husets bevarande, muntligen samt i skriftliga yrkanden, tjänsteutlåtanden och särskilda yttranden. Även andra myndigheter, institutioner och

nämnder hade varit kritiska mot rivningsbeslutet.

Medan huset långsamt förföll, med en brädlapp för dörren, böljade diskussionen fram och tillbaka, väl bevakad i pressen. 1978 kommer så beslutet från kommunstyrelsen att byggnaden ska få stå kvar. I stället för rivning ska en fasadrustning för 275 000 kronor utföras. Rivningsvågen hade bedarrat. Nedre Norrmalms kvarvarande hus var inte längre hotade. Av sexhundra fastigheter i Klara och Jakobs församlingar hade hittills över trehundra fått stryka på foten. Det fick räcka.

Byggnadsantikvarie Margareta Cramér berättade långt senare för mig om sin känsla av lättnad när hon 1978 stod och tittade upp mot fasaden på Jakobs Torg 3. »Det var då det vände«, sammanfattade hon trettio års antikvarisk kamp mot grävskopor och tickande cityplaner; en kamp som för en liten skara antikvarier varit riktad mot en välrustad maktapparat och en tidsanda vars visioner gick stick i stäv mot bevarande och mångfald.

Äldre stockholmare bearbetar ännu sorgen och förlusten av den gamla staden. Främlingskapet inför den nya staden, bristen på synliga rottrådar – ångesten måste infalla retroaktivt. Yngre människor frågar varför »det« fick ske. Samtidigt skaffar sig det uppväxande släktet egna rötter i modernitetens stadsrum.

Irene Sigurdsson

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

SMÅLANDS MUSEUM, VÄXJÖ

Förlossningssaxen

I Sverige har vi låg barnadödlighet, bland den lägsta i världen, tack vare goda medicinska förutsättningar och förebyggande mödravård. Men för hundra år sedan var situationen helt annorlunda. Brister i hygien vid komplicerade förlossningar gjorde risken för allvarliga skador mycket stor. Till hjälp vid förlossningar var i regel socknens eller byns barnmorska, som i de flesta fall hade genomgått en enklare medicinsk utbildning. Hon hade till sitt förfogande en väska med förlossningsinstrument, som skulle underlätta hennes arbete i svåra situationer.

Man kan aldrig föreställa sig ångesten hos den blivande modern när hon blev varse att fostret inte längre levde, trots att det fanns kvar inuti hennes egen kropp. Barnmorskan fick då ensam ta det svåra beslutet att försöka få ut det döda fostret för att rädda moderns liv. Hon kunde då använda en förlossningssax för att försöka dra ut fostret. Gick inte detta måste hon klippa upp barnets skal-le för att minska diametern och på så sätt under-

lätta utdragandet. Det instrument hon då använde kallades perforatorium. Dessutom måste hon använda en bentång för att plocka bort benrester och annat som kunde skada modern. Detta arbete utfördes utan bedövning.

Perforatoriet är en förnicklad sax med korta, spetsiga skär och långa skänklar. Detta exemplar är förmodligen tillverkat under 1860-talet och har tillhört Christina Magnusson, född 1839 i Åäng, Moheda socken, död 1919 i Alvesta, Aringsås socken. Christina Magnusson utbildade sig till barnmorska i Göteborg, utexaminerades 1868 och arbetade därefter i Aringsås, Lekaryd och Moheda hela sitt yrkesverksamma liv. 1913 tilldelades hon på hemställan av Kungl. Medicinalstyrelsen en silvermedalj för vaccinationsarbete. Hon anlätades också vid lindrigare sjukdomsfall och vid tandutdragningar.

Lars Palm

Foto Bertil Olsson, Smålands museum

POLISMUSEET, STOCKHOLM

Handgranaten

Lördagen den 20 februari 1993 klockan 09.45 larmas polisen med anledning av att ett ryskt passagerarflygplan med åttiofyra passagerare ombord kapats över ryskt territorium under en inrikesflygning från Sibirien till S:t Petersburg. Kaparen är beväpnad med handgranater och har sin familj med på planet. Vid en mellanlandning i Tallinn i Estland får knappt hälften av passagerarna lämna planet. Kaparen begär sedan att få flyga till Helsingfors, i andra hand Arlanda. Polisledningen i Stockholm kontaktas och polis, förhandlare och tolk kallas ut till flygplatsen.

Klockan 13.25 landar planet på Arlanda. Polisen etablerar kontakt med flygkaptenen via radiolänk och förhandlaren försöker via tolk få fram kaparens motiv. Denne vägrar att svara på alla frågor, uppträder hotfullt och kräver att ett plan ställs till hans förfogande för vidare transport av hans familj till USA. Väl framme i USA ska han berätta om motivet till kapningen.

Kaparen släpper så småningom ytterligare några av passagerarna, men dramat drar ut på tiden. Efterhand tyckts kaparen vekna men hans hustru håller fast vid kraven och förklarar sig vara beredd att dö om hon inte blir förd till USA.

Klockan 17.46 uppger kaparen att han kommer att spränga planet efter trettio minuter om inte kra-

ven uppfylls. Det är tydligt att hans hustru nu är pådrivande. Under tiden fortsätter förhandlaren med sina övertalningsförsök, bland annat genom att redogöra för möjligheten att söka asyl i Sverige.

Klockan 18.28 kommer plötsligt ett genombrott. Kaparen meddelar att han och familjen är villiga att överlämna sig till polisen. Han får information om hur familjen ska lämna planet och var han ska lägga handgranaterna.

Klockan 18.46 lämnar kaparen med familj planet och förs till krimjouren för förhör.

Klockan 19.32 är planet tömt på passagerare. Återstår för polisen att hålla förhör med de drabbade passagerarna samt att söka igenom planet efter eventuellt ytterligare sprängmedel eller handgranater.

Klockan 21.44 är teknikerna klara med genomsökningen – inga ytterligare granater eller sprängmedel påträffas.

Den tjugosjuårige Musajev, hans hustru Marina Musajeva och deras ettåriga dotter begärs sedan utlämnade till Ryssland. Musajev ställs inför rätta i S:t Petersburg och döms till tio års fängelse. Hustrun Marina blir frikänd.

Carl-Johan Cronlund

Foto Thomas Peter, Polismuseet

ARBETETS MUSEUM, NORRKÖPING

Insamlingsbössan

När Arbetets museum öppnade 1991 i den tidigare textilfabriken Strykjärnet i Norrköpings industrilandskap kom en man och ville träffa museets dåvarande chef, Erik Hofrén. Han ville inte säga vad han hette, men han ville skänka ett föremål till museet. Arbetets museum har inga samlingar men gjorde ett undantag för det här märkliga föremålet. En gammal kaffeburk hade försetts med ett handtag och en myntskåra och förseglats med blyplomber. På burken står: »STÖD ASBEST KAMP 85«.

Den anonyme mannen hade asbestos, en av de vanligaste asbestrelaterade sjukdomarna. På de båda bilderna som är fasttejpade runt bössan sitter han i sitt sovrum och andas genom en inhalator, kopplad till en lungmaskin. Mannen hade arbetat på Goodyears gummifabrik i Norrköping, han trivdes med sitt arbete och var som så många andra omedveten om riskerna. Men han blev sjuk av sitt jobb. »Vi tänkte aldrig på farorna. Visst kände man några som hade dött i cancer. Men inte kopplade vi ihop det med jobbet«, säger Lennart Pettersson, Fabriks klubbordförande på Goodyear i Norrköping fram till 1981.

På Goodyearfabriken gjordes däck fram till nedläggningen 1981. Hundratals kemiska ämnen är i omlopp när gummi tillverkas, många av dem cancerframkallande. På blandningsavdelningen, där kemikalierna togs med skopa från öppna burkar,

hände att de som jobbade där fick näsblod. Asbest fanns i pressar, rörledningar och ventilationssystem samt i själva däcken. Asbestos börjar med inandning av asbestfibrer, som åstadkommer en ökning av lungornas bindväv. Detta gör lungan stel och ger andfäddhet vid ansträngning. Efter flera år leder det till asbestos, det blir allt svårare att andas, smärtorna och besvären blir olidliga. Sjukdomen uppträder först tio till tjugo år efter exponeringen för asbest.

Om mannen på bössans bilder fick någon ersättning vet vi inte, troligen inte. Att han orkade göra insamlingsbössan och driva sin »ASBEST KAMP 85« är starkt med tanke på hur sjuk han var. Han är nu död sedan flera år, liksom den ovan citerade Lennart Pettersson, som fick cancer. Idag är asbesten borta ur gummitillverkningen och i Trelleborgs gummifabrik sker blandningen i ett slutet system. Men de farligaste arbetena har helt enkelt flyttat utomlands. Människor i andra länder blir sjuka istället.

Hur farliga är dagens arbetsmiljöer? Det vet vi inte förrän om tjugo år. Vad kommer exempelvis att hända med de tunnelbyggare som utsattes för Rhoca-Gil i Hallandsåsen?

Tina Karlsson

Foto Robert J. Allen, Arbetets museum

VÄSTERBOTTENS MUSEUM, UMEÅ

Jaktkortet

Varning! Detta är en partsinlaga. Det är det som gör det till en svår sak. Museer brukar sällan öppna ställning. Museitjänstemän förväntas av många vara opartiska när de skriver texter och bygger utställningar. Men hur ska man kunna diskutera samernas situation som ursprungsfolk i Sverige utan att komma med partsinlagor?

Ett jaktkort för småviltsjakt ovanför odlingsgränsen är en liten, oansenlig bit papper laddad med politiskt sprängstoff. Några kanske minns tevebilderna av en lycksalig Europaminister i första ledet vid jaktpremiären hösten 1993? Eller de samer som i protest sittstrejkade på E12 och E14? Eller den uppsplitande debatten i teves naturprogram mellan jägare och samer? Varför är frågan om småviltsjakt i fjällen så kontroversiell?

I december 1992 beslutade riksdagen om inrättandet av Sametinget för att stärka samernas inflytande över sin situation. Samtidigt nationaliserades jakt- och fiskerätterna på kronoöverloppsmarkerna i fjällen, vilka fram till dess hade tillhört samerna och samebyarna. Genom beslutet framtogs samebyarna och enskilda företagare en viktig möjlighet till utveckling av en samisk turismnäring samtidigt som renskötseln försvårades. Nya motsättningar mellan jägare och samer skapades eftersom kontrollen över jakten i fjällen flyttades från renskötarna i samebyn till länsstyrelsen.

Det var ursprungligen 1673 som landshövdingen

i Västerbotten öppnade portarna till Lappmarken för nybyggare. Den svenska staten delade frikostigt ut mark, skog och vatten som redan tillhörde samer genom urminnes hävd. Genom seklerna har den svenska kolonialmakten i Sápmi härskat genom att söndra på klassiskt vis. Samerna har spelats ut mot nybyggarna och tvärtom. Renskötande samer har spelats ut mot andra grupper av samer. Idag står vi här med konflikter mellan renskötare och ortsbor, mellan renskötare och fritidsjägare, med dyrbara rättstvister mellan markägare och samebyar. Det är en situation som den svenska staten bär fullt ansvar för. Staten smiter undan konflikterna och arbetar inte för en svensk anslutning till ILO:s konvention om ursprungsfolkens rättigheter.

Som etnolog på ett länsmuseum har jag en privilegierad situation. Jag kan göra mig hörd genom våra utställningar, publikationer och i massmedia. Här har jag utnyttjat denna möjlighet till att göra en partsinlaga. Ni har alltså inte läst »sanningen«, utan min bild av situationen. En del av er kan tycka att jag har missbrukat min ställning. Andra menar att museerna bör synas mer i debatten och att det då inte går att vara opartisk. Jag hoppas att debatten fortsätter och att mitt inlägg både får medhåll och blir motsagt. Enbart genom en fri debatt kan vi skapa ett demokratiskt och rättvist samhälle.

Lars Holstein

Länshälsingens
Västernorrlands län

JAKTTILLSTÅND

FÖR SMÅVILTJAKT

Dagkort

Nr 017901

Gäller under tiden för dagar.

Tillståndet gäller rätt till jakt efter småvilt på staten tillhörig mark ovan
odlingsgränsen inom kommun. Område nr

Tillståndet gäller för

Personnr	Textat namn	Nationalitet
----------	-------------	--------------

Namnsteckning

Avgift Sign Datum o tid för inköp

För jaktens utövande gäller "Allmänna villkor"

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, GÄVLE

Jordhögen

Hösten 1999 öppnade länsmuseum utställningen *Oron är vårt hopp*, vars ämne var Tjernobylnkatastrofen 1986 och de reaktioner den väckte i Gävle. Gävle var den svenska stad som kanske drabbades hårdast av nedfallet efter olyckan. Jordbrukarna i Gästrikland fick det mycket besvärligt, korna måste hållas inne, spannmålen kontrollerades. Bär och svamp innehöll så hög radioaktivitet att allmänheten avråddes från att plocka. Även viltet visade höga värden, ett problem som fortfarande fanns kvar långt efter olyckan.

Många kände ångest och oro för sin hälsa och framtid. I Ytterharnäs bor Lars och Pia Lundgren. De bosatte sig där för att få möjlighet att själva odla sin mat och bli så självförsörjande som möjligt. Därför kände de stor sorg och olust efter olyckan. Maten och jorden var förstörda. Från myndighets-håll sades att det inte var någon större fara, att det skulle gå bra att använda jorden och att det farliga nedfallet skulle sjunka undan. Men oron fanns där. Därför skalade Lars och Pia av de tre översta centimeterna jord från sina odlingar och fick på så sätt bort de radioaktiva ämnena. Jorden samlades i en hög som sedan dess funnits på tomten i Ytterharnäs. Från den högen hämtades jorden på fotografiet.

Pia Lundgren berättar: »Vid själva olyckstillfället var jag gravid och var hemma. Barnen var här med sitt dagis. En massa ungar som sprang omkring på gården. Det regnade och de plaskade i pölarna och blev blöta. Efteråt fick vi veta att regnet och pölarna varit fulla av radioaktivt nedfall. Det kändes mycket olustigt. Vad skulle vi göra? Vi var oroliga. Från början var Strålskyddsinstitutet ofta här och gjorde mätningar. Ungarna fick låna geigermätarna. De gav stort utslag under stuprännorna.

Vi ville göra något, så vi ordnade med en buss till sjukhuset i Gävle för att undersöka barnens sköldkörtlar. Men på sjukhuset kunde de inte göra det på ett för oss trovärdigt sätt. Ett av barnen tömde ur sina skor och hela mätutrustningen på sjukhuset fick kalibreras om. Sanden i skorna var tydligen radioaktiv.

Varje år vid lövsprickningstid kommer tankarna på olyckan tillbaka. Man observerar tecken på tumörer. Blöder sonen mycket näsblod, har han ont i huvudet – tänk om det är en hjärntumör?»

Björn Norberg

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

RYDALS MUSEUM, RYDAL

Julasäkringen

Metallföremålet på bilden finns i museets samlingar och benämns då julsäkring eller på marbodialekt »julasäkring«. Den ingår i en serie föremål som skänkts till museet från Vattenfall AB och visas tillsammans med andra säkringar och föremål i museets elhistoriska miljöutställning. Säkringen är tillverkad av gedigen mässing någon gång på 1950-talet.

Alla vet att det i juletid stökas rejält i hemmen då det bakas och lagas mat mer än vanligt. Därför går det då också åt extra mycket elektricitet. Det berättas att i samhället Kinna gick propparna ständigt sönder vid jularna på 1950-talet. Detta irriterade de

hårt arbetande elarbetarna. Någon uppfinningsrik anställd vid Viskan Kraft Aktiebolag tröttnade på att byta proppar hela tiden och ersatte de riktiga säkringarna med metallsäkringar – »julasäkringar«. Det kan jämföras med att sätta en spik i proppskåpet hemma. Detta var olagligt och givetvis livsfarligt men fungerade uppenbarligen väl under rådande omständigheter. Vem som kom på idén och vems ansvar det blivit om någonting hänt förtäljer dock inte historien.

Ulrika Kullenberg

Foto Jan Berg, Textilmuseet Borås

MÅNGKULTURELLT CENTRUM, BOTKYRKA

Kaffemuggen

Fittja. Ett bostadsområde i norra Botkyrka med knappt sju tusen invånare. I april 1998 utnämns Fittja, som ett av fyra områden i landet, till »nationellt exempel«. Det är staten och kommunen som går samman för att, som det heter i visionen för Fittjaprojektet, »med helhetssyn och kraftsamling, som utgår från de boendes egna idéer, bryta segregationen och släppa fram invånarnas egna resurser för att tillsammans utveckla Fittja till en integrerad del av och förnyelsekraft i det svenska samhället«.

Ettusen mörkblå kaffemuggar med texten FITTJAPROJEKTET som en gul banderoll beställs av projektledningen.

Och kanske är det just så det måste börja, med ett slags kaffedemokrati. För var kan processen annars starta, om inte i samtalet och den delade stunden runt en mugg kaffe? Muggarna kom också till användning. De dracks ur på talrika möten. De gavs bort som present, både när projektarbetarna knackade dörr i området och när folk besökte projektlokalerna. Muggarna och mötena, till och med en ny yrkesroll – *områdesutvecklaren* – tillkom för att man på bästa sätt skulle kunna arbeta med vad som kallades ett underifrånperspektiv.

Och ändå är det så svårt. Det finns en trötthet bland de boende när projekten kommer på tal, Fittjaprojektet är varken den första eller sista satsningen som svept igenom området. För dem som

inte tycker sig se några förändringar ligger miss-tron nära till hands. Och faktum är att projekt-pengar i många fall används för att lappa och laga en infrastruktur som i årtal sakta men säkert dränerats på resurser. För många som vill vara med i processen men som inte hittar någon framkomlig väg blir känslan av maktlöshet den dominerande. Och faktum är att satsningen, både vad gäller mål-grupper och anställningar, mer formats *för* än tillsammans *med* befolkningen.

Sett från andra sidan av millennieskiftet frågar vi oss vad som, mer än kaffemuggarna, blev till bestående resultat. På gott kan nämnas den gamla sopsugen som på initiativ av, tillsammans med och för brukarna själva, omvandlats till en dragningskraft av helt nytt slag: ett Ungdomens hus i Fittja. På ont måste framhållas att Fittjaprojektet inte var något området fick utan att samtidigt betala ett pris: Fittja har fortsatt att löpa gatlopp i media och frågan är om inte en utnämning som »nationellt exempel« de facto förstärker stigmat.

I det lilla kan muggen ses som ett konkret integrationsverktyg, i det större perspektivet utgör den en påminnelse om att en situation som vuxit fram under en lång följd av år knappast låter sig förändras på en kafferast. En svår sak!

Ingrid Ramberg

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

HELSINGBORGS MUSEER, HELSINGBORG

Kikaren

Morgonen den 9 april 1940 blev Sverige totalt överrumplat: Danmark hade blivit ockuperat av tyskar. Samma förmiddag kom en färja från Helsingör till Helsingborg med etthundrafemtio fältutrustade soldater. Chockade och rädda helsingborgare trodde att även Sverige hade blivit anfallet. Det visade sig att det var danska soldater som ville ansluta sig till den svenska armén. En timme senare avbröts färjetrafiken mellan Danmark och Sverige, vilket innebar att många svenskar blev tillfälligt avskurna från sitt hemland.

Ockupationen väckte våldsamt uppståndelse och oro. För att lugna svenska folket gick statsministern Per Albin Hansson ut i radion den 12 april med orden: »Vår beredskap är god«.

I takt med att den militära beredskapen höjdes avtog oron bland allmänheten och myndigheterna. Hamnarna ställdes under militär uppsikt och trupper förlades till områdena kring Helsingborg. På Kärnan, det medeltida tornet i Helsingborg, fanns sedan 1920-talet en kikare uppsatt för att turisterna skulle kunna njuta av utsikten över staden och sundet. Nu riktades kikaren enbart mot Helsingör. Den svenska militären tog kikaren i besittning för att inte överraskas av den befarade tyska invasionen.

Efter kriget användes kikaren återigen av turister fram till slutet av 1940-talet då den ersattes av en ny.

Therése Kruse & Birgitta Witting

Foto Sven Olof Larsén, Helsingborgs museer

BLEKINGE MUSEUM, KARLSKRONA

Klänningslivet

I Blekinge museums textilsamling finns hundratals dräktdelar, den ena vackrare än den andra. På ett klänningsliv av rutigt bomullstyg hänger en lapp med en handskriven notering: »Tillhört en ung qvinna från Tumbes, hvilken blifvit tagen ock af sjöröfware, förd ombord i Hvalskeppet George Howland, där hon först våldtogs ock sedan mördades i mars 1852. Hemkommet 1853.« Av katalogkortet framgår att klänningslivet hittats ombord på George Howland när hon låg i Guayaquilviken i Ecuador. Klänningslivet lämnades till museet 1901 som gåva av kammar skrivaren Axel Fogelberg tillsammans med andra föremål från Stilla havs området. I katalogen hänvisas även till premiärlöjtnanten C. Skogmans bok *Fregatten Eugenie resa omkring jorden åren 1851–1853* (1854).

Eugenie var ute i fredligt värv på sin världsomsegling, örlogsfartyget skulle skydda fraktfarten, tillse hur konsulerna uppfyllde sina åligganden samt etablera handelskontakter. I mars 1852 seglade Eugenie in i Guayaquilviken och siktade där en brigg och ett valskepp. En skeppsbåt löpte ut från briggen och befälhavaren berättade förskrämt om hur det amerikanska valskeppet George Howland hade kapats vid Galapagosöarna av brottslingar som deporterats dit. Dessa hade mördat fartygets besättning och sedan givit sig ut på sjöröveri.

När valskeppet äntrades av en svensk trupp fann man endast fartygets tunnbindare, som kunde läm-

na en första berättelse om hemskheterna. Redan följande dag anlände en ecuadoriansk ångbåt med de tillfångatagna banditerna. Förhör igångsattes och nu fick man veta mer om deras bedrifter. Efter härjningarna vid Galapagosöarna hade de seglat till den sydamerikanska kusten. Flera fartyg hade rövats och plundrats och besättningarna mördats. På stranden vid Tumbes fann de en kvinna och hennes dotter, vilka våldtogs och mördades.

Hur har då kammar skrivaren Fogelberg fått tag på klänningslivet? Vid genomgång av besättningslistan finner vi att Fogelbergs morfar, flaggskeppare A. W. Bergenstjerna, tjänstgjorde på Eugenie. Vid svenskarnas besök på valskeppet måste klänningslivet ha hittats och förts med. En sed bland sjöfarna var att föra hem »utrikespinnauler« som hattar, spjut, torkade växter eller vackra snäckor. Förmodligen var Bergenstjerna med ombord på valskeppet och tog klänningslivet som sin speciella »pinnaul«.

Blekinge museum grundades två år före förvärvet av klänningslivet. Det först inmärkte föremålet var en tekanna och många fornsaker kom också tidigt in i samlingen. Allt detta var ju självklara museiobjekt. Men hur motiverade museichefen klänningslivet? Förstod han dess svåra och dramatiska vittnesbörd?

Svante Warfvinge

Foto Erling Klintefors, Blekinge läns museum

JUDISKA MUSEET, STOCKHOLM

Koppartavlan

Denna koppartavla var tidigare upphängd i den så kallade Marcusska gården på Södra Strömsgatan 22 i Norrköping. Såväl gården som koppartavlan donerades av greve Axel Löwen till Jacob Marcus julaftonen 1790.

Den judiska nipperhandlaren Jacob Marcus hade anlänt till Sverige 1779 och var en kort period bosatt i Karlskrona. 1782 flyttade han till Norrköping, där han etablerade sig som kattuntryckare och blev en av de mest betydande personerna inom den lilla judiska kolonin.

Judarna hade vid den här tiden inte medborgerliga rättigheter i vårt land. Det fick de först 1870, nästan hundra år senare, och greve Löwens dona-

tion bör därför ha väckt en del uppmärksamhet. Skälen till donationen är emellertid inte helt kända. Det står dock klart att greve Löwens gåva hade ett missionerande syfte. I donationens villkor ingick att tavlan skulle hänga i husets förnämsta rum. Koppartavlan innehåller bibelcitат från Gamla och Nya testamentet, vilka skulle övertyga Jacob Marcus om att Jesus var Messias. I och med att han accepterade donationen, måste juden Jacob Marcus i sitt hem hänga en tavla som hade till uppgift att omvända honom till kristendomen.

Yvonne Jacobsson

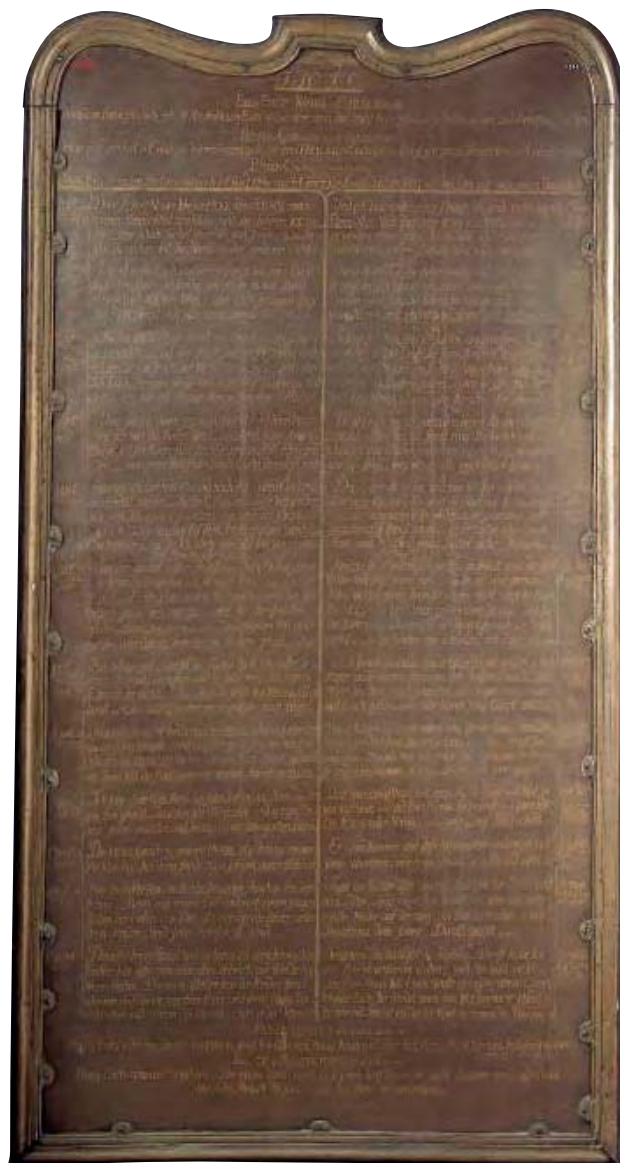

Foto Karl Gabor

ARMÉMUSEUM, STOCKHOLM

Krigsgravinstruktionen

I krig dödas människor, de skjuts, sprängs, bränns och huggs ihjäl. Kvar blir kroppar, lemlästade, fientliga, civila, av annan religion – efterlämnade kroppar. Går det att upprätthålla respekt och pietet för dessa kvarlevor? Finns viljan?

Inom försvarsmakten regleras hanteringen av döda i *Krigsgravinstruktion*. Det är en liten, anspråkslös blå bok på knappt femtio sidor med kapitel som Fastställandet av dödsfall och omhändertagande på stridsfältet, Identifiering, Omhändertagande av personlig utrustning och fältutrustning, Transport till uppsamlingsplats för döda, Transport till hemkyrkogård (i första hand) eller krigskyrkogård, Jordfästning och gravsättning på krigskyrkogård eller i tillfällig fältgrav, Krigsgravtjänst vid massförluster, Rapportering och registrering (det finns fjorton fastställda blanketter) samt Flyttning av gravsatt.

Vem ska ta hand om kropparna? »Den med hänsyn till uppgiftens speciella karaktär lämpligaste personalen ur förbandet avdelas utan avseende på tjänsteställning eller andra formella krav. Denna princip gäller även vid val av chef för uppsamlingsplats.«

Vilka uppgifter är svårast? Vid flygplanshaverier

gäller att »kroppsdelar som inte kan fastställas ha tillhört någon bestämd person förses med anteckning som klarlägger var de hittats och platsens belägenhet«.

Före transport till hemkyrkogård och då anhöriga ska se den döde gäller: »Innan död läggs i kista skall förband anbringas på sargade kroppsdelar.«

»Krigsgravtjänstens uppgift är att i enlighet med gällande lagar och kulturmönster på ett värdigt och pietetsfullt sätt omhänderta alla i krig stupade.« Hänsyn ska i möjligaste mån tas till den dödes religiösa uppfattning. För att visa respekt för andra trosinriktningar än kristendomen utmärks gravplats med stolpe i stället för kors.

Vid nedläggning av den döde i kista ska han/hon vara iklädd uniform och så prydlig som förhållandena medger. Om den döde allvarligt massakrerats och/eller ska transporteras till hemkyrkogård ska kistan märkas »Får ej öppnas« vilket också ska skrivas tvärs över dödrapport D.

Krigsgravinstruktionen upphävdes 1999 och en ny fastställdes 2002: *Gravtjänstreglemente för Försvarsmakten*.

Erik Walberg

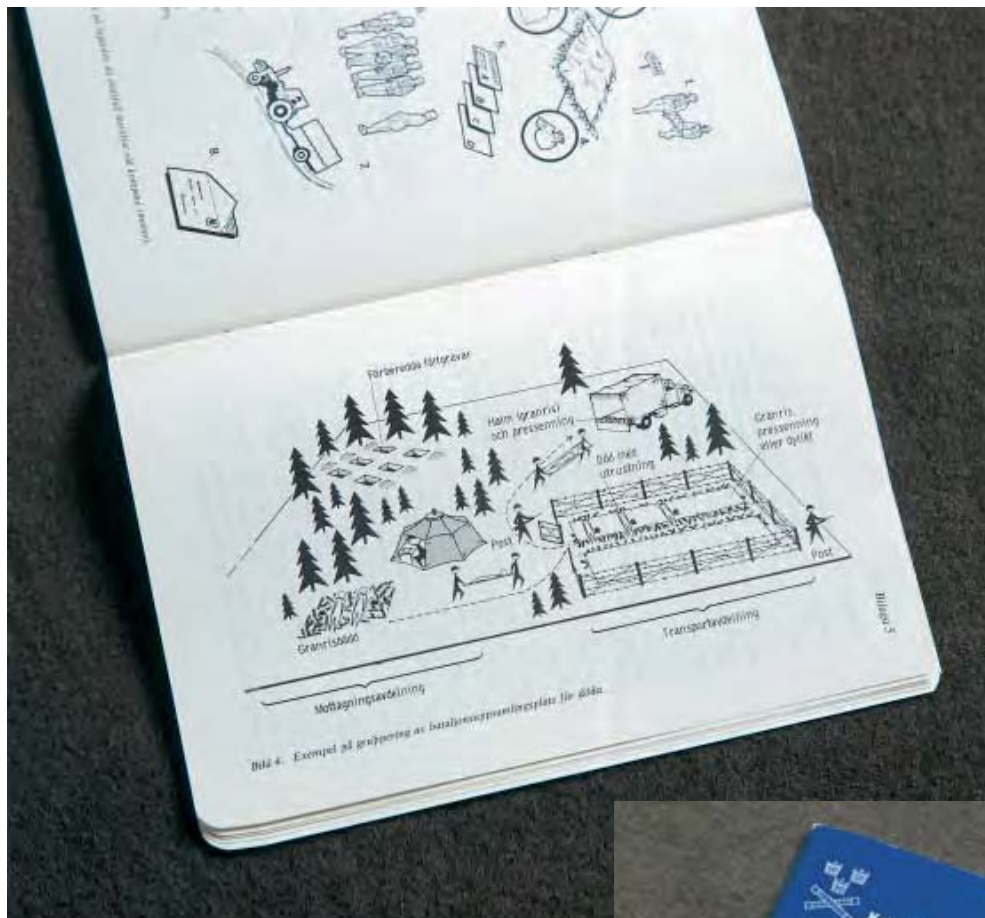

Foto Kjell Hedberg, Armémuseum

TEKNISKA MUSEET, STOCKHOLM

Kullagret

Vad kan vara svårt med ett kullager? Enligt Tekniska museets föremålsregister är detta ett kullager av typ NN 3019 K/C 021, i originalkartong. Tillverkat av SKF:s dotterfabrik i Tyskland, troligen 1943. Skänkt av AB Svenska Kullagerfabriken 1944. Det året hade den inledande frågan inte behövt ställas. Då pågick nämligen »Kullager-affären» som bäst.

Under andra världskriget kom kullager att bli en strategiskt viktig produkt i och med dess betydelse för flyg- och stridsvagnstillverkningen. Den var dock inte klassad som krigsmateriel. Produktion bedrevs av engelska, tyska, italienska och amerikanska företag men det svenska SKF svarade under mitten av 1930-talet för sjuttio procent av världens exporterade kullager och stod för fyrtio procent av hela världsproduktionen, exklusive USA.

I och med krigets utbrott övertog regeringen kontrollen över de svenska företagens utrikeshandel och när Tyskland ockuperade Danmark och Norge minskade Sveriges möjligheter till såväl export som import. Sverige förhandlade dock fram ett avtal med tyskarna och tryggade importen av viktiga varor genom att tillmötesgå kraven på ökad export till Tyskland, som därigenom kom att få en dominerande roll i svensk utrikeshandel. I april 1944 begärde både USA och Ryssland att Sverige skulle upphöra med exporten av kullager, kullagermaskiner och specialstål till Tyskland. Detta var upptakten till den så kallade Kullageraffären.

Den svenska regeringen svarade att den inte avsåg att uppfylla kraven, eftersom det i så fall skulle bli fråga om avtalsbrott. Huvudprinciperna i handelsavtalet med Tyskland hade dessutom godkänts av såväl den amerikanska som engelska regeringen. De allierades irritation över det svenska agerandet ökade och det gick till och med så långt att ett amerikanskt sändebud hotade med att amerikanskt flyg »av misstag» kunde bomba SKF:s fabriker i Göteborg.

I juni åtog sig emellertid SKF att fram till oktober 1944 sänka kvoten till Tyskland med sextio procent men att man därefter skulle kompensera detta bortfall så att årsleveransen ändå blev den utlovade. SKF lyckades efter förhandlingar få Tyskland att acceptera detta. I oktober var dock den svenska opinionen en annan än fyra månader tidigare. Samma tidningar som tidigare ansett att USA:s krav skulle avfärdas ansåg nu det tämligen självklart att Sverige skulle tillmötesgå kravet. Den 11 oktober 1944 underrättade SKF därför sitt tyska dotterbolag att exporten från Sverige stoppats med omedelbar verkan. Några dagar senare lät utrikesdepartementet utfärda ett meddelande med samma innehåll. I och med detta avfördes »Kullageraffären» från den politiska scenen.

Matts Ramberg

Foto Nisse Cronstrand, Tekniska museet

SKELLEFTEÅ MUSEUM, SKELLEFTEÅ

Leksaksgrodan

Grönt plyschdjur i form av en groda fylld med ris. Ögon av rosa knappar och tunga i rosa plysch. Grodan tillverkades i början av 1970-talet av någon i personalen på dåvarande Bergsbyns spädbarnshem. Grodan ser oanvänd ut – man var noga med hygien och därför byttes smutsiga och trasiga leksaker ut, berättar Majvor Peterson som var föreståndare i Bergsbyn 1959–96. Grodan är ett av över tvåhundra föremål från Bergsbyn som 1996 skänktes till Skellefteå museum. I samlingen ingår allt från möbler och inredning till kläder och leksaker som barnen använt under sin tid på barnhemmet. När barnen lämnade Bergsbyn för sina nya hem packade personalen en liten väska som innehöll en »grundustrustning» och där fanns också utrymme för en favoritleksak. Annars tillhörde alla kläder och leksaker barnhemmet.

Överflyttningen till foster- eller adoptivhemmet skedde förr väldigt snabbt. De nya föräldrarna hann oftast inte besöka barnhemmet mer än en gång innan det var dags att ta emot barnet. Med tanke på hur viktigt man idag anser att de första åren av ett barns liv är borde detta ha lämnat outplånliga spår hos många. Speciellt för de något äldre barnen – de sändes iväg till för dem helt främmande människor. Ibland hände det till och med att någon ur personalen skickades per tåg eller buss till avlägsna delar av länet för att vid fram-

komsten lämna över ett sovande barn till de nya föräldrarna och sedan själv återvända.

Åren 1946–71 passerade närmare åttahundra barn upp till ett års ålder Bergsbyns spädbarnshem. Inskrivningsorsakerna var skiftande. Många var blivande foster- eller adoptivbarn, »oäkta barn», vilket oftast betydde barn till ensamstående kvinnor som av ekonomiska och sociala skäl inte kunde behålla dem. Andra hade något psykiskt eller fysiskt handikapp – det var barn med missbildningar, ryggmärgsbråck, harmynthet, dvärgväxt, Downs syndrom (»mongoloida» barn). Ända fram till slutet av 1960-talet ansågs att handikappade barn hade det bäst på vårdhem. Åter andra var »eksem- och kolikbarn». Eksembarnen krävde enormt med skötsel och föräldrarna ansågs ibland inte klara av det. Bostadsbrist eller bara dåliga bostadsförhållanden kunde också vara en orsak till inskrivning, speciellt i slutet av 1940- och början av 50-talet, liksom sociala problem och sjukdom hos föräldrarna. Slutligen förekom även så kallade calmettebarn. De kom från familjer där någon av föräldrarna hade haft tuberkulos under de senaste fem åren och barnen därför måste vaccineras före hemfärden från BB. Barnen fick stanna på barnhemmet i cirka två månader, tills man var säker på att vaccinet tagit.

Kristina Friberg

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

MENTALVÅRDSMUSEET, SÄTER

Lobotomiborren

Ur sjukhusjournal: »Uppväxt i föräldrahemmet, tidigt utvecklad, normal skolgång. Gift. 3 partus. Efter sista partus psykiskt förändrad, depressiv, ångestfull, självförebåelser, syn- och hörselhallucinationer. Intogs på sjukhus under diagnosen schizofreni. Trots upprepade behandlingar med insulin, elektrochock endast tillfällig förbättring. Lobotomi december 1952.«

Barbro gifte sig ung och fick tre barn. Då yngsta barnet endast var några månader gammalt insjuknade hon akut. Hon blev deprimerad och fick hallucinationer. Hon trodde sig vara straffad genom sjukdom och hade uppgörelser med Gud. Hon togs in på mentalsjukhus och insulinbehandling sattes in direkt. Efter några månader gjordes en serie elchockbehandlingar. Detta lindrade tillfälligt hennes oro. Ibland vistades hon i vävsalen. Mannen kom ofta och hälsade på. När orosperioderna kom sattes elchockbehandling och insulinkoma in.

Efter tre år på sjukhuset hade Barbro fortfarande hallucinationer och hade gjort allvarliga själv-mordsförsök. Överläkaren hade ett samtal med henne, men inget framkom som antydde en förestående lobotomering. Fyra dagar senare utfördes en »lobotomi bilateralt«. »Man gick in med lobotomikniven till ett djup av 4,4 centimeter och lade ett frontalsnitt omfattande en sektor på mellan 70–80%, lika på båda sidor [...] Pat. var rel. lugn under operationen och överstod ingreppet väl.«

En månad efter operationen verkade Barbro mycket självförsjunken, satt ofta och sjöng och skrattade för sig själv. Sex år efter lobotomeringen verkade hon ha tappat intresset för allt, »hon frågar aldrig efter sina barn numer, osnyggas ofta i sängkläder«. Överläkaren beskrev henne nu som en »svårskött kroniskt orolig och tidvis aggressiv patient. Hon verkar numer ganska dement.« Hon var då ännu inte fyrtio år gammal.

En skilsmässa från maken genomfördes. Hennes sinnesstämning var ofta förhöjd och ibland sjöng hon flera timmar i sträck om nätterna. Ibland trodde hon att hon var någon annan person eller del av någon annan, ofta en man. Nio år efter lobotomeringen blev orosperioderna allt längre och hon var sällan lugn mer än ett par dagar i sänder. Men då kunde hon följa med till sysalen och arbeta med sömnad. På 1960-talet arrangerades bussutflykter på sjukhuset, Barbro ville gärna följa med på dessa.

Åren på sjukhuset gick, hennes sinnesstämning fortsatte att växla. Ena dagen bråkade hon och trätade med sina röster, andra dagar var hon självförsjunken och tyst. Vissa dagar var rösterna otäcka och pockande och då blev hon »av säkerhetsskäl inlåst emellanåt på sitt rum«. Morgnarna var värst. Tjugofem år efter lobotomeringsoperationen avled Barbro i en akut sjukdom.

Marie Lennestig

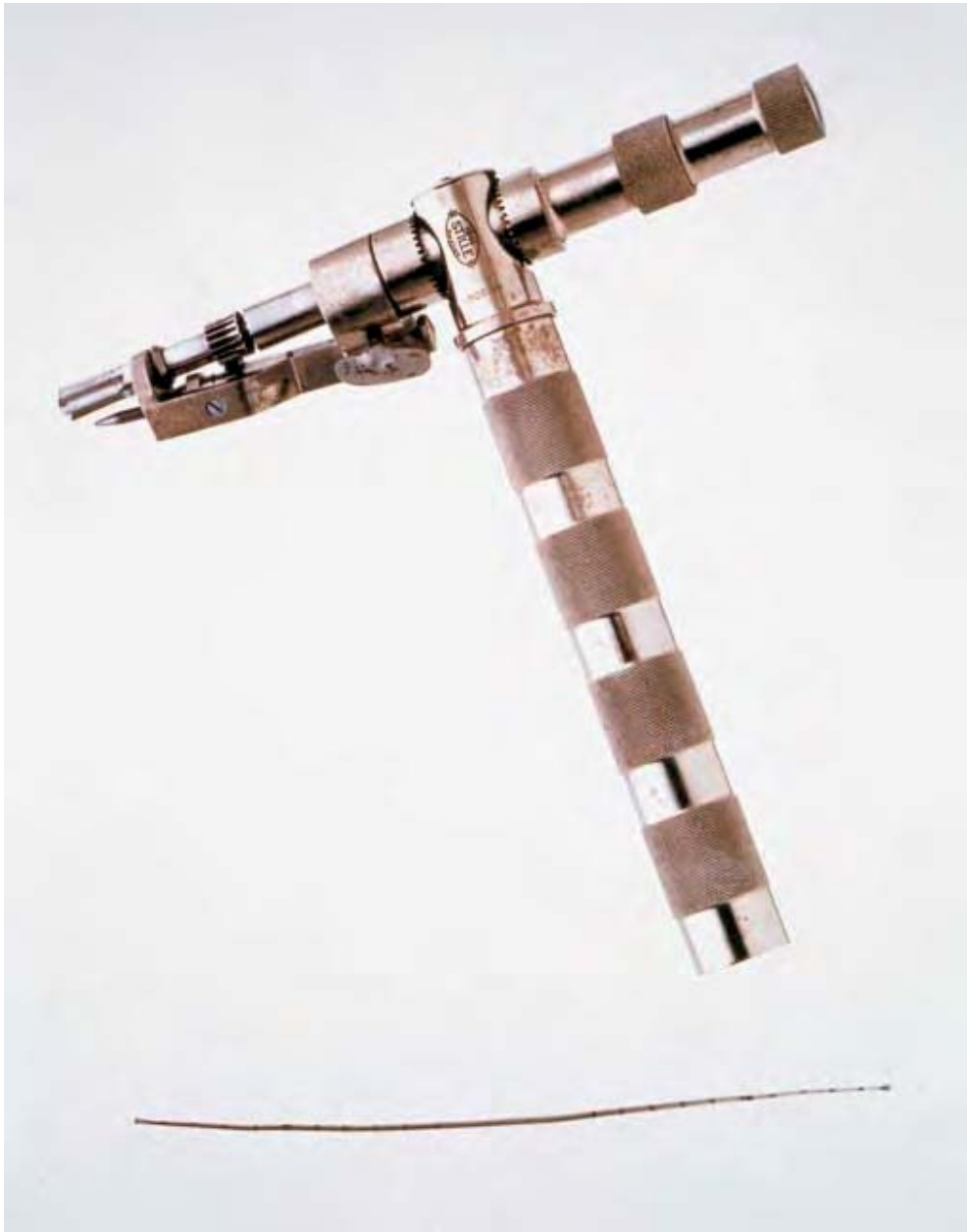

Foto Peter Røjling

TEXTILMUSEET, BORÅS

Lungsotsskytteln

Under senare delen av 1800-talet drabbades många textilarbetare av lungsot (lungtuberkulos), till stor del beroende på dammiga och smutsiga verkstadslokaler. Anläggningarna för luftrening var undermåliga och saknades helt i många fall.

Arbetstakten hade successivt ökat med effektiva maskiner, vilket medförde att varje person skulle sköta ett större antal vävstolar. Vid undersökningar i England fann man att vävare och väverskor som arbetade med en speciell skyttel drabbades oftare av lungsot än andra. Det gjordes noggranna studier för att se vad som skilde dessa vävares arbete från de övrigas. Hos dem som arbetade med de nyaste vävstolarna med automatisk spolväxling fanns inga problem, däremot hos dem som arbetade med de äldre vävstolarna. Dessa måste stoppas vid varje spolväxling, skytteln måste tas ut och den tomma garnspolen bytas mot en ny. Med en krok som fördes in genom ett hål på skytteln sida fångades det nya garnet upp och drogs ut genom hå-

let. Skytteln placerades i skyttellådan och maskinen startades sedan på nytt.

Vävarna och väverskorna lärde sig snabbt att om man slopade kroken, förde hålet på skytteln till munnen och sög ut garnet tjänade man mycket tid, vilket blev en hel del då det kunde bli upp till tvåhundra spolbyten på en dag. Vad de då inte visste var att damm och smuts sögs ner i lungorna och blev en grogrund för tuberkulos. Nästa skift visste inte heller något om faran och fortsatte suga på samma skyttel. När de första varningarna kom togs de inte på allvar. Rekommendationer skrevs sedermera om att skyttlarna skulle tvättas med jämna mellanrum och på vissa företag infördes förbud mot att »suga skyttel« – som i England kallades »the kiss of death«. Först när nyare vävstolar med automatisk spolväxling fick sitt genombrott i början av 1900-talet försvann en av orsakerna bakom den smittsamma lungsoten.

Göran Anderson

Foto Jan Berg, Textilmuseet Borås

VÄSTERGÖTLANDS MUSEUM, SKARA

Lyckopillret

När de kom kallades de lyckopiller, Prozac hette ett av dem, Cipramil ett annat. Den här typen av medicin ökade kraftigt under 1990-talet och kom att utgöra en del av vardagen för allt fler människor. Hundratusentals svenskar, fler än någonsin, brukar idag psykofarmaka. Tempot stiger, tidspressen ökar och ångesten över att inte hinna, inte räcka till, blir bara värre. Hjärnstress är det senaste uttrycket för det tillstånd som nu infinner sig. När hjärnstressen slår till, tar man en Cipramil. Tolka detta som ett säkert tecken på att något är fel. Prova först med att dra ner på ambitionerna och om det inte räcker, ompröva ditt liv.

Det här föremålet förvärvades i anslutning till en diskussion på museet om vad som är typiskt för vår tid. Givaren/brukaren är en femtioårig, akademiskt utbildad kvinna, anställd i den offentliga sektorn. Innehållet fyller inte museets krav på att kunna »bevaras för evärdlig tid« och har därför plockats ur förpackningen. Läkarens receptutskrivning med patientens namn och personuppgifter, som ursprungligen fanns fästad vid kartongen, har också avlägsnats.

Agneta Boqvist

Foto Ulf Nordh, Västergötlands museum

LANDSKRONA MUSEUM, LANDSKRONA

Marias läppstift

Maria (namnet är fingerat) föddes på den skånska landsbygden i början av 1900-talet. När hon blev vuxen flyttade hon till stan och tog arbete som servitris, ett av de dåligt betalda arbeten den kunde få som var fattig och outbildad. När Maria var knappt tjugo år gav hon sig, som det kallades, åt ett kontorsbiträde och blev med barn. För att kunna försörja sig själv och sin dotter provade hon på att tillsammans med några väninnor sälja sig till män, och prostitutionen blev snart hennes huvudsakliga inkomstkälla. Prostitution var i sig inte straffbart, men samhället ingrep med hjälp av lösdriverilagen. Maria blev först varnad, sedan häktad. 1927 blev hon intagen på Farmen i Asmundtorp. Där skulle hon vistas i minst sex månader. Farmen var en anstalt för »fallna kvinnor« och hörde till tvångsarbetsanstalten på Citadellet i Landskrona. Kvinnorna skulle uppfostras till »bättre« männskor genom att lära sig arbeta.

Förhållandena på Farmen var lite bättre och friare än på Citadellet, men efter tre månader rymde

Maria plötsligt. I hastigheten fick hon inte med sig sin koffert. Här fanns hennes kläder, hennes locktång och litet smink, handskrivna dikter, många brev och andra mycket personliga minnen. Hon hade också börjat läsa en bok, *Klockorna. En kärlekssaga*, av Valdemar Lindholm (1918). Den är sprättad och öronmärkt till sidan trettiofem. Den skulle hon aldrig läsa till slut. Allt lämnade hon kvar på Farmen. Maria fortsatte att försörja sig som prostituerad, varvat med ströjobb som till exempel servitris eller städerska, men blev inte intagen på anstalt igen. Hon gifte sig aldrig.

Kofferten hittades i en skrubbe på Citadellet i samband med en ombyggnad och togs omhand av Landskrona museum. Dess historia var först okänd men nystades sedan upp av historikern Tomas Söderblom i hans avhandling *Horan och batongen. Prostitution och repression i folkhemmet* (1992).

Elisabeth Lundin

*Marias tillhörigheter.
Längst fram i mitten ligger
läppstiftet i sitt fodral*

Foto Thomas Johansson, Landskrona museum

LÄNSMUSEET HALMSTAD, HALMSTAD

Mineralvattenflaskan

Tunneln som skulle tillåta den moderna resenären att färdas rakt genom Hallandsåsen stoppades 1997 för en tid framåt efter giftutsläpp från tättningsmedlet Rhoca-Gil. Kor som druckit av vattnet i närheten insjuknade i förlamningssymtom och människor började må illa. Vattnet visade sig innehålla akrylamid, ett gift som är ögon- och hudretande och kan skada nervsystemet.

Vilka var det som drabbades, som inte vågade använda sitt vatten, tvingades avliva sina kor, fara långa vägar för att hämta färskt vatten eller vänta på vattentransporter? För att hitta dessa familjer sökte museets personal upp *Nordvästra Skånes Tidning*, som har redaktion och arkiv i Ängelholm. Arkivarien visade oss tre arkivlådor fulla av artiklar om giftskandalen.

Inom en timme hade vi fått kontakt via telefon: »Det är klart att ni får komma«, sa Torbjörn Persson, en lantbrukare uppe på åsen. Torbjörns brunn är drygt tvåhundra meter djup och det är lägre än tunnelbygget. Men ingen hade tagit prover på vattnet i brunnen, trots att den inte ligger mer än

trehundra meter från tunnelöppningen. »Det var först när ni ringde som jag ordentligt började gå tillbaks i tankarna igen. Ni pratade om en speciell sak som skulle vara förknippad med händelsen? Det enda som jag kan komma på det är ju vattnet, som vi är så beroende av.«

Vid våra undersökningar i arkivet hade vi funnit en artikel om just vattnet och människors oro att använda det. Handlaren på ICA-Spar i Båstad sålde pallvis med vatten på flaska när skandalen blev offentliggjord. Med vetskap om att det var ett franskt företag som hade förgiftat deras vatten köade ortsbefolkningen för att inhandla – franskt mineralvatten! Vi fick en flaska vatten på ICA-Spar att föra till museets samlingar. Hemkomna läser vi på etiketten att det är ett »mineralvatten med en sammansättning och en mineralhalt som är unik och konstant, tack vare den mångåriga filtreringen genom berget«!

Bo Ericson

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

BORÅS MUSEUM, BORÅS

Mordstenen

På 1860-talet begicks ett dråp i Gäsene härad i Västergötland. Som tillhygge användes en sten. Den tillvaratogs efter händelsen och lämnades flera år senare till länsman Nilsson i Grude. Givaren var mycket förtegen om hur den brukats men nämnde att den använts som bot vid olika sjukdomar. Länsman Nilsson skänkte i sin tur stenen till Borås museum år 1906 och den har sedan dess funnits i samlingarna.

Vi vet idag att dråp- och mordvapen har varit flitigt använda botemedel inom folktron, speciellt mot rakitis och fallandesot. Rakitis (engelska sjukan), som i Västergötland tidigare kallades för skärv eller skivert, orsakas av brist på D-vitamin och innebär en urkalkning av skelettet som i sin tur medför en deformation av benstommen. Enligt den folkliga uppfattningen var anledningen till sjukdomen helt magisk. Då ett barn drabbades söktes förklaringar främst i händelser som inträffat under moderns graviditet. Om en havande kvinna till exempel sett en stjärna falla och blivit rädd eller om hon pratat genom ett fönster kunde hennes barn drabbas. Även möten med människor med »onda ögon« kunde vara en förklaring till varför ett barn insjuknade.

Fallandesot är den sjukdom som vi idag benämner epilepsi. Liksom engelska sjukan betraktades den som vållad av moderns oaktsamhet. Att bli

skrämd under havandeskapet kunde orsaka senare anfall. Framför allt borde gravida inte bevittna en slakt eller en avrättning.

Mängder av metoder prövades som botemedel mot sjukdomarna. I bevarade uppteckningar kan vi läsa om hur människor filat spån av olika sorters vapen – värjor, skjutvapen, yxor och knivar – som använts vid dråp. Spånen pulvriserades och gavs den sjuke att äta. Även blodet från en mördad eller en mördare ansågs vara ett ypperligt medel mot olika åkommor. »Min far blev mördad, när jag var sex år. Det var en svåger till honom, som slog ihjäl honom med en dörrbom. Sen var det många, som kom till vårat och ville ha flisor ur den bommen, de var bra till botemedel för mångahanda, men mest för skivert.« (Uppteckning ur Carl-Martin Bergstrand: *Sjukdomsbot i Västergötland under 1800-talet*. 1950.)

På Borås museum har stenen bland annat använts i en sportlovsverksamhet för barn på temat »Tänk om föremål kunde berätta«. Den var då det föremål som tilldrog sig i särklass mest uppmärksamhet. Barnen var mycket fascinerade av dess historia och alla ville se och känna på den. Det är intressant att ett föremål med en sådan ruskig historia väcker så stor nyfikenhet.

Gunilla Hallset

Foto Jan Berg, Textilmuseet Borås

MEDELHAVSMUSEET, STOCKHOLM

Mumiedelarna

Vissa tidiga morgnar, innan utställningssalar och kontor ekar av ljuden från besökare och upptagna medarbetare, kan man plötsligt bli märkligt medveten om de många döda människor som omger en i museet. I magasinet under mitt kontor ligger sju hela mumier och åtskilliga mumiedelar i enkla trälådor med inventarielappar och med noggranna hanteringsföreskrifter: »Upp«, »Ned«, skrivet med röd spritpenna. Här förvaras också tretton skelett från Maasara i det gamla Egypten. I en annan del av museet står fyrtiofyra flyttkartonger med rester av skelett från utgrävningen vid Shah Tepé i det gamla Persien, och nio flyttkartonger med skelettdelar från det bibliska Jeriko, mer precist från grav H11. Här finns två flyttkartonger med skelettrester från den en gång mycket viktiga grekisk-romerska byn Korint, och från en lokalitet vid namn Kadi Koy i Turkiet. Härtill kommer tjugotre flyttkartonger med rester av människoskelett från de gamla svenska utgrävningarna på Cypern och som sedan länge varit deponerade på Arkeoosteologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet, samt ytterligare fjorton flyttkartonger och tjugosex kranielådor deponerade på Klassiska institutionen vid Göteborgs universitet.

Allt som allt rör det sig således om rester av skaror av människor som levde och dog på olika platser i Medelhavsområdet för flera tusen år sedan –

och vars öde nu ligger i museets händer.

Det är inte så mycket konfrontationen med döden som sätter igång tankarna under de tidiga morgontimmarna, utan snarare insikten att alla dessa fragment en gång utgjorde människor vars stora rädsla var att efter döden bli anonyma och glömda. Denna rädsla för anonymitet är den direkta orsaken till att en så stor del av Medelhavsområdets antikviteter kommer från gravar. Gravritualer, gravgåvor och gravmonument utvaldes och planades med stor noggrannhet i avsikt att för all evighet påminna efterlevande om de dödas gärningar och hängivenhet när det gällde plikterna mot familj och samhälle.

En av mumiedelarna under mitt kontor är ett balsamerat människohuvud. Det inköptes 1958 för tjugofem kronor, och har inventarienummer MM1958:1. Mer information står inte att finna i museets arkiv. Däremot finns idag en mängd möjligheter att utveckla forskningen och öka kunskapen om museets samlingar och att arbeta preventivt för att säkra kulturarvet mot plundring. Det är vi på museet skyldiga de människor som nu förvaras i lådorna på magasinet – och dem som ännu ligger fredade i sina ursprungliga gravsättningar.

Sådana morgnar känns arbetet extra viktigt.

Sanne Houby-Nielsen

Foto Ove Kaneberg, Medelhavsmuseet

GRENNA MUSEUM, GRÄNNA

Naglarna i vanten

I början av augusti 1930 seglade det norska fångstfartyget m/s Bratvaag i arktiska farvatten i närheten av Svalbard. Skeppet var chartrat för en vetenskaplig expedition och hade kursen ställd mot Franz Josefs land. S. A. Andréés polarexpedition var sedan länge glömd av det stora flertalet. Andrée själv blev dödförklarad 1904 och skeppspojkarna på Bratvaag var i flera fall inte ens födda då.

Detta år bjöd på förhållandevis lite drivis. Besättningen konstaterade snart att »Otillgänglighetens ö«, vilket då var sjöfarares namn på Vitön, låg isfri och satte genast kurs mot den lilla bergknallen. Vitön ligger väster om Franz Josefs land. Det var dagen därpå, efter en valrossjakt, som de unga fångstmännen Olav Salen och Karl Tusvik gjorde det sensationella fyndet. Ett aluminumlock på denna otillgängliga plats vållade stor förvåning, och inte långt därifrån stack det fram en segelduksbåt under en snödriva. Båtens innehåll gav snart besked om vad man funnit. På föremålen fanns märkningen »Andréés pol.-exp. 1896«.

Med vindens fart spred sig nyheten över världen: Andréexpeditionen funnen! Den 5 oktober, på dagen trettiofyra år efter att expeditionen hade nått Vitön, kom tre ekkistor med kanonbåten HMS Svensksund till Stockholm. Kistor, vars innehåll sannolikt var identiskt med S. A. Andréés, Nils Strindbergs och Knut Fränkels kvarlevor. De tre

polarfararna hyllades som hjältar av kungen, ärkebiskopen och folkmassorna utmed kortgevägen till Storkyrkan. Kropparna kremerades den 9 oktober och askan lades i en gemensam grav. Någon obduktion gjordes aldrig.

Många år senare genomfördes en omfattande konservering av fynden från Vitön. Det var då, 1979, som en tumvante släppte ut sin hemlighet i ett tvålbad. Vanten sänktes försiktig ned i sitt tvättvatten som plötsligt grumlades på ett oväntat sätt ... I *Tumvante Apxp 414*, tillhörande Andrée, Strindberg eller Fränkel, återfanns tre naglar! Det enda »liv« som idag återstår av expeditionen.

Alltsedan naglarna kom i dagen har de legat i museets arkiv. Ingen har velat hantera dem tills för ett par år sedan då en nagel analyserades vid Tekniska Högskolan i Lund. Bly och koppar återfanns i onormalt höga halter, dock är det för tidigt att säga om det hade betydelse för hur de dog. Men det ligger en spänning i att naglarna är det enda som återstår av expeditionsmedlemmarna och att de bär information som idag kan tolkas.

De två andra naglarna vilar på sin vante i museets Andréeutställning. Besökare möter föremålen och berättelsen om dem med fascination och nyfikenhet eller med obehag – men alla vill se dem!

Håkan Jorikson

Foto Håkan Jorikson, Grenna Museum

GÖTEBORGS STADSMUSEUM, GÖTEBORG

Nallen från Göteborg

Natten mellan den 29 och 30 oktober 1998 omkom sextiotre ungdomar i en föreningslokal belägen på Hisingen i Göteborg. Lokalen var tillfälligt omgjord till ungdomsdisco och mellan tre- och fyrahundra ungdomar trängdes på dansgolvet, i kaféet, i den trånga garderoben och i kön in till lokalen när branden bröt ut i sin fulla kraft.

Redan dagen efter började en minnesplats med ljus och blommor att växa upp på platsen. Till detta kom ett stort antal nallar och andra föremål, kort med hälsningar och fotografier av omkomna. Göteborgs Stadsmuseum fick uppdraget att ta hand om dessa minnesföremål. De hade då legat i regn och snö i sex veckor och minnesplatsen hade vuxit till etthundrafemtio meters längd. Blommorna komposterades och ljusen samlades in för att smältas ner för senare användning. Resten togs till museet, över hundra föremål av olika slag. De var då ganska illa åtgångna på grund av fukt, sot från ljusen och blekta av dagsljuset – en del texter gick inte längre att läsa. Efter diskussion bestämde vi dock att föremålen inte skulle rengöras eftersom smutsen hörde dit och blivit en del av tingens historia. När hela samlingen torkats packades den ner

i tjugo flyttkartonger, men frågorna blev obesvarade. Vem lade dit nallen? Varför var gosedjur och speciellt nallar en så vanlig minnessak? Vem skrev minnesorden på det lustiga skämtkortet som ingen vuxen skulle lägga på en minnesplats, men som en kompis kan göra? Vad betyder dessa personliga meddelanden till någon som ibland har stått en väldigt nära och ibland bara varit en klasskamrat som man kanske varit lite tyken mot?

Nu, många år efter branden, har föremålen packats upp och museets personal har tillsammans med BOA, Brandofferanhörigas förening, gjort en utställning i den renoverade brandlokalen. Två stora montrar är fyllda med nallar och andra gosedjur, ett stort antal skrivna meddelanden ligger blandade med ljuslyktor och torkade blommor. De tillvaratagna ljusen har smältts ner till sextiotre blockljus som står utplacerade bland de andra minnesföremålen. Nallarna har återvänt till sin rätta plats – som minnesföremål för att hedra dem som omkom i branden – en händelse som för alltid kommer att finnas inristad i våra sinnen.

Berit Hall & Marie Nyberg

Foto Rodolfo Castex, Göteborgs Stadsmuseum

MUSEET.DÅ.NU, BORÅS

Neurosedyntabletterna

Enligt den grekiska mytologin lät guden Zeus skapa en vacker, förslagen kvinna – Pandora, den allbegåvade – åt människorna då de lurat honom på offergåvor. Pandora anträdde jorden med sin hemgift, ett övertäckt förrådsfat, en ask, innehållande all slags lidanden, och togs där till maka av titanen Epimetheus. Denne var en obetänksam själ och bad nyfiket att få se hennes hemgift, varpå Pandora lyfte på locket till fatet och all världens sjukdomar och lidanden flög ut över världen. Kvar fanns endast hoppet som blev hängande på fatets kant och därför aldrig överger människan.

1957 lanserade det tyska läkemedelsföretaget Chemie Grünenthal »mirakelmedicinen« Thalidomid, i Sverige mer känt som Neurosedyn. Det var ett lugnande preparat som utan biverkningar skulle ge upphov till trygg och skön sömn samt motverka illamående. På grund av dessa egenskaper rekommenderades preparatet särskilt till gravida kvinnor. Men i stället för att bli den mirakelmedicin man hoppats på kom Neurosedyn att ge upphov till en medicinsk världskatastrof. Man hade öppnat Pandoras ask ...

De mödrar som tagit preparatet under havandeskapet födde barn med grava missbildningar på inre och yttre organ. Hos många var skadorna så allvarliga att de ledde till missfall. Liknande missbildningar hade förut aldrig påträffats och då rapport efter rapport kom in från världens alla hörn började läkarna snart förstå orsaken. Tack vare att bevisen var så överväldigande samt att alla läkare var överens drogs medicinen in redan 1961–62 i de flesta länder. I Sverige såldes preparatet 1958–61 varför de flesta skadorna uppkom under den här perioden.

Neurosedyn tas nu åter i bruk på skilda håll i världen, som medicinering mot spetälska och vissa former av cancer. Användningen är idag strikt reglerad, men ändå har på senare tid exempelvis ett stort antal barn i Brasilien fötts med svåra skador. Nu återstår endast hoppet – som blev kvar i Pandoras ask – att mänskligheten aldrig måtte uppleva en sådan katastrof igen.

Ragnvi Andersson

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

SÖRMLANDS MUSEUM, NYKÖPING

Porrfilmen Belinda

En dag i början av 1990-talet står två museitjänstemän och pratar i ett arbetsrum. Den ena, Gudrun, får plötsligt se en kartong på golvet. Överst ligger en liten rosa ask med en smalfilmsrulle i. Askens framsida pryds av en bild på en glad flicka iförd stråhatt och med ett fång tulpaner i ena handen, för övrigt är hon spritt naken. I bildens ena kant finns en tejprensa med texten *Belinda*. Bilden ser ut att vara från 1960-talet. Gudrun tar upp filmen och frågar om kartongen med föremål är en gåva till museet. »Ja, det är den«, säger den andre, »men den där filmen ska vi inte ha kvar«. Han vill inte heller tala om vem givaren är. »Om den ska kastas så är det bättre att jag tar hand om den«, säger Gudrun. Okänd givare eller inte så är den ändå ett tidsdokument.

Av olika skäl hamnar Belinda i Gudruns skrivbordslåda. Belinda är inte så lätt att hantera. Kan vi få reda på något om vilket sammanhang hon tillhör? Hur gör vi med förvaringen, hur länge överlever smalfilm från 1960-talet? Det kittlande men besvärliga ämnet försvårar också handläggningen. Tiden går och Belinda glöms bort där hon ligger längst in i skrivbordslådan. Men när uppropet om projektet *Svåra saker* kommer är Belinda det första Gudrun kommer att tänka på.

Belinda har fått oss att fundera på hur, vad och varför vi samlar. Den numera relativt oskyldiga porrfilmen kan idag närmast rubriceras som ku-

riosa. Men hur ställer vi oss till dagens barn- och våldspornografi? Har något museum gått ut med ett upprop om insamling av porrbilder från vår tid? Och hur ser det ut i museernas 1900-talssamlingar vad gäller tidstypiska och symbolladdade föremål som kondomer, p-piller eller massagestavar och andra föremål från porrbutikerna? För att inte tala om nutidsdokumentation av prostitution och intervjuer med porrklubbsägare och strippor? Eller bör vi inte dokumentera dessa delar av livet? I så fall varför och vad ska vi då egentligen bevara? Museerna har ambitionen att vara samhällets minne, det är stora och vackra ord och kanske i grunden en omöjlig uppgift. Är museernas samlingar kanske snarare ett uttryck för vår tid genom de föremål som *inte* finns där än tvärtom?

I och med att Belinda åter kom upp i ljuset, visade det sig att filmens bakgrund inte var okänd, vi vet numera vem givaren är. Vi beslöt att efter turnén med *Svåra saker* skulle hon äntligen få komma till ro. Filmen skulle katalogiseras och märkas efter alla konstens regler och tillföras museets samlingar. Den tidigare historien skulle dock få vara Belindas egen hemlighet. Men under transporten tillbaka till museet stals den rosa asken. Lite senare försvann också filmen. Belinda fortsätter att gäcka oss ...

Lena Wernevik

Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

NORDISKA MUSEET, STOCKHOLM

Potatissalladen

Det är en kylig höstmorgon. Ett grönt ryggåstält uppsatt vid en upplagsplats vid Norra Stationsgatan, strax bredvid slänten ner till järnvägsspåren, halvt dolt bakom en kabeltrumma och några buskar. Här bodde en kvinna under sommaren och hösten 1996.

På marken runt tältet syns spår av denna tillfälliga boplat. En vattendunk, kläder och filter, några tomma matförpackningar, en plastask som innehållit potatissallad. Kvinnan i tältöppningen är i trettioårsåldern. Samtalen med henne berättar om villkoren för de hemlösa, kantade av fattigdom, missbruk, våld, fysisk och psykisk ohälsa, isolering och få sociala relationer. Det finns omkring fyrahundra uteliggare och minst tre tusen hemlösa i Stockholm. Genomsnittsåldern för uteliggare är låg, för män trettionio år, för kvinnor endast trettifyra–trettiofem. Undersökningar visar att hemlösheten ökar bland yngre kvinnor.

Tältet med tillhörande föremål köptes av Nor-

diska museet i samband med ett större projekt om »samhällets skuggsida«. Förvärvet av tältet är »svårt« ur flera aspekter, sociala, etiska, tekniska. Ur konserveringssynpunkt har flertalet plaster kort livslängd. Plastföremålen från tältet kommer därför på försök att kapslas in i en förpackning där syret ersatts av kväve, vilket innebär att nedbrytningsprocessen avstannar. Men ur bevarandesynpunkt finns det fler frågetecken kring dessa »svåra« föremål. Kan och ska vi spara matresterna i förpackningarna, liksom alla smutsiga och trasiga föremål? Kan utanförskapets föremål dokumenteras så att de förmedlar en sann bild av den verklighet där de användes? Har museerna rutiner och resurser för att bevara sådana här ting i ett längre perspektiv? Är vi överhuvudtaget mentalt förberedda för att ta emot vår egen tids »svåra saker«?

Lena Palmqvist

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

VÄRLDSKULTURMUSEET, GÖTEBORG

Prärieindianens skjorta

Under sommaren 1867 var det mycket oroligt på prärien i USA. De amerikanska myndigheterna hade beslutat att öppna en väg genom Wyoming för att underlätta transporter till och från de nyupptäckta guldfyndigheterna i Montana och Idaho. Bozemanspåret, som vägen kom att kallas, gick rakt genom Cheyennernas och Siouxernas jaktmarker och störde således möjligheterna till försörjning för de jaktberoende folken. För att försvara vägen upprättade militären tre fort – Reno, Phil Kearny och C. F. Smith – som ständigt attackerades av indianerna. Oglalaledaren Tashunke Witko (Crazy Horse) utmärkte sig särskilt som en framstående härförare.

I augusti månads begynnelse stod så två berömda strider mellan den amerikanska armén och krigare från Cheyenne och Sioux. Vid det första slaget, den så kallade Hayfieldstriden i närheten av Fort C. F. Smith, lyckades militären tack vare sina överlägsna vapen så småningom driva tillbaka anfaller. Dagen efter togs kampen upp på nytt, nu kallad Wagon Boxstriden eftersom de vita förskansade sig bakom några vagnar. Denna gång var det området kring Fort Phil Kearny som blev utsatt för ett ihållande anfall från Crazy Horses krigare.

Till sin hjälp hade han dessutom sin tidigare läromästare Canchacha-ke (Hump) från Minniconjou-siouxerna. Trots de hårda sammandrabbningarna föllades inget avgörande.

Men någonstans i närheten befinner sig en man vid namn Carl A. Olsson som lägger beslag på en hel dräkt som tillhört en krigare, sannolikt under den första striden. Vem var denne Carl A. Olsson? Han står tyvärr inte att finna i några folkbokföringsregister i Montana där han enligt uppgift hade sin hemvist. Är det densamme Carl A. Olsson som 1857 utvandrade till USA från Kristdala i Kalmar län? Och vem var den indianske krigaren – kanske dödad i striden – vars dräkt nästan trettio år senare säljs till Göteborgs museum för åttiofem kronor?

Många av nybyggarna i USA såg indianerna som vildar och få hade skrupler inför att tillskansa sig åtråvärda föremål. Även omständigheterna kring museers förvärv kan vara höljda i dunkel i brist på information eller på grund av att etik, moral eller känslor åsidosatts. Vilken historia gömmer detta föremål?

Magnus Dahlbring

Foto Ferenc Schwetz, Världskulturmuseet

UPPLANDSMUSEET, UPPSALA

Punkarens jeansjacka

Genom vår klädsel kan vi signalera vilka vi är, vår sociala ställning och vilka värderingar som kan förväntas av oss. Med enkla medel kan vi förstärka detta budskap: ett rockmärke understryker bärarens sympati i någon politisk fråga medan ett kors kan vara ett tecken på religiöst engagemang. I många fall räckte det tidigare med att på detta sätt hänvisa till en större, kollektiv rörelse för att berätta vem man är. Men med ett ökat informationsflöde och större kunskap om en komplicerad omvärld har det blivit svårare att på ett enkelt sätt ge uttryck för sin världsåskådning. I högre grad än tidigare är den idag sammansatt av ställningstaganden i många enskilda sakfrågor – en enda rörelse är sällan tillräcklig för att rymma alla sidor av oss

själva. I samma takt har vår klädsel blivit mindre entydig, de signaler vi sänder ut är mer svårtolkade och det har blivit mer komplicerat att rätt bedöma vem vi har framför oss.

Simon – femton år vid millennieskiftet och ensam punkare i sin omgivning. Han har dekorerat sin jacka därför att han tycker det är viktigt att visa vad han tycker. De flesta av texterna har han hittat på Internet och de återspeglar delar av hans ställningstaganden. Simon ställer sig utanför partipolitiken eftersom hans åsikter inte stämmer överens med de etablerade partiernas. I stället förespråkar han anarki.

Johan Fritzson

HELP THE HOMELESS
ALLA ÄR FÖDDA LIKA
SÅ VARFÖR GÅ SOM KOPIOR

VARFÖR HA KUNG

SNOBBSLAKT

YO BONE-HEAD
RAM A BULLET DOWN YOUR NECK

Simon tycker att man ska hjälpa de hemlösa i samhället.

Kritik mot modestilar. Varför klä och frisera sig som andra?

Kungen har förlorat sin betydelse, han har ingen makt, han representerar bara Sverige. »Det jobbet har blivit en rasistsymbol.«

Simon gillar inte de rika för att de flesta »glänser« och gärna vill visa att de har pengar.

Syftar på skinnskallar (rasister). »Hörru skinnskalle, skjut en kula genom huvudet.«

Foto Cecilia Mellberg, Upplandsmuseet

ÅJTTE, SVENSKT FJÄLL- OCH SAMEMUSEUM, JOKKMOKK

Samefrontens t-shirt

T-shirten med trycket Čsv Samefront togs fram av Uppsala sameförening under 1970-talet. Det var framförallt samiska ungdomar som var aktiva i föreningen under sina universitetsår. Att nå ut med samiska frågor var förutom festerna en av föreningens uppgifter. Studenterna drev samepolitiska frågor och uppvaktade politiker.

Inga Maria, som var med då, berättar: »Det var på den tiden då förstamajtåget i Stockholm var obligatoriskt. FNL-rörelsen blommade. Vi tågade precis som alla andra, men vi demonstrerade för samiska frågor och enbart för dem. Vi som var med i Čsv Samefront ville visa vilka vi var och tröjan var ett slags medlemströja för oss samer i Uppsala. Jag bar tröjan på fester, informationsmöten och som kursledare för kursen *Ett folk i fyra länder*. Att bära Čsv-tröjan var lite opportunt, det var att vilja ge sig in i en diskussion genom att säga 'vi är samer och vi är stolta över det'. Vi ville strida för vår gemensamma sak. Tidigare hade många samer

försökt dölja sin identitet. Det ville vi ändra på.«

På ett sätt har mycket förändrats sedan 1970. Idag finns Sametinget, ett samiskt museum och flera samiska institutioner. Samiska språket har också erkänts som minoritetsspråk. Men samtidigt är det som om tiden har stått stilla, vissa saker förändras inte. Svenska staten vill inte erkänna samer som Sveriges ursprungsfolk. Markägare stämmer samebyar och ifrågasätter rätten till renbete. Skogsavverkningar och rovdjur skapar fortfarande problem. Osäkerheten om vilken framtid samiska ungdomar går emot är lika stor idag som då.

Inga Maria fortsätter: »Jag upplever det som att det är ett mycket hårdare klimat idag. De som är aktivister idag har ett helt annat motstånd än vad vi hade på Čsv-tiden. För oss var mycket en knuten näve och en massa energi. Idag är det någonting helt annat.«

Anna Westman

Foto Jan Gustavsson, Åjtte

ESKILSTUNA STADSMUSEUM, ESKILSTUNA

Sidenskorna

»Jag har alltid kunnat knäppa mina händer och med största tillförsikt läsa min Gud som haver, jag har sovit gott i ensamhet både på sibiriska tåg och på hotellrum i ett oroligt Kina, ja var som helst. Jag visste att jag var ute i lovliga ärenden och kände att jag ständigt hade Gud med mig – alldeles oförtjänt, men ändå ...« Så skriver Judit Hansson, som drev Kinamagasinet på Birger Jarlsgatan i Stockholm. Fröken Hansson kom under sin livstid att besöka det sägenomspunna Mittens rike ett antal gånger. Hennes intresse för Kina väcktes redan i sex-sjuårsåldern när hon gick i söndagsskola i Missionskyrkan i Eskilstuna. Fadern som var söndagsskollärare inbjöd ibland missionärer som föreläste om avlägsna exotiska länder.

När sedan en av faderns bästa vänner, den så kallade »mr Larsson«, inbjöd någon i familjen att besöka honom i Peking nappade Judit på erbjudandet. Första resan företogs 1919, hon var då trettiofem år när hon gick ombord på båten Bergensfjord för att via New York, Honolulu och Japan komma

till Shanghai. 1926 reste hon med Transsibiriska järnvägen och den så kallade Sibirienexpressen till Peking. Även 1928 återvände hon till Kina, men möttes då av ett land i oro och förvirring med brutna järnvägsförbindelser, plundring och uppror. Vid samtliga resor förde hon hem varor till sin lilla Kinabutik i Stockholm.

Judit Hansson glömde aldrig sin födelsestad Eskilstuna, därom vittnar den donation av kinesiska föremål som idag finns vid Eskilstuna stadsmuseum. Tidsmässigt sträcker de sig från forntid till nutid men omfattar mest arbeten från 1700-talet, ett sekel då Europas och därmed även Sveriges konsthantverk influerades särskilt starkt av Kina. Bland föremålen finns ett par skor för förkrympta kvinnofötter. Skorna är tretton centimeter långa och har broderier i olika färger och guld på röd botten. Klack och sula är klädda med ljusblått broderat siden.

Ulla Blomqvist

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

MÖLNDALS MUSEUM, MÖLNDAL

Snäpparen

En liten, massiv dosa av gulmetall, försedd med en spak och några knappar, det är vad man ser. Några klockor av glas hör till. För den oinvigde är utrustningen svårbegriplig men verkar ganska harmlös. Så drar man i spaken och de snäpper ut: tolv cirkelformade, sylvassa knivblad, gjorda för att perforera hud. Det är en snäppare, gjord för åderlåtning.

Åtminstone sedan antiken har människor trott sig veta att det sjuka bor i blodet och kan tömmas ut med det. Den fabriksstillverkade snäpparen berättar att vetenskapen följde med in i den nya tiden. Ännu på 1900-talet har åderlåtning tillämpats mot allt från lunginflammation till tandvärk. Det märkliga är att man hela tiden, på det hela taget,

har haft fel. Det är få sjukdomstillstånd som verkligen förbättras av blodtappning. Den effekt man kan få är tillfällig, kanske lindrande men ofta bara psykisk. Ibland kan åderlåtning till och med ha skadat. En svårt sjuk människa blir inte starkare av att tappas på blod.

De tolv knivarna snäpper ut. Hur mycket blod har de och deras gelikar och föregångare druckit till ingen egentlig nytta? Hur många liknande övertygelser bär vi med oss i vår kulturella ryggsäck in i 2000-talet?

Håkan Strömberg

Foto Mölndals museum

NORRBOTTENS MUSEUM, LULEÅ

Spottkoppen

Sandträsk är inte bara en ort efter Malmbanan fyra mil nordväst om Boden utan också en ångestladdad plats för norrbottningar över de femtio. Tvärs över sjön från byn och järnvägsstationen låg Sandträsk sanatorium under åren 1913–64. Här fanns som mest plats för över fyrahundra patienter.

En av världens stora infektionssjukdomar, lungtuberkulosen, fick under slutet av 1800-talet karaktär av folksjukdom. Lungsoten drabbade utan åtskillnad och speciellt hårt i Norrbotten långt in på 1940-talet. Vid sekelskiftet 1900 dog femhundra personer varje år, nästan en procent av befolkningen. Fram till första världskriget var vart sjätte dödsfall förorsakat av tbc. De flesta norrbottniska familjer drabbades.

Tuberkulosen var länge en dödlig sjukdom, fruktad, smittsam och mytomspunnen. Ovissheten om utgången var hela tiden närvarande. Döden var dramatisk. Den ofta långa sanatorievården inne-

bar inte bara behandlingar utan också allehanda fritidssysselsättningar. Kamratskapen blev stark i en hög grad jämlik gemenskap av vanmakt, skräck och tvivel men också hoppfullhet och eufori över tillfrisknandet. För många innebar sanatorieviselsen de första kontakterna med folkbildning och kultur.

Först på 1940-talet kom effektiva mediciner som PAC och streptomycin. Landets sanatorier började läggas ner eller få andra funktioner. Sandträsk var inte längre liktydigt med *dödens väntrum*.

Hur kan dödsångestens laddning kring en stigmatiserad sjukdom och vibrationerna kring ett ortnamn bevaras för framtiden i museernas föremålssamlingar? Norrbottens museum har valt spottkoppen från Sandträsk sanatorium.

Eva Gradin

Foto Daryoush Tahmasebi, Norrbottens museum

KLOSTRET I YSTAD, YSTAD

Stadens stenar

Stadens stenar var ett straffredskap som i Ystad bestod av ett par fältstenar i järnbeslag, sammanlänkade med järnkedja. De lades över den dömdas nacke så att hon på detta vis fick släpa på dem för att »bära sten ur stad«.

Syndaren, i regel en kvinna dömd för sedlighetsbrott och stämplad som sköka, leddes nedtyngd av sin börda ut till stadens gräns för att aldrig mer få återvända. Det var mästermannens – bödelns – uppgift att föra henne genom gatorna. Hon fick på sin färd utstå pöbelns skral och skrän, ta emot slynglars projektiler av stadens orenlighet och finna sig i de hånfulla tillmälen som kom från goda borgare och skarpögda madamer. Samhället såg strängt på samliv utanför äktenskapet. Det var

framförallt den kvinnliga parten som utpekades och fick ta sitt straff.

I Ystads museisamlingar ingår sedan 1870 dessa »stadens stenar«, beskrivna i accessionskatalogen som »tvenne stora stenar förbundna genom en järnkedja, hvilka begagnades som straffinstrument för några hundra år sedan, fordom förvarade på Rådstugan«. De överlämnades av magistraten till dåvarande Läroverksmuseet. På 1930-talet införlivades stenarna och museets övriga kulturhistoriska föremål med Ystads Fornminnesförenings samling.

Ingela Bergils

Foto Olof Wallgren, Riksställningar

SUNDSVALLS MUSEUM, SUNDSVALL

Statyetten från Sundsvall

Denna lilla Kristusstatyett i marmor är bara elva centimeter hög, exklusive sockeln. Den är brandskadad och marmorn har svarta prickar och Kristus sträcker inte längre fram sina armar i en inbjudande gest. Armarna har gått av. Dessutom är figuren lagad längst ner och klistret sticker ut.

Statyetten är gjord efter Bertel Thorvaldsens Kristusskulptur i Vor Frue Kirke i Köpenhamn och är ett exemplar av många sådana miniatyrer som tillverkades under flera år. Denna skulptur var en av Thorvaldsens mest populära. Just den här statyetten skänktes till Sundsvalls museum 1988 av två äldre systrar som kommit till Sundsvall som barn 1918. Hur statyetten kommit i familjens ägo vet vi inte. Kanske är det en skröna att den blivit skadad i den stora stadsbranden 1888.

Men det faktum att statyetten sparats, trots sina skavanker, tyder på att den verkligen varit med om branden. Då blev omkring nio tusen människor hemlösa över en eftermiddag. Trots brandens väldiga utbredning och dess våldsamma förlopp var det emellertid »bara» tre personer som omedelbart

kunde identifieras som avlidna, men några dagar senare dog ytterligare två.

Den vanmakt som denna lilla skadade figur uttrycker tycks dock inte ha varit rådande i Sundsvall efter branden. Stadens styrande organiserade snabbt nödhjälp i form av utdelning av mat, kläder och sängkläder, ordnade nödbostäder, eftersläckning samt röjning i ruinerna. Insamlingar till de nödlidande genomfördes i Stockholm, Göteborg och andra svenska städer men också i England, Frankrike, Schweiz, Australien och USA. Traktens sågverkspatroner liksom andra privatpersoner i grannskapet bistod också. Ändå var det naturligtvis så att de fattigaste genom branden blev ännu fattigare eftersom de inte hade några försäkringar.

Den brandskadade Kristusbilden har nu en fast plats i Sundsvalls museums stadshistoriska utställning, i den avdelning som handlar om branden 1888.

Barbro Björk

Foto Peter Hamberg, Sundsvalls museum

REGIONMUSEET KRISTIANSTAD, KRISTIANSTAD

Stoppduken

Ett litet oansenligt föremål, stickat eller virkat i oblekt bomullsgarn. Använt och tvättat åter och åter igen. Som menstruationsskydd, infört under 1800-talets senare decennier, i bruk ännu i början av 1960-talet. Stoppduken kunde köpas färdigtillverkad, genom varukataloger, eller beställas hos stickerska. Vanligast var dock att kvinnan själv tillverkade den. Otaliga är de flickor som i slöjden blivit satta att sticka stoppdukar, utan att känna till deras funktion.

»Det var mycket som vi funderade över och som vi inte vågade fråga någon vuxen om. Det där med stoppdukar till exempel. Avlånga, stickade av vitt bomullsgarn. Vi såg dom hänga på tork bland annan tvätt på strecken. Så vi ryckte ut ett häfte till ur den blå pärmen. Det som handlade om BLÖDNINGAR. Och ett konstigt ord, MENSTRUATION. Någonting om att ett ägg lossnade och kom ut där nere med blod. ÄGG! Ägg som lossnade varje månad! Ve och fasa! Vem skulle vi våga fråga? Mor? Nej. En annan dag stod Karin och jag bakom hönsgården och plockade svarta vinbär. Vi talade fortfarande om det där med ägg. Hönorna där inne, dom la ju ägg. Ägg, som det kunde komma en kyckling ur. Nej, vi begrep det inte. Ett ägg ur hönan! Ett ägg ur mor!

Några år senare hände det sig att mor lade märke till en blodfläck på min nattskjorta. Hon sa

att nu skulle hon visa mej hur man använder en stoppduk och hur den hålls på plats med hjälp av ett bendelband runt midjan. Hon förklarade ingenting och jag frågade inte. Ett ägg. Jag började gå med små försiktiga steg för att inte riskera tappa den där stoppduken. Och jag gick stup i ett till toaletten för att se hur mycket blod som runnit ur mej.« (Ur *Tösabitar. Saxat ur livet*. Red. Maria Larsson & Eva Sjögren. 1994.)

Bindan – en innovation från 1800-talets slut – en okänd produkt för många kvinnor. Ett föremål som inte skulle märkas eller synas. Att tidigare ej ha kunnat dölja att man »hade sina saker« till att osynliggöra detta. Med det nya seklet kommer mensskydd som går att beställa per annons eller som man kan tillverka själv. 1929 börjar dambindor av cellstoff att massproduceras i Sverige, under 1930-talet kommer de första tampongerna. Dock – de måste köpas i affär, över disk. Inköpet blir besvärligt. Det osynliga blir synligt. Det för kvinnan så naturliga blir besvärande, svårt. Idag – en liten blommig oansenlig kartong inhandlad i snabbköpet.

Stoppduken – med nummer Kr.M. 8/93:1 i Regionmuseets samlingar. En verklighet för mängder av kvinnor, ett antal dagar varje månad. Tillverkad i mängder, men få finns bevarade.

Maria Jehander-Andersson

Foto Evelyn Thomasson, Regionmuseet Kristianstad

DALARNAS MUSEUM, FALUN

Tatueringsmaskinen

Vid en visitation i september 1994 av intagnas rum på fängelset i Falun beslagtogs bland andra otillåtna föremål en hemkonstruerad tatueringsmaskin. Maskinen bestod av en penna med en nål som hade fästs vid en rakapparat så att nålen hackade upp och ner när apparaten var igång. Det var inte första gången som liknande maskiner beslagtogs på anstalten eftersom tatueringsarbeten var vanligt förekommande bland internerna. Hygienen vid tatuering var dock dålig och verksamheten förbjöds enligt anstaltsreglerna på grund av den stora smittorisken för bland annat hepatit (gulsot).

Tatuering, som idag är ett estetiskt mode bland yngre människor av alla samhällsklasser, var tidigare ett viktigt sätt att markera en social samhörighet eller en yrkesgemenskap. I en gammal bok om brottsbekämpning står bland annat att »tjuvspråket

och böjelsen att låta taturera sig« hör till »förbrytarens psykologiska egenskaper. [...] Jag bör dock ej underlåta att lämna den praktiskt viktiga upplysningen, att mången tatuerad har fått sin prydnad i undersökningsfängelset, vilket jag och åtskilliga andra kunnat konstatera.« (G. Aschaffenburg: *Brottet och dess bekämpande*. 1911.)

Tatueringskonsten har gamla anor och har i olika kulturer haft hög status där stor omsorg ägnats åt alla detaljer, men någon sådan finess kunde knappast internerna i Falufängelset åstadkomma med sin primitiva maskin. Den skänktes 1999 till Dalarnas museum av en före detta anställd vid fängelset sedan det lagts ned.

Rune Bondjers

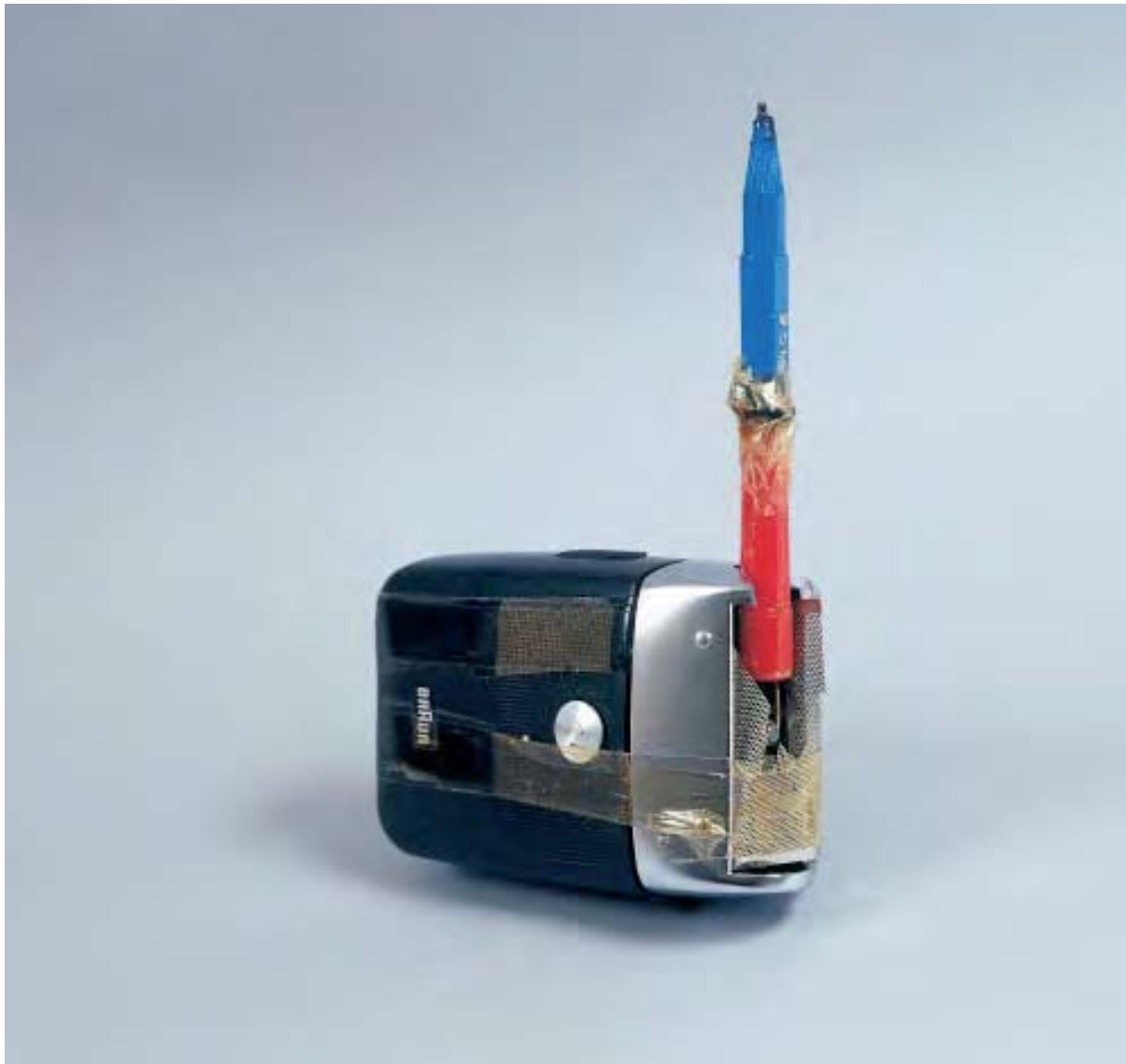

Foto Dalarnas museum

ALINGSÅS MUSEUM, ALINGSÅS

Tidsstudiemannens redskap

Tidsstudiemannens redskap består av tidur och formulär för tidsstudier, som skulle ligga till grund för ackordsättningen. Det enkla föremålet innehåller många värderingar från vår tid, en syn på människan och hennes plats i produktionen, där arbetstid byts mot lön. Redskapet har använts på Alingsåsföretaget Tekaverken, senare ASSA-Stenman. Idag har tillverkningen i Alingsås upphört.

Tidsstudier har sitt upphov i det system för »rationell arbetsdelning« som F. W. Taylor utarbetade vid 1900-talets början. Det var en utveckling av industriarbetet som gav arbetsledningen ökad kontroll över arbetstid och resurser samtidigt som den försökte överta arbetarnas yrkeskunskap. Tidsåtgång vid olika tillverkningsmoment mättes och antecknades för varje individ och dessa värden låg sedan till grund för ackordslönen. För att arbetet skulle bli effektivt delades det upp så att var och en gjorde olika moment. Detta arbetssätt blev typiskt för 1900-talets industriarbete och systemets införande blev en markant brytning med 1800-talets yrkeskunnande.

I Taylors *Rationell arbetsdelning*, utgiven av Industriförbundet 1920, ligger värderingarna nakna.

Där slås fast att »Allt tankearbete, som under det gamla systemet förrättades av arbetaren såsom resultatet av hans personliga erfarenhet, måste sålunda under det nya systemet utföras av arbetsledningen i överensstämmelse med vetenskapliga lagar.« Det låter cyniskt och är präglad av sin tid, men systemet har påverkat våra värderingar av arbete och vad som kan uppfattas som ett meningsfullt liv.

För industriarbetaren har tidsstudierna många gånger varit en källa till konflikter och missnöje, även om den som var ung och stark periodvis kunde driva upp sitt ackord. Oftast var tidsstudier ett gissel samtidigt som de givit upphov till många historier om hur man kunde lura tidsstudiemannen. Idag kan tidsstudier utföras osynligt och på enklare sätt än tidigare, antingen man arbetar vid en datorstyrd svarv eller sitter på ett kontor med uppkopplad dator. Därför tycker jag att tidsstudiemannens redskap är en god symbol för vår tid, ett svårt ting, något att reflektera över och något som har varit en realitet för många människor under 1900-talets industriperiod.

Gösta Sandberg

Foto Gösta Sandberg, Alingsås museum

BOHUSLÄNS MUSEUM, UDDEVALLA

Tjörnbroleden

Ett litet vykort, en turistsouvenir från invigningen av den ståtliga Tjörnbroleden, som år 1960 knöt samman Tjörn och Orust med fastlandet. En efterlängtnad bro och resultatet av tjugo års kamp för att skapa bättre förbindelser för öarna i den bohuslänska skärgården. Tjörnbroleden blev Sveriges dittills största kombinerade bro- och vägbyggnadsprojekt och omfattade närapå nio kilometer. När broarna invigdes av landshövding och landsfiskal gick alla man ur huse, affärer stängdes och folk tog ledigt för att kunna delta.

Tjugo år senare inträffade katastrofen som för alltid förändrade livet för många Tjörnbor och som kom att rista in sig som en mörk händelse i bohuslänningarnas minne. Natten till fredagen den 18 januari 1980 påseglades brofästet till den största av Tjörnbroarna av 27 000-tonnaren Star Clipper. Vägbana, brospann och vajrar rasade ner över fartyget och sju fordon hann köra över brokanten och störta ner innan avspärningarna kom upp. Lots, befälhavare och besättning på fartyget såg hjälplöst på när strålkastarna från bil efter bil försvann ner i vattnet. När morgonen grydde framstod katastrofen i hela sin vidd.

Nästan alla bohuslänningar har nog en relation till olyckan. »Mina föräldrar bodde vid tiden för olyckan på Tjörn. Sista gången de körde bil över bron var så sent som en halvtimme före raset«, kunde en av dem förskräckt konstatera i efterhand.

En provisorisk färjeförbindelse söder om bron ordnades. Det var alltid så svindlande otäckt att sitta där i bilen och passera olycksplatsen. Särskilt under vinterhalvårets kvällar när kallt strålkastarljus reflekterades av den svarta oroliga vattenytan.

Av media matas vi dagligen med rapporter från olyckor och vi lär oss därför att skjuta dem ifrån oss. Men Tjörnbron var för nära. Ofrivilligt föreställde vi oss gång på gång hur det hade varit för de människor som plötsligt störtade ner mot vattnet i sina bilar. Hann de fatta vad som hände? Hann de skrika? Blev de medvetlösa redan under fallet? Dog de då bilen kraschade mot vattenytan eller drunknade de? Dödssättet var lika hemskt som oväntat.

Christine Fredriksen & Ann-Marie Brockman

Foto Claes Jansson, Bohusläns museum

ETNOGRAFISKA MUSEET, STOCKHOLM

Totempålen

Under de mer än femhundra år som gått sedan Christofer Columbus upptäckte det redan upptäckta Amerika har Nya Världens ursprungliga invånare tvingats vika undan för den expanderande vita civilisationen och blivit drabbade av Gamla Världens sjukdomar. Den demografiska katastrofen blev närmast ofattbar; miljoner och åter miljoner indianer dukade under.

Även nordvästkustens indianfolk drabbades svårt. I skuggan av denna tragedi lät hövding G'psgolox år 1872 resa en totempåle i Kitlopedalen för att hedra anden Tsooda som kom hövdingens folk till undsättning och som lärde hövdingen att bli en stor medicinman.

Femtio år senare lät den svenske konsuln i British Columbia ta ner G'psgolox totempåle, som sändes med fartyg till Sverige och donerades till det etnografiska museet i Stockholm. Kanske sågs det som ett slags räddningsaktion. Utomhus varar ju inte totempålar för evigt. Och de nordamerikanska indianerna, menade många, skulle med tiden också upphöra att existera.

Men indianerna blev inte *the vanishing race*, som många hade föreställt sig, utan fortlevde och organiserade sig i den nya situationen. Det var kanske

därför inte helt oväntat att en delegation målmedvetna haislaindianer år 1991 kom till museet och krävde tillbaka den gamla familjeklenoden som fräntagits dem på orättvisa villkor och under protest.

Diskussioner om återförande av museiföremål väcker många och starka känslor. Så blev även fallet med G'psgolox totempåle. I vilken utsträckning har den ene rätt till den andres kulturarv? Blir främmande föremål med tiden en del av vårt eget kulturarv? Strider återföranden mot vår idé- och lärdomshistoria med dess insamlingsstrategi, bevarandeideologi och kunskapssökande? Många och långa förhandlingar mellan museet och haisla ledde ändå till regeringsbeslutet 1994 att G'psgolox totempåle borde återföras. Sex år senare förärade haisla svenskarna och museet en ny totempåle. Och efter ytterligare sex år, i april 2006, anträdde så G'psgolox totempåle än en gång en lång resa, nu åter till Canadas nordvästkust. Man kan undra om det finns någon annan totempåle som blivit så känd och omdiskuterad.

Staffan Brunius

Totempålen tas ner för att återföras från Etnografiska museet till haislaindianerna i Canada, mars 2006

Foto Tony Sandin, Etnografiska museet

MEDICINHISTORISKA MUSEET, LUND OCH HELSINGBORG

Urbans sten

Denna sten har tillhört Urban, patient på Vipeholm från slutet av 1960-talet till början av 1990-talet. Vipeholm öppnade 1935 som ett statligt specialsjukhus för förståndshandikappade, som då kallades »svårskötta obildbara sinnesslöa«. Det var ett rikssjukhus, så de svåraste fallen från hela Sverige skickades till Vipeholm. På 1950-talet fanns där drygt tusen patienter. Urbans mamma, Maja-Lisa Werklund berättar:

»Personalens påverkan på patienterna hade mycket stor betydelse. Den första tiden slog Urban sönder det mesta omkring sig. Han hade bara en säng och även den slog han sönder. Sedan kom en vårdare till Vipeholm, en kvinna, som inte hade gått någon vårdskola. Under hennes vård växte det fram en helt annan yngling. När Urban flyttade från Vipeholm hade han sitt hem möblerat och det var helt och hållet hon som stod för detta. Han hade sin säng, ett hörnskåp, en lampa i fönstret och ett litet bord. På bordet hade han det jag kämpat för i så många år – en sten.

Urban tycker om att ha en sten i sin hand, en sten att krama om. Det hade han aldrig tidigare tillåtit

att ha. Stenen skulle slängas ut, annars kunde han slå sina kamrater. Vi hade sammanträden med en psykiatriker och frågade om man inte kunde se det som psykologiskt betydelsefullt att han fick ha en sten i sin hand. Om han nu tyckte om en sten och det var det enda i livet som han tyckte om – kunde han inte få ha den stenen då?

Psykiatrikern gick då med på detta och vi deklarerade på avdelningen att Urban skulle få ha en sten i handen, men nästa gång jag kom dit fanns den inte längre. Men sedan den här kvinnan kom till Vipeholm så fanns det inte bara en sten, han fick en hel korg full med stenar. Innan han lämnade sitt rum på morgonen stod han länge och tittade på sina stenar. Vilken skulle han ta den dagen? En gång hände det att han blev arg och kastade stenen och slog sönder ett handfat, men aldrig annars.

Nu bor Urban på en gård på landet och stenar är fortfarande lika viktiga för honom. Ja, de är till och med viktigare än mamma.«

Ulla Holmér

Foto Olof Wallgren, Riksutställningar

LÄNSMUSEET VARBERG, VARBERG

Vapenbeslaget

Vad kommer framtiden att efterfråga? Vilka är tingens som förmedlar något värdefullt om vår tid, som är så betydelsebärande att de är värda att bevara? Hur finna de optimala museiföremålen, tingens som inte bara förmedlar personliga och högst privata minnen utan också genererar en tidsbild fylld med kollektiva minnen, med generell kunskap om vår tid?

Vid en flygresan i november 2001, två månader efter den ödesdigra dagen då World Trade Center i New York störtade samman, hamnade inte bara kollegans lilla fickkniv utan också undertecknads oskyldiga pincett i Luftfartsverkets ägo. Det var vid detta tillfälle som tanken på en föremålsinsamling av lite ovanligare slag dök upp.

En månad senare kunde museet införliva ett dagsbeslag från den 10 november 2001, då närmare tvåhundrafemtio vassa föremål omhändertogs på Landvetters flygplats. (Före den 11 september gjordes färre än tio beslag om dagen.) Ungefär hälften återbördades till ägarna med hänvisning till affektionsvärdet. I den till museet hemförda lådan fanns etthundrasjutton föremål, fyrtiosju saxar, ett antal etuier med saxar, pincetter och liknande, tjugofem fällknivar, sexton nagelfilar, sex ölöppnare, två skruvmejslar, ett borrarstål, en morakniv, två bordsknivar, två nagelklippare och två vassa kammar.

Lådan väcker många tankar och lite intressant är det att spekulera över vad ett vapen egentligen är.

Många saxar är trubbiga och, kan det tyckas, föga lämpade för angrepp. Inte heller ölöppnarna eller pincetterna kan fungera särskilt väl i ett sådant sammanhang. Tanken på en presumtiv terrorist som med en ölöppnare i högsta hugg går till attack mot flygpersonal och medpassagerare känns onekligen svårfångad. Eftervärldens dom vid betraktandet av »vapenlådan« på Läns museet i Varberg kanske blir att västvärlden, den gången det begav sig, greps av en moralisk panik som i efterhand framstår som inte bara kraftigt överdriven utan också snudd på löjeväckande.

Det här föremålsbeslaget riktar sig mot såväl hjärtat och hjärnan som magen. Det väcker starka känslor, kittlar vår fantasi och materialiserar vår rädsla. Och, inte att förglömma, det förmedlar en mycket konkret samtidsbild genom att ringa in en historisk händelse, en händelse som inte bara påverkat de människor vars triviala ägodelar tagits i beslag på flygplatsen utan som skakat om en hel värld. Som en slags spin off-effekt ges dessutom en intressant inblick i vad folk i allmänhet bär med sig i fickor och handväskor, ett vittnesmål, får man förmoda, om ett högst tidstypiskt beteende. Vardagskultur av det här slaget är vi inte bortskämda med.

Agneta Boqvist

Foto Arne Persson, Länsmuseum Varberg

SYNSKADADES MUSEUM, STOCKHOLM

Yvones vita käpp

»Jag var så korkad så jag trodde ingen såg att jag var blind om jag lät bli att använda vit käpp«, säger Yvonne som förlorade synen 1962 på grund av en sulfabehandling. Hon var då åtta år. Yvonne gick hela sin skoltid i vanlig skola. Hon umgicks bara med seende barn och lärde sig inte punktskrift och inte heller att använda käpp. Det blev naturligt för henne att försöka smälta in. Så småningom skaffade hon sig familj och barn. Hon berättar vidare i en (redigerad) intervju ur museets arkiv:

»Jag fick min första käpp 1983. Det var en markeringsskäpp. Eftersom den gick att fälla ihop kunde jag gömma den i väskan. Någonstans ville jag använda den, men känslomässigt mådde jag fysiskt illa varje gång jag tog upp den utanför mitt hem. Jag tyckte det var som att skylta med att jag var blind. Jag hade ju ändå lärt mig hitta i min omgivning så jag kunde strunta i den.

Jag gjorde massa korkade saker för att inte verka avvikande. Men resultatet blev tvärtom. Det fick jag helt klart för mig den gången jag av misstag hamnade på toppen av en två meter hög snödriva utanför apoteket i Jakobsbergs centrum. Hemma tyckte de att jag var dum som inte hade använt min käpp. Några dagar senare var jag och min man i centrum och gick förbi två kvinnor som stod och pratade, de sa: 'Nej gud, är han gift med henne, stackars karl.' Sen kom nästa kommentar som

handlade om att jag hade promenerat rakt över en tulpanplantering i centrum. Jag förstod på deras sätt att prata att de trodde det var något fel på mig.

Så fick jag anställning bland jämnåriga synskadade. Det fick min världsbild att tippa. En morgon när jag kom till jobbet hade jag ramlat ner i en grop på gångvägen och var ganska uppskakad. Men istället för medlidande tyckte de att jag kunde skylla mig själv: 'Lägg av, ta käppen, du är ju knäpp.' Det var det som behövdes för att jag skulle ta steget och börja använda käppen. Folk verkade inte tycka att jag var någon utomjording trots att jag gick med käpp. Tvärtom, jag blev bemött på ett bättre sätt. Ångesten la sig och jag blev mer öppen när jag inte längre hade något att dölja. Den vita käppen signalerar så tydligt vad det handlar om och gjorde det lättare för min omgivning att förstå.

Mina barn är vuxna nu och för ett tag sedan frågade jag om de hade skämts för att jag var blind. Då svarade min ena dotter: 'Ja, vi gjorde det mamma när du inte ville använda din vita käpp. Du skämdes för dig själv och då kändes det så pinsamt.' Det gav mig en tankeställare om vad det innebär att vara avvikande egentligen.«

Gilda Stiby

Foto Synskadades museum

ÖSTASIATISKA MUSEET, STOCKHOLM

Återfunnen flaska

Ödelagda kuster, gapande husgrunder, omkullvälta träd, fiskebåtar och pråmar uppkastade på land. Tsunamin drabbade med våldsamt kraft. Oljetunnor, porslin och korrugerad plåt, kakelskärvar, trasiga stolar, en toalett. Bland bråten: strandtofflor, gosedyr, kameror, böcker, dockor, cd-skivor. Ingen naturkatastrof i modern tid har krävt så många människors liv. Plötsligt hade en tragedi ute i världen drabbat även Sverige och svenskarna.

På dagen ett år efter, den 26 december 2005, öppnade Östasiatiska museet utställningen *Efter tsunamin*, där besökarna inbjöds att bidra med egna minnen, berättelser och föremål. En övergiven docka, en strandtoffel – föremålen själva berättar och förmedlar intryck. De saknar sina ägare. Och ibland slutar berättelsen också där. Den kladdiga flaskan av porslin vars innehåll börjat läcka ut över sina nötta etiketter, talar inte omedelbart till oss.

Två personer kommer till museet. Katastrofen har väckt ett starkt engagemang hos dem. För tredje gången på drygt ett år är de på väg tillbaka till Thailand för att som volontärer fortsätta det ännu inte avslutade arbetet med att ta hand om förödelsten efter flodvågen. Med sig till museet har de flas-

kan och med deras berättelse fylls den av mening.

Det var en sen kväll i januari 2005. De två volontärerna sökte efter kroppar bland de raserade husen i ett ödelagt affärskvarter. Utanför resterna av sin affär satt en man. Flaskor, tobak och sådant som funnits i affären hade sköljts ut av vågen och på det vattenfyllda golvet låg annan bråte som spolats in från gatan. I backar och påsar låg varor som familjen försökt rädda och som de skrubbad rena från lera.

»Han hade försökt ställa upp allting i så god ordning som det nu gick att skapa där. Många av flaskorna saknade etiketter. De var leriga och trasiga. Men där satt han alltså. Det fanns ingen elektricitet och när solen gick ner blev det svart. Vi köpte en flaska, en lerig flaska, och så hoppades vi att det skulle bli bättre för honom någon annan gång. Att det fanns något hopp där. Ja, varför köper man en sån här sak?»

Flaskan bär vittnesbörd om förödelse, personlig katastrof, men också om kraft, hopp och engagemang.

Åsa Bringlöv, Marianne Ericsson, Onita Wass

Foto Karl Zetterström, Östasiatiska museet

Grafisk form Henrik Nygren

Besökarnas svåra saker

Annies tavla

1994 började Skellefteå museum delta i ett Sida-samarbete kallat SAMP, som då utlästes *Swedish-African Museum Programme*. I vårt fall innebar det att vi fick kontakt med Nayuma Museum i Zambia. När jag började arbeta på museet i Skellefteå hösten 1995 kom en anställd från Nayuma Museum på besök, Annie Notulu. Hon stannade i Skellefteå nästan en månad, och jag hann lära känna henne ganska bra. Bland annat följde hon mig hem till mina föräldrar en lördag för att plocka potatis, hon hade aldrig råkat på svenska potatissorter förut och inte heller sett något av landsbygden så hon fick många upplevelser med sig hem.

När Annie åkte tillbaka till Zambia räknade jag inte med att vi skulle ses någon mer gång, men eftersom jag arbetar med dokumentation på museet blev det hösten 1998 aktuellt att jag och en kollega skulle åka till Zambia för att starta studiecirkel där. På museet hade vi pratat om ett problem som blivit tydligt för oss i och med samarbetet med Nayuma Museum, nämligen att flera av dem som besökt oss senare dött – i aids trodde vi. När jag kom till Zambia träffade jag Annie igen. Det visades sig att hon var sjuk. Hon var otroligt avmagrad och dålig och därför misstänkte jag direkt aids. Hon förnekade det och sa att hon hade tuberkulos, men tbc uppträder ofta i samband med aids. I andra samtal som vi hade med varandra kunde jag

också höra på henne att hon förstod att hon skulle dö.

När jag skulle åka hem kom Annie med en tavla som hon hade målat och ville ge mig. Jag kände direkt att hon gav mig den för att jag skulle minnas henne. Väl hemma blev tavlan ett problem för mig. Jag vill inte se den, då den är både ful (i mitt tycke) och påminner mig om något jobbigt eftersom jag bara två månader efter hemkomsten fick veta att Annie avlidit. Men jag kan inte heller förstå mig att slänga den eller ens packa ner den (det skulle kännas som ett svek mot Annie). Därför har den nu i snart ett och ett halvt år stått i ett hörn i mitt vardagsrum med motivet vänt mot väggen. Jag vet ännu inte vad jag ska göra med tavlan.

Jag har ställt mig frågan om Annie verkligen ville få sin historia berättad, men det är jag rätt övertygad om – hon ville gärna bli fotograferad och hon gav mig en egenhändigt målad tavla. Jag tror snarare att hon skulle ha blivit glad om hon fått veta att i alla fall *hon* inte kommer att glömmas bort. Det är så många i bland annat Zambia som dör i aids och ingen i västvärlden verkar bry sig, de försvinner bara ut i skuggorna utan att lämna några spår.

Asta Burvall, Skellefteå

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Avskedspresenten

När jag lämnade min anställning vid en arbetsplats fick jag av de två närmaste kollegerna en gåva, ett fat flätat i grönt och blått glas. Gåvan överräcktes med orden: »Detta ska du ha på ditt arbetsbord och när du ser det ska du tänka på oss som blir kvar och hur vi har det.«

Glasfatet finns i mitt hem och väcker associationer av olika slag varje gång jag ser det. Dels lättnad över att jag verkligen tog det svåra steget och lämnade arbetsplatsen, som jag upplevde som tärande

både personligen och för min yrkesintegritet. Dels smärta över att jag tvingades lämna arbetsuppgifter som jag trivdes väldigt bra med och som egentligen var de jag vill ägna mig åt. Men också oro för dem som finns kvar på arbetsplatsen idag och inte har samma möjlighet att lämna den. Tidigare väckte fatet också en enorm ilska, men den fasen är idag passerad.

Samtal i Piteå

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Badrumsvågen

Den hemskaste saken i mitt liv är min badrumsvåg. Inte så att själva vågen är hemsk, utan det symbolvärde den har i mitt liv. Hela mitt människovärde har bestämts av den. Jag är och har varit drabbad av en ätstörning.

Jag är en kvinna född 1971 i en mellanstor stad i Skåne. Vid sjutton–arton års ålder förlorade jag kontakten med mitt riktiga jag. Något hade gått snett på vägen och jag kunde inte reda upp min situation. För att få kontroll över kaoset tog jag omedvetet till självsvälten som en lösning. Vågen blev min »vän«.

Om vågen visade för mycket fylldes jag med självhat, äckel och oduglighet. Målet var alltid att *väga mindre*. Det fanns inte någon nedre gräns – bara »mindre«. När jag hade nått det målet, var nästa steg att väga ännu mindre.

Jag invaggades i lögnen att om jag avstår från att äta så slipper jag alla jobbiga känslor. All energi lades därför på att undvika mat till varje pris och se till så att ingen märkte att jag hade problem. Svältlivet blev ett skydd. Jag målade upp en perfekt fasad av duktighet och ett stelt leende. Samtidigt förtvinade mitt riktiga jag. De äkta känslorna svältes bort och jag rusade fram som en maskin. Jag kände ingen glädje, ingen sorg, ingen ilska. Jag förlorade kontakten med kroppen och kände ingen

hunger, ingen lust, inte att jag var frusen, inte att jag var totalt slutkörd. *Jag kände ingenting!*

Att komma ur ett långvarigt inferno är en mycket slingrig väg, full av hinder. Det går inte fort, men det får ta den tid det tar så länge det går åt rätt håll. Naturligtvis önskar jag ibland att det hade räckt att »trycka på en knapp« så att allt blev bra igen, men det är ett enormt arbete att kämpa mot det gamla systemet.

Det är inte enkelt att lida av en ätstörningssjukdom. Ätstörningar är mycket mytomspunna sjukdomar, förknippade med fördomar, skuld och skam. Det är viktigt att se det som en sjukdom som kan drabba dig och att den kräver vård och behandling precis lika mycket som om du bryter ett ben och blir gipsad. Du är inte din sjukdom – du har den. Det tar tid för ett ben att läka så att gipset kan tas bort. Efter det krävs det att benet tränas upp igen och då behöver du stöd från både kryckor och människor. Så är det även för den som har eller har haft en ätstörning. Det är inte vågen som innehar sanningen om när jag är frisk, utan frisk är jag den dagen då jag känner mig hel som människa igen och när mitt rätta jag har kommandot över mitt liv.

Lotta

Foto privat ägo

Berlocken

Jag fick berlocken när jag var femton år, 1960, av min pojkvän. Den var av gulmetall med en nyckel och ett hjärta inramat av en cirkel. Hjärtat var fyllt med röd emalj. Emaljen ramlade snart av.

Året därpå reste jag som utbytesstudent till USA för att stanna ett år. I den skola där jag gick ville de att jag skulle hålla ett föredrag om Sverige. För att det skulle bli lättare lämnade min pojkvän en bok i samhällskunskap till min mamma som skulle skicka den till mig. Den dagen han kom med den hade han haft ett halvdagsprov i svenska och

var ledig resten av dagen. Det var en vacker septemberdag och han och hans kompisar gav sig ut i en segelbåt. Det blev hans sista resa. Segelbåten slog runt och han drunknade, nitton år gammal. Hans bästa vän försökte rädda honom men höll på att drunkna själv, så han gav upp. Boken har jag inte kvar men berlocken lät jag förgylla.

Armbandets använder jag aldrig. Det gör fortfarande ont att se berlocken.

Kvinna i Eskilstuna

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Betongbiten

1989 arbetade Katarina på Folkets Hus i Karlskrona. En av hennes kolleger, Maj-Britt, reste ofta på sin fritid. När Maj-Britt fick höra talas om vad som hände i Berlin och att muren mellan Öst- och Västtyskland skulle rivas, ville hon åka dit så fort som möjligt. Katarina bad Maj-Britt att ta med sig en liten bit från muren och när hon kom hem igen hade hon med sig betongstycket. Maj-Britt hade sett på när en del av muren revs och då passat på att ta några bitar. På Katarinas betongstycke kan man se lite färg, som är rester av graffiti.

För Katarina är stenen en symbol för att muren – det den stod för och vad den innebar för män-

niskor – nu är borta. Hon minns skildringar från sin uppväxt av hur människor sköts till döds då de försökte fly från öst till väst, om hur släktingar som bodde på var sin sida av muren inte kunde mötas. Katarina minns också hur hon som ung brukade lyssna på Ebba Gröns *Die Mauer* som handlar om ett kärlekspar som är åtskilda av Berlinmuren.

Katarina har betongbiten liggande på teven i sitt hem, men eftersom hon är orolig för att hennes katt ska ha ner den tänker hon placera den i ett glasskåp.

Samtal med Katarina Möller, Karlskrona

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Blåmesen

Lilla fågel å så söt, flyger dagen lång.
Flyger in och flyger ut, full av fågelsång.
Lilla fågel akta dig, akta fönstret där.
Ett ögonblick och allt blir svart, ingen fågel finns
nu här.

Döden, ett känsligt ämne för många. För andra en
ny födsel.

Jag har alltid tänkt på hur mycket vi människor
tänker på döden.

Då den lilla fågeln flög in i rutan så hade den inte
alls någon tanke på döden.

Den levde i nuet. Precis som de flesta människor
borde göra.

För om vi inte lever i nuet, hur ska vi då en dag
kunna dö.

Om vi lever med tro om att framtiden kommer
döda oss, så kommer till slut den bittra verklig-
heten ikapp oss, och förgör oss.

I mitt liv har jag gått igenom många dödsfall.
Inte sådana dödsfall som du kanske tänker då du
läser detta.

Det är ingen släkting som har dött. Jag tror till och
med att jag aldrig varit med på någon släktings
begravning.

Men andra jag älskat eller inte ens känt har dött.
Mina älskade djur har dött, fåglar som flugit in i
fönstret har dött.

Undrar om de blir saknade av sina föräldrar.
Vet föräldrarna ens om att de dött?

Jag menar hur ska min kråka Kraxis mamma
veta att Kraxi dog, hur ska den lilla blåmesens
mamma veta att den lilla blåmesen tog sitt sista
andetag just den där sekunden innan den hemska
krocken.

Men jag vill i alla fall att de alla ska veta, både de
döda och deras nära och kära, att jag kommer
behandla dem bra ändå. Begrava dem i jorden.

Men jag vill inte heller tänka på döden.

Dör man så dör man, och jag tror att när man lär
sig acceptera det så blir livet som ett rent paradiset.

Viktoria 15 år

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Demonstrationen

Så var det fredag igen, 29 oktober 1999. Matte, naturkunskap, samhälle. Just det, det är idag det ska vara demonstration, då slipper vi samhällskunskapen. Skönt!

Vid tolv står alla samlade på skolgården. En hel del högstadieelever skymtar också. Så bra, då har de också fått lov att gå ifrån lektionerna för att demonstrera. Vi är många, för Chapmanskolan är en av landets största gymnasieskolor. Eftersom det är andra eller tredje gången som alla samlas är kanske inte entusiasmen lika stor. Men bryr oss, det gör vi. Någon håller ett kort tal, alla applåderar och sedan börjar marschen. Längst fram går de som har gjort eller fått tag i banderoller, med bland annat texten »Svarta vita, alla lika, stoppa rasismen nu!«

Vi går upp på Drottninggatan och svänger in på Ronnebygatan. Någonstans längre fram i tåget slår någon takten på en trumma. På Ronnebygatan börjar sidorna kantas av folk. Jag tänker på hur bra det här känns. Vad bra det är att vi visar vad vi står för. Ännu bättre är det att initiativet kommer från

Chapmanskoleelever och att detta inte är en engångsgrej. Det är ju så här det ska vara, demonstrera ofta och visa vår ståndpunkt. Inte göra det en gång om året som motangrepp när nazisterna samlas för att visa sin.

Vi kommer upp på torget och samlas vid Rådhusplatsen. Först upp som talare är kommunalrådet Björn Fries och han möts av jubel och applåder. En annan talare är en elev från skolan. Hennes röst fångar allas uppmärksamhet och dikten som hon avslutar med berör. Som avslutning går en kille upp och spelar *Du gamla du fria* på trumpet. Några sjunger med litet svagt, samtidigt som den svenska flaggan fladdrar i vinden. Efter det är det slut och den sorlande massan löses upp. Vi har just visat att vi inte tolererar nazistiska och främlingsfientliga åsikter. Vi har just visat övriga Sverige att Karlskrona inte är en liten »nassehåla«. Förhoppningsvis tar övriga Sverige efter.

Elev vid Chapmanskolan, Karlskrona

Foto Charlotta Bäckström, Blekinge Läns Tidning

Diktafonen

Jag har varit arbetsterapeut på lasarett i femton år och sett hur situationen inom sjukvården förändrats och på en del sätt försämrats. Den offentliga sektorn har bantats och de ekonomiska resurserna har blivit allt mer begränsade. Avdelningar har tvingats stänga trots att de behövs. Arbetet har effektiviserats och vårdtiderna förkortats, men nedskärningarna har slitit hårt på personalen som mår dåligt och blivit allt mer stressad. Man blir upprörd när politikerna säger att »nu går det bättre för Sverige« samtidigt som det inte satsas mer på sjukvården.

Diktafonen har att göra med journalplikten, som är lagfäst och innebär att sjukvårdspersonal är skyldig att färdigställa journaler. I diktafonen talar jag in uppgifter som är relevanta för patientens hälsa. Det kan handla om bakgrund, bedömningar för

vård, åtgärder och så vidare. Uppgifterna på bandet skrivs sedan ut av läkarsekreterare.

Diktafonen representerar stress, allt det administrativa arbetet som är så svårt att hinna med fast det måste göras. Det är viktigt att dokumentera uppgifterna om patienternas vård, det måste göras för patienternas säkerhet. Men det innebär samtidigt att annat inte kan prioriteras. Man gör det man har framför näsan men hinner inte planera på längre sikt. Tvånget att utföra de administrativa arbetsuppgifterna hamnar i konflikt med behovet att prioritera den mänskliga kontakten. Sådant som att göra roliga saker för patienterna får ofta väljas bort.

Samtal på anonym ort

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Diktsamlingen

Än har jag inte köpt cykel

Om du inte har cykel i Bollnäs
är det som att inte ha Någonting
just så
som att inte ha Någonting

För
för varje dag
varje Dödlig dag
måste du avverka det dödliga avståndet
den dödliga Tomheten
från Bostaden till stadens Centrum
arbetande och sökande efter vänner
Gamla Bekanta
och alldeles nya Vänner
sökande Dig själv
din gamla Kärlek
Dig själv bland mycket osäkerhet

Nu när du är lite Äldre
nu när du är ganska Ensam

Jag kom från Bosnien
än har jag inte köpt cykel
fast jag lever i Bollnäs

Meho Baraković, bosnisk poet i Bollnäs

*Bollnäs
– platsen för min sorg*

Meho Baraković

Dockan med gul klänning

Året är 1956. Jag hade i juni månad fyllt nio år och på hösten börjat i fjärde klass. Jag bodde tillsammans med min familj i centrala Budapest. När revolutionen bröt ut i Ungern den 23 oktober engagerade sig min mor, min styvfar och min äldre bror, som då var tolv år gammal. De var med framför parlamentet då säkerhetspoliserna ÁVO sköt vilt in i folkmassan som protesterade mot det ryska förtrycket. Jag satt nere i kolkällaren tillsammans med mina småbröder och mormor och lyssnade på flygplanen som flög över staden. Min äldre bror var förstas ute på gatorna och kastade molotovcocktails mot de ryska tanksen. Under dessa dagar bestämde sig min mor och min styvfar för att vi skulle lämna landet och söka oss till USA där min farfar bodde sedan 1946.

Tiden gick och det blev julafton. Jag hade varit duktig i skolan och kom hem med fina betyg. Det var inte många klappar, men jag fick en sagobok och min första riktiga docka. Den hade en gul sommarklänning och vita trosor. Dockan blev de närmaste åren min enda och käraste leksak.

Den 7 januari 1957 åkte vi med en buss mot Jugoslavien. Det var kallt och hade snöat under dagen. Efter gränsstaden Szeged fick vi gå till fots den sista sträckan på omkring femton kilometer. Starka armar bar mig långa sträckor. Min enda börda var den kartong som min docka låg i. Trots att den var

lätt kändes det som om jag bar på en tegelsten.

Vi var räddade och fick sova ut i en skola i den närmaste byn och kom så småningom till ett uppsamlingsläger bland bergen i byn Gerovo. I detta läger, omgivet av taggtråd, vistades vi i åtta månader. Tiden gick oändligt långsamt, enda avbrottet var när vi fick paket från Amerika från farfar med lite kläder. På lördagarna fick vi barn frukt och choklad som delades ut genom Röda Korset. Då och då fick vi även leksaker, men min käraste leksak var förstås dockan som jag hade fått i julklapp.

Det såg ut att dröja med resan till Amerika. Min mor ville bort från lägret och då en svensk delegation kom för att höra vilka som ville till Sverige valde vi att följa med. Det enda min mor visste om Sverige var att det var neutralt och att hennes idol från ungdomstiden, Zarah Leander, var från Sverige. Det blev en lång tågresan på två dagar innan vi kom fram till Malmö, där vi inkvarterades i tillfälliga flyktingbaracker. I detta läger firade vi jul 1957.

Min docka har jag förstås kvar och den påminner mig ständigt om de dagar vi fick lämna vårt land och fly från det ryska förtrycket. Dockan har fått en hedersplats i en vitrin, där jag även har andra minnen från min barndom i Ungern.

Gabriella Bonis, Jönköping

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Geografi för folkskolan

»Nästan hela Mellanafrika bebos av negrer, vilka utgöra en egen människoras, utmärkt av mörk hudfärg, ulligt hår samt utstående mun med tjocka läppar. I odling hava de hunnit mycket mindre långt än alla de förr nämnda större människostammarna.«

Ragnvi har några äldre läroböcker i geografi, från tiden runt sekelskiftet 1900, som tillhört hennes farbror. Hon hittade dem på vinden i sitt föräldrahem på Hasslö. Beskrivningarna av folk från olika delar av världen upprör henne. Hon menar också att många av åsikterna finns även idag.

Samtal med Ragnvi Lindström, Karlskrona

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Gertruds väckarklocka

Hela min barndom utsattes jag för sexuella övergrepp, incest som det så vackert heter. Det skedde alltid nattetid när det var mörkt och inga lampor var tända. Eftersom allt verkade normalt på dagen, alla uppträdde »normalt«, även förövaren, hade jag en stark känsla av att jag drömde. Det kunde inte vara sant, var fick jag allt ifrån? Jag hade inga synintryck, inga ord hade sagts, det enda jag hade att ta på var en inre känsla av skräck och en mörbultad kropp dagen efter. När jag växte upp på 1960–70-talen fanns inte heller dagens debatt om övergrepp på barn, så det var ganska naturligt att jag tvivlade på mig själ. Kunde verkligen sådant hända?

När jag var tolv eller tretton år sålde jag för första gången jultidningar och som premie fick jag en elektrisk väckarklocka. Utifrån dagens teknik var den inte särskilt avancerad, men för mig blev den otroligt viktig eftersom den lyste på natten. Så här i efterhand när jag bearbetat mina upplevelser i terapi har jag insett att denna lysande klocka blev ett bevis att övergreppen verkligen hade hänt, eftersom jag kunde se klockan och minnas hur mycket den var när påhoppet skedde. Mina ögon hade sett något, ytterligare ett sinne blev inkopplat och det blev för mig ett bevis på att det inte var någon dröm. Jag var vaken och det hände verkligen.

Jag lyckades inte få stopp på övergreppen förrän jag flyttade hemifrån, och min klocka har följt med mig hela tiden även efter det. Så småningom slu-

tade jag använda den som väckarklocka eftersom den har en förskräckligt gäll signal, men den var en trygghet om jag skulle vakna på natten i någon mardröm ur det förgångna. Den gav mig omedelbart verkligheten och nuet och fortsatte på så sätt att vara viktig. Nu är jag över trettio och har bearbetat övergreppen i en plågsam men viktig process. Jag har så sakta börjat känna att klockan inte behövs på samma sätt längre. Hösten 1999 började den ta slut efter drygt tjugo års användning, så jag köpte en modern klockradio i stället. Men den gamla har fortfarande stått kvar bredvid.

Det finns fler saker som jag kopplar till mitt trauma, men det är saker som jag aldrig skulle kunna berätta om för någon annan, än mindre visa upp. Väckarklockan däremot känner jag på något vis är ett positivt föremål, som för mig blev början till ett frigörande. Jag har också insett att jag aldrig kommer att kunna slänga bort klockan, än mindre sälja den, den innehåller för mycket kraft och symbolik. Ändå har jag inte samma behov av att kunna se den. I ett nytt, friare liv börjar jag lämna min historia bakom mig. Om den inte hamnar på ett museum för att berätta och påminna om något som de flesta helst vill glömma, kommer jag nog att packa ner den i en låda och ställa den i förrådet som ett av många föremål i mitt eget livs museum.

Gertrud

Foto Peter Segemark, Nordiska museet

Hakkorsvimpeln

I början av juli 1938, då Gunnar var tretton år gammal, fick han följa med sin far på cykelsemester till Tyskland. De gav sig iväg från hemstaden Jönköping och stannade på olika platser, bland annat i Hamburg. På Gunnars födelsedag, den 13 juli, befann de sig i Berlin. De tog in på ett vandrarhem där det också bodde många unga pojkar som var medlemmar i den nazistiska ungdomsrörelsen Hitler Jugend. Gunnar tyckte att de verkade mycket militäriska. På Berlins gator såg han svartklädda SS-män och SA-män i bruna uniformer, men han upplevde dem inte som skrämmande eftersom fadern inte hade berättat så mycket om nazismen.

På sin cykel hade Gunnar under resan fäst olika vimplar, bland annat med den danska och svenska flaggan. Nu ville han också ha en vimpel från Tyskland. I en affär i Berlin köpte han därför en vimpel med hakkorsflagga och satte fast den på sin cykel.

Semestern fortsatte och de cyklade bland annat på Rügen innan de återvände till Jönköping. Hemma i pojkrummet hade Gunnar sina olika vimplar uppsatta på väggen. Där hamnade nu också den nya vimpeln med hakkors – den var en souvenir mer än en symbol för nazismen.

Varken Gunnar eller hans föräldrar hade nazistiska sympatier och hans mor var engagerad i Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet. Men i Gunnars skola fanns det flera pojkar som var nazister. En av dem bad att få köpa hakkorsvimpeln men Gunnar sa nej, den ville han ha kvar, den var hans minne från cykelsemestern. »Vi levde i en så fridfull värld här, och i den åldern ...«

1943 eller 1944 kom ett antal polska flickor till Jönköping för att arbeta på tändsticksfabriken där Gunnars far var teknisk direktör. Flickorna inkvarterades i en folkhögskola, men en av dem bodde under några månader hemma hos familjen Davoust. Vid ett tillfälle bjöd familjen hem de andra polska flickorna. Inför denna bjudning tog Gunnar ner hakkorsvimpeln från väggen i sitt rum. Hans föräldrar tyckte att det var olämpligt att ha den framme och han förstod nu också själv att den kunde vara provocerande. Hakkorsvimpeln var inte längre bara en trevlig souvenir. Den hade laddats med en helt annan, obehaglig betydelse.

Samtal med Gunnar Davoust, Jönköping

Foto Göran Sandstedt, Jönköpings läns museum

Katthalsbanden

De två halsbanden har tillhört katterna Robin och Pucko som bäge två, med ett par års mellanrum, blivit överkörda och dödade. För mig representerar halsbanden den kärlek och omsorg jag och mina döttrar lagt ner på katterna. Men också sorgen och gråten över att de brutala bilarna krossat dem. De två katternas död var barnens första möte med döden. Det kan tyckas absurt att känna vemod över husdjur när det finns så många andra hemskheter runt omkring oss, både i Sverige och ute i världen. Men halsbanden står egentligen som symbol för något större. De handlar om det mjuka, levande livet.

Robin var ute en försommarnatt och hade tagit sig upp på motorvägen. Där blev han påkörd av en bil med två unga pojkar. Direkt efter olyckan ringde de, telefonnumret står på Robins halsband. Pojkarna kom sedan med Robin i en plastsäck. Jag tyckte att deras agerande var fint och omtänksamt.

Pucko blev överkörd utanför familjens hus och även då ringde föraren och jag fick möjlighet att hämta vår döda katt. Jag satt länge i köket med Pucko i knät och grät. Vi tillverkade en låda som vi lade Pucko i tillsammans med några av hennes favoritleksaker. Sedan begravde vi henne bakom huset. Efter det är det svårt att gå över platsen där Pucko ligger och jag kan också känna sorg när jag promenerar i skogen där vi tidigare begravt Robin.

Halsbanden har jag satt ihop så att de ska symbolisera sällskap även in i döden. Jag har dem i en egen låda i en gammal ärvd sekretär i mitt sovrum. Där förvarar jag allt som är personligt, som till exempel smycken och en del recept.

Ann-Marie Brockman, Uddevalla

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Leksakskassaskåpet

När Sara var tio eller elva år fick hon leksakskassaskåpet i julklapp av en manlig äldre släkting. Kassaskåpet påminner Sara om honom och det är inte några trevliga minnen.

Sara, som idag är tjugo år, berättar att mannen sexuellt hade trakasserat henne och andra kvinnor i släkten då de var unga, främst genom att tafs på dem och komma med sexuella antydningar. En moster ska ha varit utsatt för något allvarligare än så, man vet inte exakt, bara att det var något hemskt.

Sara berättar att kvinnorna i släkten mått psykiskt dåligt i många år då deras moster, som då var i trettioårsåldern, under terapi hade kommit fram till vad mannen utsatt henne för som ung. Det ledde till att också de andra kvinnorna i släkten började granska sina minnen från barn- och ungdomsåren. Också Saras mamma tror sig ha varit utsatt för mannens närmanden som ung. Mamman har inte några konkreta minnesbilder men hon minns rädslan för mannen samt att någon händelse orsakat blåmärken på hennes hals.

Det här har påverkat hela släkten. Släkten är stor och när de var barn träffades de ofta och då var även mannen med. Man minns honom som snäll men samtidigt konstig och att de som barn var rädda för att vara ensamma med honom.

Sara är idag rädd för kroppskontakt och har problem med att vara nära män. Orsaken tror hon är vad mannen gjorde mot henne då hon var barn. »Jag har totalt förträngt alla möten med honom, utom ett tillfälle då han och jag gick ensamma till kiosken. Dock minns jag inte om det hände något då«, säger hon.

Saras morfar har konfronterat mannen med kvinnornas anklagelser. Vid det tillfället varken bekräftade eller dementerade mannen det han beskyldes för. Efter Saras mormors död blev konflikterna värre. Mannen skickade arga brev till släktingarna och bad dem sluta sprida lögnen om honom och sa att han aldrig gjort några närmanden mot dem.

Mannen bor nu tillsammans med en kvinna som har barn och Sara och hennes släktingar oroar sig för dem. De har fått veta att han tycker mycket om att göra utflykter med barnen och det har gjort dem ännu mer oroliga. Sara har också oroat sig för sin lillasyster.

Idag står leksakskassaskåpet på en hylla i lillasystemens rum, där det stått sedan även lillasystern slutat leka med det.

Samtal på anonym ort

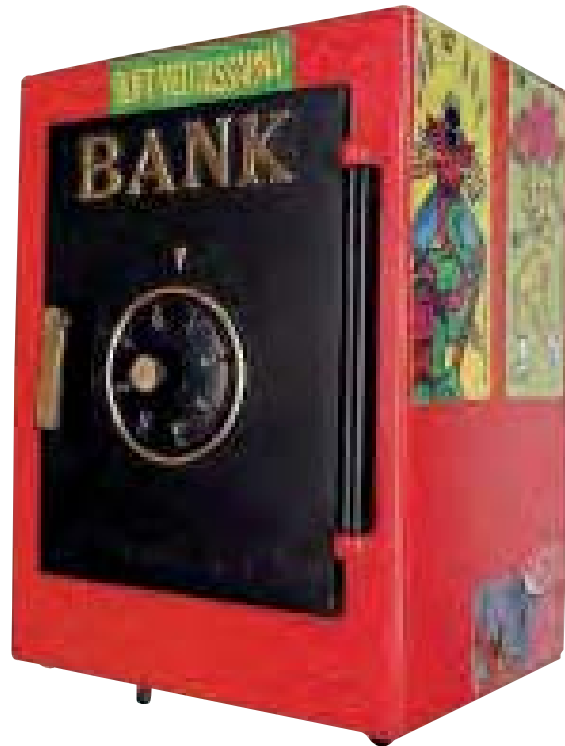

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Mammas kopp och fat

Koppen med fat har Guje sparat ända sedan hon fick den en sommardag 1961 då hon var sju år gammal. Hon har sparat den trots att den alltid påmint henne om hur besviken och övergiven hon känt sig efter den dagen. »Ni anar inte hur jag hatat den här koppen och fatet«, säger Guje innan hon börjar berätta.

Gujes mamma var ogift och hade placerat sin dotter i ett fosterhem i Jämtland. Efter tio månader fick hon åka och hälsa på sin mamma och tillbringa sommarlovet hos morbrodern Bertil på en gård i Västergötland. Mamman och Guje hade haft kontakt under året som gått och Guje hade fått både brev och paket men det hade varit en svår tid för henne: »Jag hade ju inte min mamma.«

När Guje skulle resa tillbaka till Jämtland var hon och mamman uppe på vinden och stökade. Guje säger då att hon absolut inte ville återvända till fosterhemmet. Men mamman menar att hon måste resa för allt är bestämt så och sen säger hon plötsligt: »Jag ska gifta mig.« »Giftn dig, vem ska du gifta dig med?«, frågade Guje förvirrat. »Med Anders!« Det var ofattbart, Guje visste inte vem Anders var, hon förstod inte varför modern skulle

gifta sig, det enda hon visste var att hon ville stanna hos sin mamma hemma på morbroderns gård. »Men om du ska gifta dig, varför kan du inte gifta dig med Bertil?«, frågade Guje förtvivlat. Modern förklarade att det inte var till att tänka på, man gifter sig inte med sin egen bror. Sedan vände hon sig om, öppnade ett skåp och tog fram koppen och fatet och gav det till dottern med några ord om att den var fin och den skulle hon ha. Guje berättar att hon blev »helt ställd när hon fick koppen istället för mamma«.

Hon återvände till fosterhemmet. Koppen tog hon med sig, den stod på en hylla och Guje säger att varje gång hon såg den påmindes hon om händelsen på vinden. Guje stannade hos sina fosterföräldrar tills hon gått ut realskolan och flyttade aldrig mer till sin mamma. Hon blev erbjuden en gång men tackade nej eftersom det innebar att flytta till en helt ny familj: »Då skulle jag få småbröder och en man på köpet – jag ville ju bara ha min mamma.«

Samtal med Guje Börgeßon, Södertälje

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Namnbrickan

På kvällen den 6 april 1990 startade branden på passagerarfärjan Scandinavian Star. Det var fredagsfärjan mellan Oslo och Köpenhamn. Ombord fanns cirka femhundra personer (varav nittiosju besättningsmän) men hur branden uppstod var länge oklart. Så småningom kunde det fastslås att den var anlagd och hade startat på flera håll samtidigt, men någon gärningsman kunde inte utpekas. Etthundrafemtioåtta personer omkom och bland dessa fanns många barn. Färjan tillhörde ett danskt rederi och var bekvämlighetsflaggad. Sent på lördagseftermiddagen bogserades färjan in till Lysekils hamn, där bärgningsarbetet skulle påbörjas. Kajen var full av folk och det var en tung stämning i staden.

Mats är tekniker vid marinbasen Skredsvik och arbetade vid det här tillfället på en båt i Lysekils hamn. Namnbrickan med Lysekils polisstämpel blev en enkel passersedel in på det avspärrade området där Scandinavian Star låg, »de hade väl inget annat som de kunde ordna med polisstämpel på så hastigt«, säger Mats. Det var med stort obehag som han åkte till Lysekil. Redan vid infarten och med fri sikt ut över Gullmarsfjorden syntes Scandinavian Star.

Det bolmade svart rök från det nästan helt utbrända fartyget. Elden hade under branden slagit ut genom ventilerna och sotat skrovet, rutor ha-

de sprängts, en livbåt som inte satts i sjön hängde svartbränd kvar längs fartygssidan och den fräna doften av brand spreds över Grötön. Kanske var det detta som många i Lysekil mest minns från dagarna då Scandinavian Star låg vid kaj, den lukt av tung och kväljande rök och bränt plastmaterial som kändes i hela staden.

Överallt vajade flaggor på halv stång. På tisdagskvällen hölls en minneshögtid för offren i Lysekils kyrka och räddningsmanskap, poliser, olika personer från krisgrupper och kommunen deltog i högtiden. På måndagen startade den första konvojen med transporten av de omkomna, det var kylbilar med poliseskort. Under tisdagen och onsdagen gick nya konvojer och bärgningsarbetet fortsatte.

På onsdag eftermiddag avslutade Mats sitt uppdrag i Lysekil, men minnena från de här dagarna finns kvar. Han har under de gångna åren förvarat namnbrickan i översta byrålådan i sitt sovrum, även efter en flyttning till en ny bostad för några år sedan fick den ligga kvar i lådan. Brickan är oansenlig, men den väcker ögonblicksbilder som har etsat sig fast. Också lång tid senare tänkte Mats mycket på det han upplevde under dagarna i april 1990. Brickan har han behövt ha kvar för att kunna bearbeta bilderna av den fruktansvärda katastrofen.

Samtal med Mats Brattberg, Uddevalla

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Pacemakern

1986, när Stig var femtioåttå år, upptäcktes efter ett antal svimningsanfall att hans hjärta inte orkade pumpa upp blod till hjärnan i tillräcklig omfattning. Några artärer var för täta. Han fick komma till Huddinge sjukhus och en pacemaker opererades in. Den placerades på framsidan av höger skuldra och hade två trådar som löpte till hjärtmuskeln. Efter sjukhusvistelse och en kortare sjukskrivning kunde Stig leva som vanligt igen – eller nästan som vanligt. Han var tvungen att alltid ha ett kort i plånboken, med information om att han bar en pacemaker. Det kunde vara nödvändigt till exempel om han skadades så allvarligt att han inte kunde kommunicera med sin omgivning. Enligt Stig kunde också pacemakern påverkas av elektriska strömmar, eller möjligen tvärtom, så att den i sin tur påverkade elektronisk utrustning. Därför var han tvungen att visa kortet när han skulle flyga. Var sjätte månad infann sig Stig på sjukhuset för kontroll. För övrigt gick livet vidare som tidigare. Han har alltid joggat och sprungit i skogen,

vilket han fortsatte med även efter han hade fått pacemakern inopererad.

Under 1998, efter tolv år med pacemakern, började Stig att få värk i armarna, en värk som inte ville ge med sig. Det konstaterades att hans blod inte fick tillräckligt med syre. 1999 blev värken honom övermäktig, »jag gick in i väggen«, och han fick åka in akut till sjukhuset. I april 2000 genomgick Stig en bypassoperation och pacemakern plockades ut. Pacemakern fick Stig av läkarna efter operationen »som en souvenir«.

När Stig ser tillbaka är han tacksam för att läkarna har kunnat genomföra de bägge hjärtoperationerna på honom. Första gången han fick problem med hjärtat var han ju fortfarande fullt yrkesverksam. I efterhand tycker Stig att det är svårt att tänka sig att han faktiskt kunde ha dött redan innan han fyllt sextio år.

Samtal med Stig Parborn, Södertälje

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Pappersarket

Det nakna papperet är svårt, skrämmande. Ska jag våga bryta det rena, det tysta? Våndan innan skapandet är igång. Man gör så mycket innan man kommer igång med det första svåra penseldraget – sorterar, blöter papperet, pysslar hemma. Det första penseldraget som leder vidare, processen är igång, sedan finns ingen återvändo.

*Gun Östlund, Göteborg och Kerstin Follin,
Borås, på väg till en arbetsvecka vid Gerlesborgs
Konstskola*

Foto Tony Sandin, Etnografiska museet

Plåtburkarna

Det var i slutet av 1930-talet. Jag var ett par år gammal och intagen på Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt i Stockholm eftersom jag fått symptom liknande dem som mina två äldre systrar dött i – kräkningar och slöhet. Jag lär krampaktigt ha hållit en tofs från min tröja i handen när jag skulle kläs av. En sköterska försökte bända upp min lilla barnhand och lösgöra tofsen. Då bad min mor henne sluta. »Klipp av tofsen. Det är det sista vi kan göra för honom«, sa mamma. Men efter att en kanyl hade inopererats i mitt vänstra armveck – ärret är fortfarande kvar – och genom insättande av någon sorts dropp piggnade jag till och blev så småningom återställd. I de gula burkarna köpte mamma sedan torkad öljäst som jag fick som medicin mot min sjukdom, som i journalen kallades för »inresekretorisk insufficiens«. Jag fick dock

återfall några gånger per år under flera år, men har sedan varit fullt frisk.

Men olyckor går igen i andra och tredje led. För ett och ett halvt år sedan insjuknade mitt då drygt årsgamla barnbarn med symptomen kräkningar och slöhet. Hon var medvetlös när hon under en fruktansvärt dramatisk ambulansfärd mitt i natten färdades de tre och en halv mil till Nyköpings lasarett. Lågt blodtryck, mycket svag puls och en extremt låg blodsockerhalt hade hon. Med stor svårighet kunde en kanyl opereras in i hennes fot och efter insättande av någon sorts dropp piggnade hon till och blev så småningom frisk. Men ärret kommer även hon att ha kvar hela livet.

Sture, Nyköping

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Potosisilvret

Till synes ordinära matverktyg av sent 1800-tals-snitt. Okänd tillverkningsort.

I mitt hem ansågs dessa fyra gafflar vara särskilt fina då de var gjorda av så kallat potosisilver. Dessa ansågs speciella då de inte behövde putsas som det svenska silvret. De användes vid vissa dukningar som uppläggningsbestick. De hade vårdats i ett par generationer som föremål av värde.

På 1970-talet kom dessa bestick i min ägo. Potosi stod nu inte enbart för ett silver utan också för silverberget Potosi i Bolivia. Potosi var symbolen för

det hänsynslösa utnyttjandet av indianbefolkningen i hela Amerika. I Potosi bedrev den spanska kolonialmakten en rovdraft på silver från 1500-talet ända in på 1800-talet. Man beräknar att omkring åtta miljoner människor gick under i silvergruvorna. Det går därför inte att använda gafflarna numera, de är förvisade till lådan för skräp och glömska.

Ivar Wenster, Nättraby

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Primusfabriken

Primusfabriken i Hagfors tillverkade Primuskök, ett slags fotogenkök. Fabriken hade cirka etthundrasjuttio anställda men drogs med lönsamhetsproblem sedan många år. Från företagets sida hade man valt att inte tala om hela sanningen. De anställda hade dock vetat om nedläggningsshotet och det hade förekommit både rykten och spekulationer.

Arne har varit kollektivanställd på Primus i trettio år. Då han anställdes var arbetet på fabriken ingen sinekur. Det var knappt så de anställda fick tid till en kopp kaffe. Arbetsvillkoren har förvisso förändrats och det anses vara därför som vissa delar av produktionen har flyttats till Estland. Där är lönerna lägre, vilket inneburit att Primus blivit mer konkurrenskraftigt på världsmarknaden.

Det var den 8 november 1999 som Primus företagsledning släppte budskapet om ökad arbetslöshet i Hagfors. Enligt de lokala tidningarna kom nedläggningsbeskedet som en chock, men enligt Arne hade personalen under lång tid väntat sig något liknande. Efter den långa ovissheten skapade beskedet en känsla av lättnad, men protester fö-

rekom och även en demonstration i vilken många orsbor deltog. Totalt berördes etthundratjugo personer av beslutet. Hundra kollektivanställda och tjugo tjänstemän skulle förlora sina arbeten i maj 2000 och under sommaren skulle fabriken tömmas. Vissa av tjänstemännen erbjöds nya arbeten i Solna utanför Stockholm men det var svårt att flytta, då familjerna var rotade i Hagfors och husen svårsålda. Huspriserna sjönk som en följd av att så många tvingades lämna orten.

Även för kommunen var detta ett ödesdigert beslut, då arbetslösheten låg på 18% och ännu mer för de yngre. Hagfors kommun blev därmed en av de mest drabbade i landet.

Kommer det framväxande tjänstesamhället att kunna bereda arbetsplatser i Hagfors eller kommer staden att gå i graven tillsammans med industrin? Är brukssamhällets tid förbi?

*Arne Berglund i samtal med Martin Carlsson
och Johan Hultgren från Älvstrands gymnasium,
Hagfors*

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Ransoneringskorten

Elsa och Sven gifte sig under andra världskriget. De bosatte sig i Lysekil. Som nybliven hustru ville Elsa leva upp till rollen som god husmor. Men livsmedel var ransonerade och det var inte lätt att laga välsmakande rätter. Söndagar, då det förväntades att hon serverade stek, var värst, säger Elsa. Det gick inte att få tag på stek. För att försöka åstadkomma något som liknade den förväntade söndagssteken köpte hon köttfärs, blandade ut den med potatis och serverade. Det gick att köpa »kupongfria korvar«. Det ryktades att korvarna innehöll kråka och rävkött, men Elsa köpte dem ändå ibland. Hon försökte leva upp till idealet så gott hon kunde, men det var inte lätt. »Sådan var kvinnorollen på den tiden.« Svärmor, däremot, hon kunde »trolla med maten«.

Ransoneringskort hämtades ut på Kristidskommissionens kontor. Vissa av kortens kuponger ansågs vara mer värdefulla än andra, bröd- och köttkuponger var viktiga, liksom kaffekuponger för de vuxna. Kaffe och tobak tog ut varandra vid byten sinsemellan, så kunde till exempel rökare byta till sig tobakskuponger. Det var också ganska vanligt att grannar och bekanta bytte andra kuponger. Korten förvarades insorterade i en tjock plånboksliknande, utvikbar mapp särskilt avsedd för ransoneringskuponger med många olika fack markerade med »kött«, »bröd« och annat.

*Samtal med Elsa och Sven i Skara
samt Anna-Greta Andersson, Kristianstad*

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Reklambilden

Snygga underkläder vill både män och kvinnor ha, men de annonser och affischer som vill sälja dessa innehåller ofta försåtliga budskap som påverkar oss dagligen och som därför bör tas på allvar.

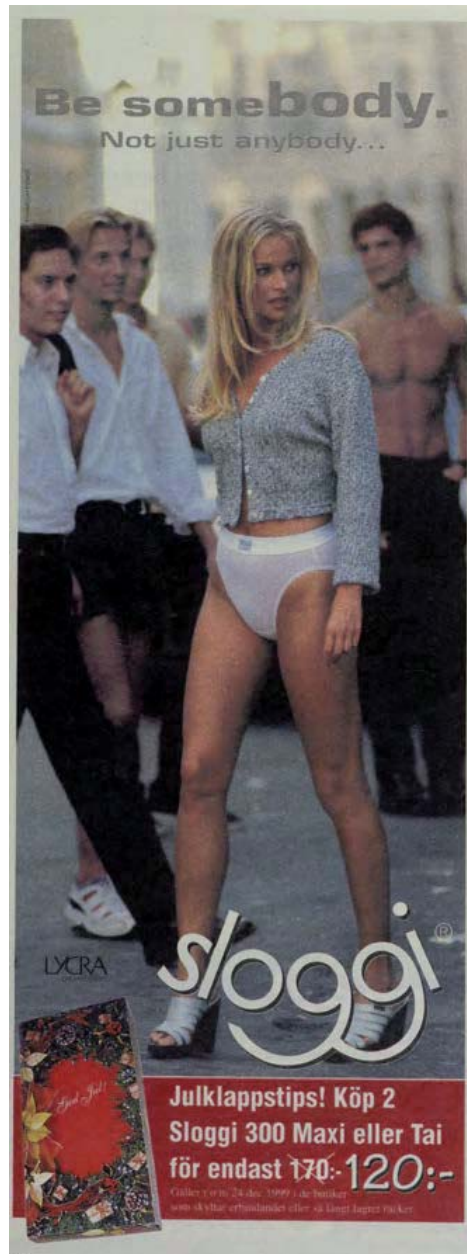
En i mitt tycke närmast osannolik annons från Sloggi får tjäna som exempel på vad jag menar (*ICA-kuriren* 49/1999). Där försöker en ung, blond flicka korsa en gata, klädd i kofta, nödtorftigt sammanhållen av två knappar, och trosor. På fötterna höga platåsandaler. Blicken riktas över axeln mot ett avlägset mål som hon är på väg bort ifrån. Hon kommer genom detta på kollisionskurs med ett gäng killar med stadig blick, välklädda och med ordentligt på fötterna, på väg rakt fram mot sitt mål. Utstyrd som hon är, kan flickan knappast räkna med att få göra sällskap med killarna. Trots hennes uppseendeväckande avkläddhet verkar killarna oberörda. Kontrasten mellan den ensamma och sårbara flickan och de aktiva och målmedvetna killarna är påtaglig.

I annonsen uppmanas till fördelaktigt julklappsköp under rubriken: »Be somebody. Not just anybody ...« Mannen blir någon genom att få en sexig kvinna. Kvinnan som bär de rätta underkläderna får utstrålning, prinsen och lycka i alla sina dagar. Tro det, den som vill.

Det pratas om kunskapssamhället och många tror att vi står på någon form av höjdpunkt i utvecklingen. De budskap vi får i vardagen tyder emellertid på något annat. En bild säger ju mer än tusen ord. I annonsen verkar temat vara makt och underkastelse. Vi befinner oss i ett konsumtionssamhälle där nya behov ständigt skapas och föraktet för det levande är påtagligt.

»Be somebody. Not just anybody ...« I verkligheten är vi ju alla unika och duger som vi är oavsett det yttre skalet.

Kvinna i Nyköping

Repro Mona Loose, Kungl. biblioteket

Resebroschyren

Inför resan till Tallinn, som Iréne och Sixten bokade på Reseshopen i Bollnäs, fick makarna en broschyr med information om m/s Estonia och om hela resan, som de skulle genomföra i augusti 1994. De hade bokat en veckokryssning.

Resan var mycket trevlig, berättar Iréne, och speciellt uppskattade hon och hennes man showerna ombord på kvällarna där duktiga flickor dansade och spexade. På dagarna arbetade samma flickor som servitriser och »uppassare« på båten och Iréne tyckte att de nästan blev som vänner. Passagerarna bodde på båten även under hela uppehållet i Tallinn.

Iréne uppskattade verkligen resan och alla arrangemang och när hon kom hem rekommenderade hon därför resan till några vänner som bokade

in sig i början på oktober 1994. Men den resan blev aldrig av – Estonia-katastrofen inträffade en vecka innan, den 28 september. Åttahundrafemtio två människor omkom när fartyget förliste.

Iréne tänker ofta på katastrofen och efter olyckan satt hon och hennes make uppe nästan hela natten. De pratade om Estonia och de vänner de hade fått ombord på båten. Händelsen har satt djupa spår och minnena av de trevliga upplevelserna blandas med tankarna på det hemska som hände sedan. »När vi reste med båten tänkte man aldrig en tanke på riskerna, vi hade aldrig hört talas om bogvisir. Ofta när jag ser på bilderna tänker jag att det lika gärna kunde ha varit vi.«

Samtal med Iréne Petersson, Bollnäs

ESTLINE

Vi tar dig med på en kryssning som inte är som alla andra kryssningar.

STOCKHOLM - TALLINN TALLINN - STOCKHOLM

Du kommer till Tallinn, Östersjöns nya och mest spännande resmål. Följ med på en upptäcktsfärd i den vackra staden. Res med bil i Estland eller se mer av Baltikum. Välkommen på en annorlunda resa i Österled.

GÄLLER TILL 30 APRIL 1995.

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Runes krigsminnen

Våren 1945 fick Sverige tillstånd att hämta skandinaviska fångar från nazistiska koncentrationsläger. Detta var resultatet av flera personers ansträngningar och omfattande förhandlingar med SS-chefen Heinrich Himmler. Med bussar skulle chaufförer och sjukvårdspersonal ge sig iväg söderut mot Tyskland för att hämta överlevande från koncentrationslägren till Sverige. Kriget var ännu inte över och inför resan målades bussarna vita för att undgå flygattacker under vägen.

Rune var en av chaufförerna på de vita bussarna. Han var uppvuxen i Skåne och när han gav sig av till Tyskland i mars 1945 var han tjugofem år gammal. Det var en riskfylld och svår resa genom det sönderbombade Tyskland. Vägarna hade träffats och det var svårt att ta sig fram. Det fanns inga skyltar och inte heller några kartor som riktigt stämde.

Det var fasansfulla syner som mötte dem då fångar hämtades på olika håll och fördes till koncentrationslägret Neuengamme, för att där invänta vidare transport till Sverige. Rune var gruppchef för fyra vita bussar. I en liten anteckningsbok skrev

han ner namnen på dem som han var med om att hämta i Dachau och Theresienstadt. Enligt namnlistan verkar det främst ha varit danska fångar och ibland var det svårt att övertyga de utvalda om att följa med bussarna. De hade hört att Neuengamme var ett läger med mycket svåra förhållanden och kanske trodde de inte på den utlovade transporten till Sverige därifrån.

De danska fångarna i Theresienstadt hade ibland fått matpaket sända till sig från anhöriga och hjälporganisationer i Danmark. Med innehållet i dessa paket hade några bytt till sig cigarrettmunstycken från ryska krigsfångar som tillverkat dem av överblivet material. Rune fick några sådana cigarrettmunstycken, dels som gåva, dels i utbyte mot matvaror. De olika nazistiska rocknålarna och uniformsmärkena bytte han till sig mot tvål eller mat av tyska ungdomar i närheten av lägren samt i Fredriksruhe, där de vita bussarna hade en förläggning.

Samtal med Rune Berg, Kristianstad

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Skrivförsöket

9 JUNI 1997

Vid 21.50 ringde Peter. Han ringde från en telefonkiosk och lät forcerad och inte som vanligt. Han sa att mamma blivit sjuk och att de åkt till akuten. Hon hade fått en hjärnblödning. Vi åkte från Björnared 22.10 och var på akuten i Karlstad vid 01.00. Vi fick gå in och säga hej till mamma innan hon kördes i ambulans till Uppsala.

10 JUNI

En dag av väntan. Vi spelade Alfapet. Och ringde till Uppsala varannan timme. Under natten opererades mamma för första gången. Man tog bort blod för att minska svullnaden i huvudet.

13 JUNI

Mamma låg i respirator och hade en tryckmätare i huvudet. Så fort sömnmedelstillförseln minskade sköt blodtrycket i höjden. Hon blev inte sämre, men knappast bättre heller.

15 JUNI

Vistelsen i Uppsala var frustrerande. Mamma låg och såg nästan död ut och jag kunde inte göra nån-

ting. Utanför sjukhuset fortsatte livet men på avdelningen stod tiden still. Det gick så långsamt. Och ingenting kunde jag göra. Jag höll hennes händer, pratade med henne och sjöng för henne. Höll henne kvar i livet.

Idag kan mamma emellanåt föra långa samtal utan problem. Hon cyklar, seglar och åker slalom. Utanpå ser hon ut som innan. Dock har hon blivit en vanemänniska som blir orolig vid förändringar, hon har svårt för att läsa och skriva men kämpar på, och hon är sjukpensionär. Pappa jobbar periodvis utomlands och då följer mamma med. På grund av synnedsättningen på höger öga kör hon inte längre bil. Alla språk hon talade innan hjärnblödningen (franska, engelska och tyska) talar hon fortfarande.

Mamma var femtiosex år och fyra månader när hon fick hjärnblödningen. Ingen vet eller kan förklara varför.

Utdrag ur dagbok samt kommentar av kvinna i Östersund

" Kän flera hoppa sjamman honnea. Nange mock-lyck ladea äng å laje.
Det äck-guck cyncyck-sjack katt ohe sching mlocka mjack sköla luick.
Har en sjkav ögck-skuck läck muck puck kjavmym mynn hucker jallg. "

Mamma försöker skriva, en månad efter hjärnblödningen 9 juni 1997.

Anna

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Skräpsamlingen

Under hela sitt första skolar, när Anna var sju år, var hon en ensam flicka, helt utan kamrater och med en lärarinna som inte förstod eller såg hennes isolering. På rasterna gick Anna omkring och samlade saker, för att sysselsätta sig men också för att inte visa att hon inte hade någon kompis, att hon var utanför. Sakerna hon hittade på skolgården och där omkring samlade hon i en ask och på askens lock har hon skrivit – ristat in, mycket hårt med en blyertspenna: SKRÄPSAMLING. Asken innehåller bland annat några små stenar, två kastanjer, en trasig reflex, några mynt, en skruv, ett hårband, en stenkula, en brosch i form av en

nyckelpiga, några knappar, en rostig metallfjäder och en liten bit suddgummi.

Efter några år förändrades Annas tillvaro och asken med alla sakerna betydde inte så mycket för henne längre. Hon gav den till sin mamma som har förvarat den under alla år. För henne representerar asken och skräpsamlingen den omsorg och kärlek man ger till sina barn och den grymma verklighet de kan möta när man inte själv kan skydda dem.

En mamma i Uddevalla

Smyckeskrinet

När vi kom hem till vårt radhus i Odensala på söndagskvällen den 3 september år 2000, efter att ha varit bortresa över helgen, hade vi haft påhälsning i huset. Sovrumsfönstret och altandörren stod på vid gavel. Någon eller några hade brutit upp fönstret, gått in och sökt igenom vårt hus. Skåpdörrar vidöppna, lådor utdragna. Kläder utvräkt på golvet. Brev och papper ur mina skrivbordslådor i en hög på skrivbordet. Våra necessärer i badrummet upp och nervända. Foton, prydnadsföremål och böcker ur bokhyllan i sovrummet i en hög på våra sängar. Mitt smyckeskrin av näver gapade tomt på sängen. Mina ärvda guldsmycken borta ... Första reaktionen: »Det är inte möjligt, inbrott här hemma hos oss! Sönt händer bara inte!«

Vi ringde polisen som kom, förhörde sig om våra iakttagelser och skrev rapport. Jag fick en lättare chock när han kom, beväpnad och med skottsäker väst! »Men herregud, är du beväpnad?«, sa jag.

»Det är vi alltid när vi är ute i tjänst«, svarade han. Hur ser vårt samhälle ut när polisen i vår lilla stad måste vara beväpnad mitt på blanka dagen!? Det var ett obehagligt uppvaknande ur en illusion om ett samhälle som inte längre är vad det var.

Nu har jag köpt några nya smycken: en halskedja av guld, en kamé och två guldarmband. Även om jag har kunnat köpa nya smycken känns de inte lika värdefulla som de gamla, ärvda. Om jag skulle mista de nya skulle jag inte känna samma förlust. De ärvda smyckena har en historia. Att ersätta dem, med allt vad de representerar, är omöjligt.

Mina nya smycken har jag stoppat i en ask och låst in. Den tomma näverasken står kvar på sin plats på bokhyllan i sovrummet. Jag kommer aldrig mer att förvara några smycken i den.

Margareta Larsson, Östersund

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Speldosan

Speldosan har tillhört Liselotts morföräldrar, Henning och Astrid. De bodde i Smögen på Västkusten. Henning var fiskare och efter pensionen transporterade han turister med båt till badholmarna utanför Smögen. Det var vid en sådan resa som en turist gav Henning speldosan i present. Henning tog med den hem till sin fru Astrid, men hon blev inte så glad. Speldosan, i form av en flaska, var till för att ha snaps i och när man lyfte upp den spelade den *Helan går*. Astrid var aktiv missionsförbundare och nykterist, uppväxt i ett starkt frireligiöst hem. Men en present är en present. Astrid ställde speldosan längst in i ett glasskåp, där den bara kunde skymtas utifrån.

Liselott föddes 1958. Fram till skolåldern vistades hon på somrarna hos sina morföräldrar. Hon

minns speldosan som stod där längst in i det låsta skåpet. Men när hon frågade mormor så svarade hon bara kort och hemlighetsfullt att det var en speldosa, hon ville inte ta fram och visa den. Mormor var sträng, tyckte Liselott, men när hon inte var hemma hände det att morfar tog fram och visade speldosan. En gång lät morfar Liselott höra den spela, men hon visste förstås inte vad det var för melodi. Morfar var inte frireligiös eller nykterist, det hände att han tog ett glas punsch. Men oftast gjorde han som mormor sa.

1974 dog Liselotts morfar, mormor hade avlidit något år tidigare. Sedan dess har Liselott haft speldosan i sitt hem.

Samtal med Liselott Hagberg, Nyköping

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Stanniolpapperet

1986 satt jag på sjukhuset hos en mycket god vän. Han var döende i cancer. Vi delade en Mozartkula. Kulan var förpackad i stanniolpapper. Några dagar senare avled vännen. I min handväska fann jag en liten ihoprullad bit av papperet från Mozartkulan. Sedan dess har den under alla år legat i min smyckelåda.

Ingegerd Fors, Göteborg

Foto Tony Sandin, Etnografiska museet

Stämpelkortet

Ann berättar att på hennes arbetsplats använde man tidigare stämpelkort när man kom och gick, för att registrera sin arbetstid. När telefonväxeln byttes ut upphörde funktionen med stämpelkortet och tidsräkningssystemet. Ann blev glad för det, hon hade länge retat sig på att det var viktigare att räkna de minuter som man vistades på arbetsplatsen än att se till vad man faktiskt utförde. Hon hade själv vägrat att använda stämpelkortet eftersom hon ansåg att det byggde på kontroll och misstro. Dessutom har hon ett rörligt arbete där det är svårt att registrera tiden. Så Ann var lättad när tidsräkningssystemet äntligen togs bort.

Men efter en tid dök det plötsligt upp en protestlista på arbetsplatsen. Några ville ha tillbaka systemet med stämpelkortet. Ann trodde knappt sina ögon när hon fick se listan. Främst var det de som arbetat länge som ville ha tillbaka det gamla systemet. Kanske var det för att de ville att den tid de var på arbetet skulle synas, för att ingen skulle kunna anklaga dem för att fuska. Men trots protesterna återinfördes inte något tidsräkningssystem på arbetsplatsen.

Ann menar att konflikten handlar om skiftet från en gammal arbetsmoral till ett modernare tänkande, där resultatet och vad man gör är viktigare än var, när och exakt hur länge man utför arbetet.

Samtal i Bollnäs

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Tarjas filmrullar

Filmrullarna har tillhört Annas väninna Tarja. Sedan hennes död har filmerna legat i en vit plastpåse i ett skåp i Annas hem. Anna vet inte vad som finns på dem. Hon vill framkalla dem men förmår inte. Varje gång hon tar fram påsen med filmerna börjar hon gråta och lägger tillbaka dem igen.

Tarja och Anna träffades på en fotoskola, men det var först då de slutat skolan som de kom varandra riktigt nära. Anna gifte sig och fick barn. En dag berättade Tarja att hon också väntade barn och var glad över det. Under graviditeten misstänkte läkarna att hon hade fått leukemi. Tarja födde en son men fördes från förlossningen till en canceravdelning där misstankarna bekräftades.

Anna talade ofta i telefon med Tarja på sjukhuset. Tarja berättade att hon hade börjat skriva en bok till sin son med foton och text om hans första levnadsår. Det var osäkert hur länge hon skulle kunna leva med sin sjukdom och hon ville att han skulle minnas henne och hur mycket hon älskade honom. Ibland talade Anna och Tarja om sonens framtid, Tarja ville inte att hennes far skulle ta hand om honom. Anna och hennes man talade därför om att de kanske kunde göra det. Men samtalen blev aldrig slutförda. Efter en tid av förbättring blev Tarja hastigt sämre och dog. Sonen var då fyra år gammal.

Tarja var en begåvad och produktiv fotograf och i hennes lägenhet fanns mängder av fotografier, bland dem ett par nakenstudier av Tarja själv. Fadern blev mycket upprörd då han fick se bilderna. För honom, som var frireligiös, var de skamliga och syndfulla. Han ville bränna alla Tarjas bilder, så Anna bad en annan vän att åka till Tarjas lägenhet och hämta dem. Vänner kom tillbaka med en kartong med bilder samt de oframkallade filmrullarna.

Idag är Tarjas son tonåring. Anna vet inte var han finns och han vet inte att Anna har Tarjas bilder och de oframkallade filmrullarna. Anna vill någon gång ta reda på var sonen finns och ge foton till honom, men hon vet inte hur hon ska gå till väga. Ska hon vänta tills sonen är äldre? Ska hon bara skicka dem till honom eller ska hon tala om att de finns hos henne om han vill ha dem? Anna känner ansvar för fotografierna och har tänkt mycket på vad Tarja skulle ha velat att hon gjort med dem. Hon vill handla så som hon tror att väninnan skulle ha önskat, men sådant är svårt att veta, hur väl de än kände varann. Och tiden går och förhållandena är inte desamma nu som då.

Samtal på anonym ort

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Teckningen till Bertil

Bertil har en teckning hemma som till för några år sedan alltid gav honom dåligt samvete.

Det var 1953, Bertil var i elvaårsåldern då han och hans kamrater skulle »kriga«. De sköt med slangbells mot varandra och det föll sig inte bättre än att Bertil fick en sten i ögat och hamnade på Kalmar lasarett. Där blev han liggande för observation i tio–tolv dagar och en gång kom hans klasskamrater och besökte honom. Då hade de gjort en teckning och samlat in en krona var, som de gav honom tillsammans med teckningen.

Teckningen föreställer en sjukhussal med två sängliggande patienter varav en ska föreställa Ber-

til. På baksidan har klasskamraterna skrivit sina namn. Bertil var mycket blyg och när han kom ut från sjukhuset kunde han aldrig förmå sig att tacka för den generösa gåvan. Men vid en klassträff i början på 1990-talet tog Bertil äntligen tillfället i akt att tacka sina kamrater och kunde därmed avbörda sig sitt dåliga samvete.

Bertil har behållit teckningen under alla år, trots att han inte alltid vetat exakt var den har funnits. Idag hänger den inramad på väggen i arbetsrummet.

Samtal med Bertil Johnsson, Nybro

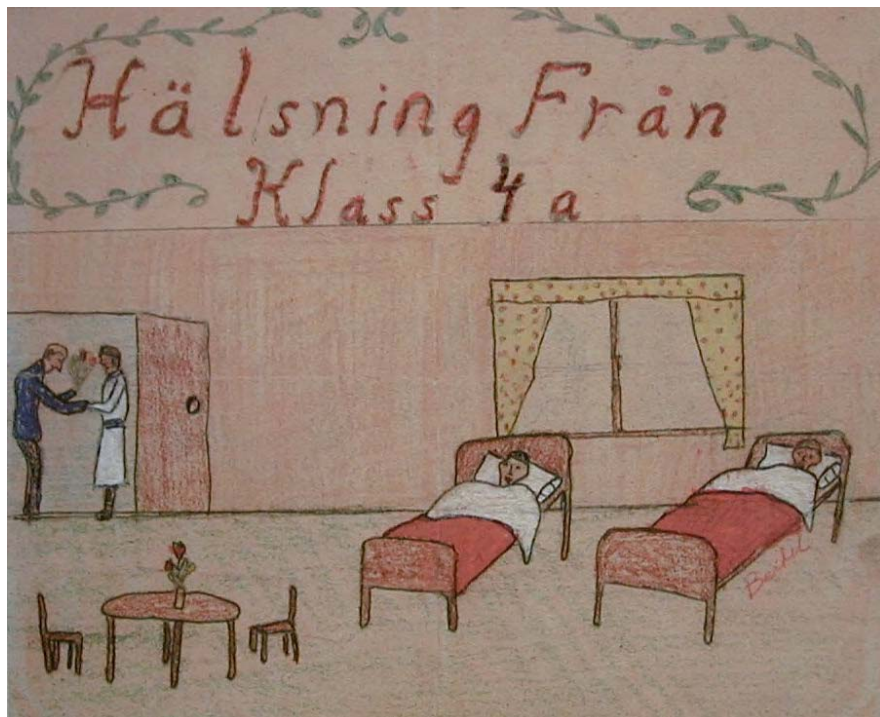

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksställningar

Telefontipset

Larmet kommer till nyhetsredaktionen cirka fem över tre på fredagen den 28 maj 1999. Ola Fagerberg tar emot tipset: Skottlossning – väpnat rån i Kisa. Jag jobbar som producent och Ola och jag, tillsammans med dem som är kvar, börjar jobba för att få fram besked.

15.25 får jag rånet bekräftat av ögonvittnet Lars Johansson på *Kindaposten*. Vi citerar honom i sändningen 15.30.

15.45 ringer det på tipstelefonen. Det är ett vittne som sett hela rånet och som berättar att det varit en krock eller nån skottlossning några kilometer söder om Kisa på Vimmerbyvägen. Det hinner vi få med i löpet 15.29 samt i sändningen 16.20.

16.20 får nyhetssändaren klart för sig att nåt är på gång, då Motalapolisen inte vill svara på en enkel kollfråga. Vi får från annat håll, sr Jönköping, besked om skottlossning i Malexander. Polisens informationsansvarige, Lars Delleskog, bekräftar och vi efterlyser en vit Toyota i sändningen 16.30. Då berättar också ögonvittnet om hela rånet.

16.45 får en reporter tag på ytterligare ett ögonvittne som sett de döda polismännen på vägen utanför Malexander vid Lillsjön. Vi väljer att inte

berätta eftersom polisen låter meddela att de anhöriga ännu inte är underrättade. Två reportrar skickas ut på jobb.

Vi gör en extra sändning 17.58 och ytterligare en 18.28. Jag plockar upp Olas anteckningslapp ur pappersåtervinningen vid redaktionens arbetsdesk och sätter den på anslagstavlan.

Helgen blir intensiv, många arbetar dag och natt för att skildra jakten på rånarna. En av de största polisjakterna i Östergötland, då hundratals poliser letade igenom skogarna i södra Östergötland och orterna runt omkring.

Under hösten 1999 följde media rättegången mot de misstänkta rånarna och polismördarna. Våren 2000 dömdes Andreas Axelsson, Jackie Arklöv och Tony Olsson till livstids fängelse. Domen överklagades till Hovrätten där domarna fastställdes. Alla tre dömdes skyldiga till polismorden trots att man inte kunnat fastställa vem som sköt.

Mariethe Larsson, redaktionschef på Radio Östergötland

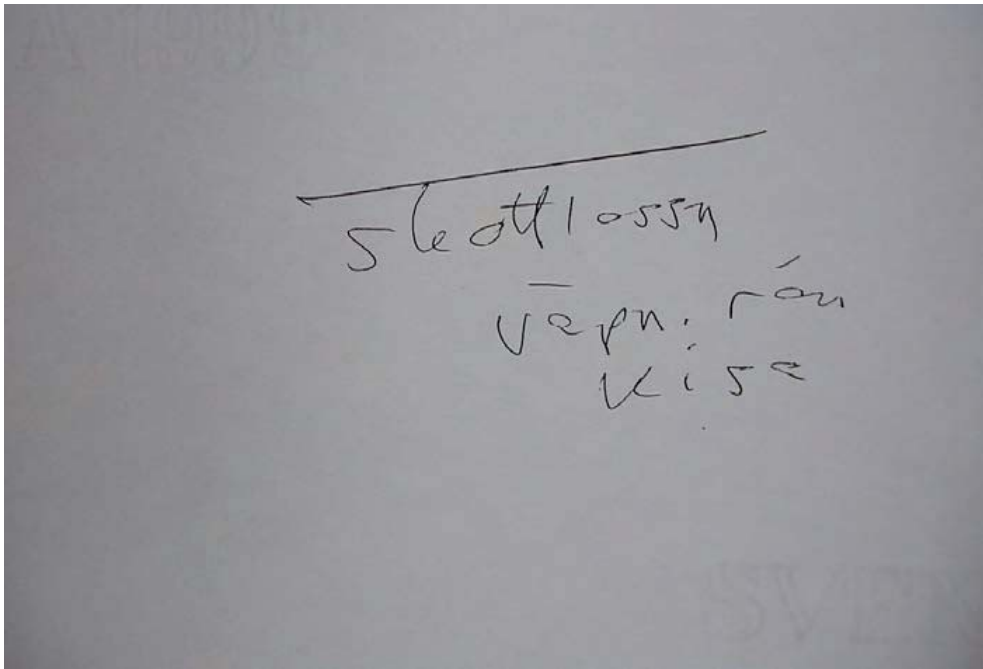

Foto Britta Johansson/Carolyn Östberg, Riksutställningar

Trampminan

Jonas desarmerar en mina, den syns till höger om hans händer.

»Det här är en trampmina från Bosnien, modellen heter PMA 1. Modellen är väl från början rysk, det är en typisk östblocksmina som allmänt kallas för tvålkopp. Den är rätt simpel i och med att det bara är ett plastskal, en klump med sprängämne och en tändare. Just på den här så har man en tändare med röd fosfor som är väldigt friktionskänslig och ligger i en slags kapsel av plast och så har man en sprängpatron. Man skruvar bara in det här i klumpen och så lägger man ner det, och sen har vi ett litet hål här för säkringen. Nackdelen med fosfor är att den är väldigt fukt känslig, om det regnar mycket blir den fuktig. Den funkade igen när den torkade, den kan självläka. En sån här hittade jag strax utanför Doboj, fyra och en halv mil från Tuzla. ...

Det är den vanligaste typen av trampmina i Bos-

nien och ger mest skador. Uppfattningen om minor är att trampar du på dem så blir du av med foten. Men det är egentligen det minsta problemet. I och med att det finns så mycket vätska i kroppen så blir det en tryckverkan som fortplantar sig i vätska, så oftast får du skador i organ i buken. Njurar och sånt kan lägga av, det blir krossskador. I och med att den ligger i jord och kommer upp med tryck så blir det oftast sekundärsplitter, stenar och sånt kommer som splinter. Därför får du oftast splitterskador på andra delar, könsorganen, händerna, fingrarna och under hakan. Det är nästan värst med dom här andrahandskadorna. Att bli av med en fot, det kan du ändå klara med protes och sånt, men om könsorganen förstörs ...«

Utdrag ur en längre intervju med Jonas Andersson, Alingsås, tidigare FN-soldat i Bosnien

Foto privat āgo

Uppgörelsen

Under alla de sömnlösa nätter som följde efter beskedet »uppsagd på grund av arbetsbrist« kom denna bok till. Jag skrev *Falskhetens korridorer* som ett led i att bearbeta sorgen över att inte längre behövas. Att trots hög kompetens och lojalitet gentemot företaget tvingas ut i en kall, otrygg verklighet och helt utlämnad betraktas som »äldre arbetslös kvinna« i dagens Sverige.

Det här är berättelsen från ett kvarts sekel av mitt liv, mitt yrkesverksamma liv i en tid då den tekniska utvecklingen har varit enorm. Jag berättar också om relationer mellan människor, både inom företaget och vid andra tillfällen där det berört mig.

Organisationen bantades och förhandlingar fördes mellan arbetsgivaren och de lokala fackliga företrädarna. Jag hade under många år varit en resurs för företaget, men förvandlades till en alltför hög kostnad. Det klingade falskt det min fackordförande sade vid informationsmötet: »Vi har skurit ner kostnaderna där det gör minst skada.«

Minst skada, för vem? För företaget eller för den anställda som blev uppsagd?

Jag fick beskedet att min tjänst var indragen och att min anställning skulle upphöra ett halvår senare. Efter tjugofem års lojalt arbete skulle min arbetsinsats bara vara slut. Det var med ilska och besvikelse som jag mottog beskedet av min chef. All berömmelse och uppskattning över hur jag skötte mitt arbete som han överöst mig med visade sig bara vara tomma och innehållslösa ord.

Jag oroade mig inte. Jag hade ju byggt upp min kompetens och kunskap som sekreterare och dessutom hade jag många års erfarenhet. För det hade jag lärt mig, att med kunskap, god ordning och gott uppförande stod dörrarna öppna. Vad jag inte hade i åtanke var att detta inte gällde för kvinnor, som är över femtio år.

Barbro Jönsson, Landskrona

Medverkande museer

ÁJTTE, SVENSKT FJÄLL- OCH SAMEMUSEUM, Jokkmokk
 ALINGSÅS MUSEUM, Alingsås
 ARBETETS MUSEUM, Norrköping
 ARMÉMUSEUM, Stockholm
 BLEKINGE MUSEUM, Karlskrona
 BOHUSLÄNS MUSEUM, Uddevalla
 BORÅS MUSEUM, Borås
 DALARNAS MUSEUM, Falun
 EKOMUSEUM BERGSLAGEN, Smedjebacken
 ESKILSTUNA STADSMUSEUM, Eskilstuna
 ETNOGRAFISKA MUSEET, Stockholm
 FLYGVAPENMUSEUM, Linköping
 GRENNA MUSEUM, Gränna
 GÖTEBORGS STADSMUSEUM, Göteborg
 HALLWYLSKA MUSEET, Stockholm
 HELSINGBORGS MUSEER, Helsingborg
 JUDISKA MUSEET, Stockholm
 JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM, Östersund
 JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM, Jönköping
 KALMAR LÄNS MUSEUM, Kalmar
 KLOSTRET I YSTAD, Ystad
 KULTUREN, Lund
 LANDSKRONA MUSEUM, Landskrona
 LIVRUSTKAMMAREN, Stockholm
 LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, Gävle
 LÄNSMUSEET HALMSTAD, Halmstad
 LÄNSMUSEET PÅ GOTLAND, Visby
 LÄNSMUSEET VARBERG, Varberg
 LÄNSMUSEET VÄSTERNORRLAND, Härnösand
 MALMÖ MUSEER, Malmö
 MEDELHAVSMUSEET, Stockholm
 MEDICINHISTORISKA MUSEET, Lund och Helsingborg
 MEDICINHISTORISKA MUSEET, Stockholm

MEDICINHISTORISKA MUSEET, Vänersborg
 MENTALVÅRDSMUSEET, Säter
 MUSEET.DÅ.NU, Borås
 MÅNGKULTURELLT CENTRUM, Botkyrka
 MÖLNDALS MUSEUM, Mölndal
 NORDISKA MUSEET, Stockholm
 NORRBOTTENS MUSEUM, Luleå
 NORRKÖPINGS STADSMUSEUM, Norrköping
 PITEÅ MUSEUM, Piteå
 POLISMUSEET, Stockholm
 POSTMUSEUM, Stockholm
 REGIONMUSEET KRISTIANSTAD, Kristianstad
 RYDALS MUSEUM, Rydal
 SJÖHISTORISKA MUSEET, Stockholm
 SKELLEFTEÅ MUSEUM, Skellefteå
 SMÅLANDS MUSEUM, Växjö
 STOCKHOLMS MEDELTIDSMUSEUM, Stockholm
 STOCKHOLMS STADSMUSEUM, Stockholm
 SUNDSVALLS MUSEUM, Sundsvall
 SYNSKADADES MUSEUM, Stockholm
 SÖRMLANDS MUSEUM, Nyköping
 TEKNISKA MUSEET, Stockholm
 TEXTILMUSEET, Borås
 TOREKÄLLBERGETS MUSEUM, Södertälje
 TÄNDSTICKSMUSEET, Jönköping
 UPPLANDSMUSEET, Uppsala
 VASAMUSEET, Stockholm
 VÄRLDSKULTURMUSEET, Göteborg
 VÄRMLANDS MUSEUM, Karlstad
 VÄSTERBOTTENS MUSEUM, Umeå
 VÄSTERGÖTLANDS MUSEUM, Skara
 ÖSTASIATISKA MUSEET, Stockholm
 ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM, Linköping

Difficult Matters

Objects and Narratives that Disturb and Affect

Eva Silvén & Anders Björklund (eds.)

“Maybe we should say that all objects are difficult until they prove they are not.”

George Okello Abungu, then Director of the National Museums of Kenya, at the final conference of *Museum 2000*, *Confirmation or Challenge*, Stockholm, June 2001.

Contents

Detecting Difficulty 5

EVA SILVÉN & ANDERS BJÖRKLUND

The Field Station 21

MATS BRUNANDER

The Encounter with the Visitors 29

BRITTA JOHANSSON & CAROLYN ÖSTBERG

The Museums' Difficult Objects 37

Mandrake 38 The boy in the box 40 Child with smallpox 42 Sugarbeet slicers 44 Surveillance camera 46 The library's fire-damaged bookmarks 48 Bow visor 50 Contract with the devil 52 Immersion heater 54 Divers' hut 56 Dynamite warmer 58 The Madhouse 60 Else Nilsdotter's skull 62 Ericsson's red folder 64 Badge of the Five to Twelve Movement 66 Air observer's glass plate 68 Phosphorus matches 70 Caltrop 72 The photographer's secret pictures 74 Furugård's flag 76 Prisoner's dress 78 Prison blanket 80 Painting box 82 Window handles 84 Cranial perforator 86 Hand grenade 88 Collecting box 90 Hunting licence 92 Pile of earth 94 Christmas fuse 96 Coffee mug 98 Binoculars 100 Dress bodice 102 Copper tablet 104 Instructions for war graves 106 Ball bearing 108 Toy frog 110 Lobotomy drill 112 Tuberculosis shuttle 114 Happy pill 116 Maria's lipstick 118 Mineral water bottle 120 Murder stone 122 Mummy parts 124 The nails in the mitten 126 Teddy bear from Gothenburg 128 Thalidomide pills 130 Porno film "Belinda" 132 Potato salad 134 Prairie Indian's shirt 136 Punk rocker's denim jacket 138 Sámi Front t-shirt 140

Silk shoes 142 Scarificator 144 Spittoon 146 The town stones 148 Statuette from Sundsvall 150 Sanitary towel 152 Tattooing machine 154 Tools of the time-and-motion man 156 The Tjörn Bridge 158 Totem pole 160 Urban's stone 162 Confiscated weapons 164 Yvonne's white stick 166 Retrieved bottle 168

The Visitors' Difficult Objects 171

Annie's picture 172 Farewell present 174 Bathroom scale 176 Charm 178 Piece of concrete 180 Blue tit 182 Demonstration 184 Dictaphone 186 Collection of poems 188 Doll with yellow dress 190 Geography for Elementary School 192 Gertrud's alarm clock 194 Swastika pennant 196 Cat necklaces 198 Toy safe 200 Mum's cup and saucer 202 Name badge 204 Pacemaker 206 Sheet of paper 208 Tin cans 210 Potosi silver 212 The Primus factory 214 Ration cards 216 Advertisement 218 Travel brochure 220 Rune's war souvenirs 222 Attempt at writing 224 Collection of rubbish 226 Jewel box 228 Music box 230 Tinfoil 232 Clocking-in card 233 Tarja's rolls of film 234 Drawing for Bertil 236 Telephone tip-off 238 Anti-personnel mine 240 The account 242

Participating Museums 244

In English 245

Detecting Difficulty 248

EVA SILVÉN & ANDERS BJÖRKLUND

Detecting Difficulty

EVA SILVÉN & ANDERS BJÖRKLUND

What kind of things do people keep? Most people sort and filter their belongings, retaining some of the most meaningful objects throughout their lives, if they can. They are things associated with happiness or misfortune, utility or fun – meanings which make them worth preserving. With the aid of artefacts, each of us creates a personal castle of meaning, where some of the building blocks have special connotations, often concealed to others but living and important for the one who knows. These are objects with a specific charge of powerful experiences, of sorrow or regret, of broken promises or unattained goals. It can hurt to see them, or give a sinking feeling in the stomach. But we still hang on to them, and it would be treachery to throw them away.

We all carry memories, experiences, and relationships, and some of them are attached to physical objects. In this book we shall give examples of how people remember with their help. But we

shall also ask questions about the things that the museums – society’s communal memory – collect, display, and pass on to the future. What stories survive in the museums’ archives and stores, in cupboards and drawers at home and in people’s narratives?

An exemplary cultural heritage?

This book has its origin in an earlier publication, *Adressat okänd: Framtidens museiföremål* (“Addressee unknown: Tomorrow’s museum artefacts”),¹ where the Swedish museums of cultural history in the Samdok network² were asked to contribute one artefact each from the post-war era, together with a short text. The material was compiled in a book which reflects in words and pictures the museums’ contemporary studies and collecting. Among the 68 objects were Benny Andersson’s synthesizer, a camping stove, a Che Guevara poster, a Wettex miracle cloth, a paper clip, a strawberry-flavoured condom, a letterbox for Christmas cards, an ASEA engine, and “musician’s boots, waitress’s shoes, and a pint” from a seaside restaurant – to mention just a few examples. The idea was to show the significance of the cultural heritage that museum objects constitute, how all the things of everyday life will be part of history in the future. The book was received with great interest and stimulated a lively discussion of how museums investigate their own times.

In the course of the work, however, we editors had begun to reflect on whether the museums’ collecting really gave a full account of post-

war Sweden, with both socially accepted and unaccepted things, with both the light and the dark sides of life. Ideas were aroused about how objects tend to be understood and interpreted: while an anti-submarine shell was quite simply presented as an effective weapon, an anti-tank rifle was described as inhuman. Some objects evoked thoughts of a different reality from the well-ordered “normality”: a weird invention, a still for home distilling, a dress embroidered with strange maxims by a mentally ill woman, and an alarm clock from a survivor of the wreck of the *M/s Estonia*. There seemed to be gaps in the artefact-based cultural heritage, which was otherwise viewed as something unambiguous, good, and exemplary to unite around.

Who saves objects that testify to the unmentionable and obscene, to what is dirty and disgusting or politically dangerous? Can those who manage our cultural heritage conceive of also preserving the memory of double-dealing and fraud, of tabooed and offensive things? Who dares to see problems in seemingly innocent things? Perhaps it was time to examine the museums’ collecting work from an angle that is not usually covered by activity plans and documentation programmes? We decided once again, but this time with greater stringency, to scrutinize the museums’ selection mechanisms and the possibilities and limitations of collecting.

Devoting yet another book to materiality is fully in line with the view of knowledge and narrative technique of the museum world. Managing artefacts is the museums’ specific expertise, as

museums are professional collectors and have elaborated a wide range of methods for selecting and assessing. That is why this book is not about difficult and problematic phenomena in general but about difficult *things*, even though the wording of the title in Swedish, and even so more in English, has a salutary ambiguity about it. The aim is a critical scrutiny of the cultural heritage that the country’s many museum artefacts constitute. We want to carry on a discussion of the decisions behind the selections that have been made and the weak spots that may exist, so that the result will not be just unreflecting Sunday-best portraits or monuments to success and progress, to all that is fortunate and well-adjusted.

The Difficult Matters project

After our initial reflections, *Difficult Matters* started in more concrete form with a seminar in the spring of 1998, followed by a request to the museums. Once again we asked for one item with a narrative from the collections, but this time an object that was in some sense difficult or dangerous. These could be things that had become frightening or aberrant as a result of people’s actions and ideas, things that had provoked resistance, things that were not what they seemed. The responses arrived, a rich array of multifaceted material began to take shape, demonstrating that the museums’ collections contain far more drama than they are usually allowed to display. But it was no less fascinating to see how differently the

museum officials approached the task this time too; how they selected and presented their objects in a way that could be dry, objective, and technical, or imaginative, associative, and emotional.

At this stage the project was discovered by the exhibition producer Mats Brunander at Swedish Travelling Exhibitions. Together we began to reflect on how or whether the museum workers' definition of difficult and dangerous things corresponds to other people's experience. To examine this we built a field station, a mobile exhibition, in a trailer that travelled through Sweden from December 1999 to September 2000. There was room for 54 objects from the same number of museums, each with a text about its background and history. Not everything was in place from the beginning, however; half the objects were added gradually on the way, in collaboration with the local museum when the trailer reached each place.

The field station/exhibition was on show in 27 places, where visitors encountered the appeal: "Help to write the history of our time by contributing your own things and stories which disturb and affect." The questions thus alternated between the public and the private, between what the museums collect and what their audience regards as meaning-fraught and problematic things. Two travelling curators, Britta Johansson and Carolyn Östberg, were enlisted to work in the field station and capture visitors' reactions and reflections. In all, they documented narratives from just over 300 visitors, from long accounts with photographs of physical objects

to short recollections and comments not directly associated with any object. Some are based on highly personal traumas, others refer to events in their own locality or in society as a whole. Some are more in the form of associations aroused by the museum's artefacts or contributions from other visitors. Some express a general concern about a contemporary phenomenon.³

To achieve greater depth in the part of the project that aimed to initiate and establish a discussion among the museums, a series of four seminars was arranged 2000–1 under the heading *Outside the Frame: Museums and the Alien, Difficult, and Dangerous*. The seminars were held in different museums in Sweden and were chiefly open to museum employees and university researchers.⁴ The first took place at Gothenburg City Museum under the heading *When Life Falls Apart* and was intended to discuss methodological and ethical perspectives on the museums' role in connection with accidents and major disasters. The second seminar – *Good Work – and Bad?* – was held at the Museum of Work in Norrköping. There the discussion concerned how the museums could go about painting a nuanced picture of contemporary work, not just the enriching and worthy but also the harmful, unworthy, and discriminating. The Multicultural Centre in Botkyrka hosted the third seminar, *In the Diaspora*. Here it was asked whether the museums have a tendency to favour stable and institutional phenomena, and how they could approach those people who have lost a fixed point in life – as a result of migration, homelessness, and so-

cial marginalization. The last seminar, *Death and Madness*, was held at Kulturen in Lund and was geared to how the museums handle ethically complex matters and objects. How are human remains treated in museums and exhibitions? What stance do the museums adopt on what is “normal” and what is “different”? What role is played by distance in time and place?

The field station/exhibition and its nationwide tour generated considerable attention in the local press at each place and also made an impact in the national media, which has subsequently followed up the project and its theme now and then.⁵ For the media it has chiefly been the topic and the material itself that has been most enticing. But the project has also encountered interest from researchers and teachers at universities, exhibition producers and museum colleagues, both in Sweden and abroad. In these contexts the focus has been on the interactive method, and on our use of difficult matters as an analytical tool for discussing the museums and their work.⁶ Sometimes the project group has received visits from these colleagues, while at other times we have introduced and discussed our issues at conferences, seminars, and various educational programmes. Besides, the project has been continuously presented in writing, not only on our own website but also in other contexts.⁷ It has also inspired colleagues in Norway to start the network *Brudd* (“Break”, “Rupture”, “Violation”), the aim of which is to give the museums the courage and professional support to tackle questions concerning problematic and unpleasant topics.⁸

At the Nordic Museum Festival in Stavanger in 2000 the exhibition was awarded one of the two Fågel Fenix prizes,⁹ and when Swedish Travelling Exhibitions was selected as Museum of the Year 2001 by the Swedish Museums Association, *Difficult Matters* was one of the projects mentioned in the citation.

In the following text, “The Field Station”, the producer Mats Brunander tells about the ideas behind the exhibition and the interior design of the trailer that carried the objects and narratives around the country. In “Meeting the Visitors” the two travelling curators, Britta Johansson and Carolyn Östberg, reflect on their participation in the project. Then, under the heading “The Museums’ Difficult Objects”, we present the material from the 66 museums that wanted to take part in the book, from *Alrunan* (“Mandrake”) to *Återfunnen flaska* (“Retrieved bottle”).¹⁰ For “The Visitors’ Difficult Objects” we have chosen 37 contributions, from *Annies tavla* (“Annie’s painting”) to *Uppgörelsen* (“The account”).¹¹ Finally, inside the front and back cover we have reproduced a number of comments from the guest book, to show different ways of relating to the field station and its material. The guest book turned out to be yet another dimension of the project’s interactive method, giving visitors yet another chance to speak; it is thereby further testimony to how the exhibition was received and used.¹²

What is “difficult”?

The question of what can be called “difficult” turned out to be the hub around which the whole project rotated. Difficult for whom? When? Where? In what way? Difficulty is not just something that exists; it has to be detected, it is contextually conditioned and not always obvious. But it is rarely a matter of a special history alongside the “ordinary”; difficulty is – or should be – an *aspect* of all history writing. Or, as the museum director George Okello Abungu put it in the epigraph to the book: “Maybe we should say that all objects are difficult until they prove they are not.” This point of departure opens the way for other perspectives than those which usually guide museum narratives. The question of what is difficult is not just about *what* is represented; by asking the question one also *does* something with the cultural heritage and extends the field to admit more multifaceted and new histories. For the participating museums the most dramatic effect was that the discussion of the artefacts as bearers of meaning acquired new energy. Using difficulty as a trace element and a key, it became possible to break up and question the one-dimensional pictures that the museums too often serve. The method proved to have an analytical capacity which led to a series of important discussions and raised a number of intricate questions.

From this starting point, the task of defining what is difficult, what disturbs and affects, was left to the museums and to those who visited the

field station. Their contributions therefore shed light on what is both individually and collectively difficult, and also the span between what is obviously difficult and what seems harmless – for those who know the code. The first category contains objects which, by virtue of a shared body of knowledge, aroused an immediate disaster instinct, such as the lobotomy drill from a museum of mental health care, the bullet-ridden surveillance camera, the hand grenade, the Nazi flag, and the broken bow visor from the M/S *Estonia*. With a knowledge of the cultural codes of the 1960s it is also possible to understand what is problematic about the pornographic film *Belinda* and the door handle from the *Vasa* divers’ hut.

In addition to this, however, there are also a great many everyday, ostensibly unproblematic, objects which are transformed through their narratives into something completely different from what their external appearance displays. Here, for example, is the bottle of mineral water that the inhabitants of the Hallandsåsen ridge had to buy when their wells had been destroyed by the construction of a tunnel under the ridge, the painting box that poisoned the one-year-old Elma von Hallwyl to death, the little white stone that calmed Urban at the Vipeholm mental hospital, and the half-eaten plastic pack of potato salad that caused a conflict at the Nordiska Museet. Here it is a matter of how people’s memories and experiences, ideas and fantasies can transform seemingly harmless things into exciting or terrifying objects. A sheet of white paper, a pile of film rolls, a bathroom scale, an alarm

clock – the things acquire their meaning from what they have been through or what they testify to.

It is demonstrated here in different ways that half of a thing consists of its meaning, the significance that people ascribe to it, which in turn necessitates the accompanying narratives. If there are no narratives it is not easy to read the message of the things and understand how all possible kinds of objects, even seemingly practical utility objects, have been used in the struggle for social and cultural power or have become expressions of success and failure, good luck and bad. It is therefore crucial how the museums handle the narratives about the artefacts and on this basis define and name their collections. The potential to ask questions about the museum's artefact catalogue is limited if an "inflatable lifejacket" has been catalogued as just that and not as a memory of a shipwreck. Meaning must be narrated. Most objects mean nothing without their history, their biography; they become neither easy nor difficult, neither harmless nor dangerous. Without knowledge of their meanings they become just dead numbers in the accession ledger, perhaps of some joy to the occasional researcher but without meaning for most others. This makes the material and the immaterial, the physical artefacts and their narratives, into two inseparable parts of the same historical document. They presuppose each other and it is not possible to exclude either without the remainder losing meaning.¹³

Another problem, perhaps especially relevant concerning museum collections, is that what is

taboo in one context can be harmless in another, or what is an ideal and a model for some people can be contemptible to others. "Difficult" and "dangerous" are socially and culturally determined concepts. The meaning or content of every artefact must therefore be discussed in relation to a specific context, since the meaning varies with factors such as time and place, individual and group, gender and generation, political ideology or ethnic and national background. We must look not just at what is collected but also at the collector. Significant examples are the human remains that were deposited in museums well into the twentieth century, as legitimate source material for research based on racial biology. Skulls and their shape were testimony to an imagined hierarchy which ordered different categories of people, views which are dismissed today and which are thought to say more about the collectors than about "the others". Objects such as old pornography, in contrast, have lost part of their negative charge in pace with changed moral values.

For the visitors who contributed to the field station's collection, however, these complications were rarely relevant. There was no reason for them to relativize their own memories or experiences. A dead bird was an expression of a personally experienced sorrow, an empty jewellery box was a concrete violation of personal integrity, a dismissal notice could mean social and economic catastrophe, a childhood marked by incest was carried under the skin for the rest of a person's life. Yet it is still obvious how the contributions

from the general public are part of a broader context of meaning than purely individual ones. In the field station they became elements in a dialogue with the museums and with other visitors, where they were fragments from our own time's great histories, myths and scenarios: about accidents and sudden death, about Nazism and the Second World War, about setbacks at work, about rootlessness and migration, about health, the body, and sexuality. Yet despite the visitors' more personally related experiences, no crucial difference in subject matter can be detected between the museums' and the visitors' narratives. What can be described as difficult is a historically determined construction, and what may seem like individual people's setbacks or traumatic experiences from one perspective can be viewed from another angle as pieces in the larger jigsaw puzzle of the present day, which is a question of what it is possible and legitimate to remember and tell of in different times and contexts.¹⁴

Between emotion and sensation

In this sense there is broad agreement that major disasters with many dead and injured people are regarded as difficult. On the other hand, there is no agreement about how the museums should act in connection with such events. Even if the rest of society is involved, it is not usually considered self-evident that this is something that the museums should be a part of. In the course of the project we have found a number of interacting reasons which concern the museums as public

institutions, and the employees and their working conditions.

When the project began we had the wreck of the *M/S Estonia* in 1994 fresh in memory, together with the experience of the Maritime Museum's collection of survivors' narratives and objects, an undertaking that was preceded by serious discussions at the museum and with representatives of the next of kin.¹⁵ Then in autumn 1998 came the fire in the discotheque at Backaplan in Gothenburg, when 63 young people lost their lives. At first it was not self-evident that Gothenburg City Museum should join all those who helped in various ways to handle the disaster and limit its harmful effects. Today, however, there are hundreds of objects in the museum stores from the first spontaneous memorial place outside the fire-ravaged building. Some of them are displayed in the now renovated building, put in order by the association of next of kin and used as a memorial site and meeting place.

As mentioned earlier, a seminar was held at Gothenburg City Museum, one and a half years after the fire, based on the question of whether the museums should document such disasters as part of contemporary history.¹⁶ If so, how? And for what purpose? Apart from the events mentioned above there was also discussion of occasions when museums had *not* acted, as when the Tjörn Bridge was rammed in 1980 and when a fire broke out on board the *Scandinavian Star* off Lysekil in 1990. The recent railway accident at Røros in Norway in January 2000 was also brought up by an invited Norwegian colleague.

In connection with these and other discussions, a number of objections were voiced, arguments against the idea that the museums should document these and similar events: "We don't have time for anything extra." "Is this really our responsibility?" "It's too close in both time and place and we can't handle it emotionally." "It would be like barging into something that we have nothing to do with." "How will artefacts like this be used in the future, how can we guarantee that they are handled in a dignified way, where and how can we exhibit them?" These are questions which were discussed in various ways by the project, for instance at the subsequent seminars.

It seemed as if it was viewed as a threat to one's own museum's reputation to become a part of events where interest and commitment could be confused with sensation-hungry media or collectors with spectacular intentions. In addition, the museums' own roots in the pre-modern cabinet of curiosities, with objects intended to disturb more than to affect, may have had a restraining effect in this connection. That such interpretations were (and are) highly active is evident, for example, from the media interest in our project. Whereas *Addressee Unknown* was treated as a kind of positive nostalgia, sensationalism was always just round the corner for *Difficult Matters*, as demonstrated by the local press during the tour. Despite this, we think that it is important to re-establish contact with things and narratives that stimulate imagination, curiosity and compassion. It is essential for museums to dare

to take risks, to dare to seek out difficulty, to join with visitors in highlighting areas and routes that are otherwise in the shade or in complete darkness. If the museums are to function as society's memory, they cannot leave it to the media to document the more problematic parts of history.

"Perhaps more triumphs than tragedies survive in the extant physical record", is the historian Thomas Schlereth's comment on the museums' collections.¹⁷ The link between museum institutions and modernity's faith in progress has evidently led many people to refrain from daring to go against expectations and tell of failures for both the individual and society. This would mean highlighting other histories than those dealing with development and growth. When our project began there was still discussion of what has been called the "nicification" of ethnology, a debate that had been going on for many years about ethnologists' pictures of reality, at both universities and museums, where people and places were almost exclusively presented as nice, pleasant, ordered, and rational.¹⁸ Today, however, this situation has changed; many ethnologists are tackling subjects that are problematic in some sense and with a high emotional charge. Many view this as an expression of the collapse of the modern project with its optimistic belief in rational development, when all that was evil, disorganized, and governed by emotions was left somewhere other than in the everyday life where the "nice" and "reasonable" researchers and their study objects were to be found. A corresponding movement can be seen in the in-

ternational museum and cultural heritage sector, where several museums in recent years have documented cotemporary disasters and mounted exhibitions about complex and conflict-ridden topics.¹⁹ In addition, a number of new institutions have been founded in memory of repression and genocide, which rightly both affect and disturb, for example, all the museums devoted to the Holocaust and in Sweden the Living History Forum. At the same time, these involuntarily find themselves in the company of other musealized settings, often in former dictatorships where the intention is not so much to affect as to disturb. This arouses once again the public museums' fear of being perceived as sensation-seeking and cynical, and being associated with the kind of tourism, *dark tourism*, that does not recognize any ethical limits.²⁰

There is a fine distinction between emotion and sensation – extremes of the postmodern condition, where the public sector becomes more intimate and the intimate and private sphere is made public, as at the memorial sites that people create where accidents or attacks have taken place, or at monuments in memory of those who died in wars or disasters. In some cases objects from memorial sites like these, as in Gothenburg, find their way to the museums and then form collections which proceed from an emotional selection principle. A prominent example is the collection that has grown at the Wall, the Vietnam Veterans Memorial in Washington, erected in memory of the more than 58,000 Americans who died or disappeared in Vietnam.

People leave personal souvenirs there every day; these are regularly collected and preserved by the National Museum of American History (Smithsonian Institution).²¹ With this form of cultural heritage creation, museum officials have taken a giant step away from their otherwise rational, systematic, and scientific acquisition criteria. Perhaps there is something to learn here from people outside the museum walls. As our project shows, it is self-evident to many people that objects acquire their value because they are charged with powerful narratives. The emotional principles apply outside the museums, and it would be interesting to investigate how these, in combination with current methods, could be presented more often in museum contexts.

We believe that museums, as public institutions, have a moral obligation in these processes, and not just an obligation but also an opportunity, through the authority and the serious purpose that is usually associated with them. Precisely because of the general faith in the museums' message, there is a solid platform here for involvement in complex events, for engaging in a critical duel with the problematic sides of history and taking responsibility for preserving individual people's experiences of general societal processes. This responsibility also includes showing sympathy, like other public institutions, and playing a part in society's emotional crisis management on the basis of the museums' specific abilities, such as offering a non-commercial, non-confessional place for reflection on existential matters in a historical and cultural perspective.

The public museums generally possess a large confidence capital, which lends weight to their presentations and can be utilized more actively. Still it happens that museums pay more attention to the other side of the coin, the problems that may arise when this legitimizing function is linked to the idea mentioned at the start of this article, of the cultural heritage as something normatively good. Sometimes museums therefore refrain from acting in matters concerning dubious political, religious, and moral movements, to say nothing of outright criminality. In connection with the visit of the field station, the staff at Blekinge Museum considered the possibility of acquiring a bomber jacket from a young neo-Nazi, as part of the documentation of contemporary Karlskrona. But they finally decided against it, partly out of concern that the acquisition would be perceived as the museum granting legitimacy to neo-Nazism by giving it a place in the Swedish cultural heritage. Jönköping County Museum, however, has chosen to reproduce in its yearbook a series of correspondence with the young men who burnt down the medieval church in Bäckaby, in order to document and understand what lay behind their acts.²² These examples show that there are no simple solutions and that all activity in these arenas requires serious thought. Detecting difficulty is thus not just a matter of retrieving artefacts with a problematic history from the collections but also of becoming a participant in contemporary processes. Searching out complex and problematic issues may then feel like breaking a consensus, the so-

cial code that dictates what one ought or ought not to speak about. "Are the museums too polite and well-mannered?" was therefore one of the questions asked in the project's manifesto (see inside back flap). We could perhaps also have asked whether the museum workers are unwilling to exert themselves, as anyone who approaches troublesome and dangerous matters will not have such an easy time in their professional role.

Unpleasant, bothersome – and dangerous?

What is difficult and problematic is so not just for the museums as institutions, but also for individuals, that is, for the museum officials who have to do the work, and for the material, that is, the museums' collections. Museums do not confine themselves to handling the part of an artefact that is its meaning, as other researchers can do. Museums also take care of the part that consists of physical matter, a non-linguistic reality that has to be documented, collected, and stored. Some things are ugly to look at, tricky to preserve, revolting to touch, dangerous to handle, thus transforming taboo and disgust from an intellectual problem into a practical one, and in this duality there is a dynamic potential that can reveal unspoken boundaries and exclusion mechanisms. Here detecting difficulty is not so much a matter of searching out implicit difficulties, but rather of daring to follow the trails even though they may lead to conflicts and dilemmas. Far too often it is ordinary human limitations

that lead people away from emotionally fraught places and cultural minefields, even though that is perhaps where the museums should concentrate and where the most important insights can be achieved about how people in our times create identity and memory with the aid of physical objects.

Approaching people who are in sorrow or anger, asking people to discuss taboos, traumatic events, and violent emotions with a stranger, to some extent means stepping outside one's professional museum role and instead having a person-to-person encounter, which may be perceived as uncertain and perhaps even threatening. Anyone who enters such a situation will be confronted with their own prejudices, boundaries, and taboos – whether they concern death, repressed or deviant people, secret dreams and fantasies. Encountering other people's distress or pleasure can mean encountering oneself, which can be troublesome. It is not strange that this gives feelings of displeasure, distaste, sorrow, or fear, but perhaps it is the task of difficult matters to help museum officials to dare take greater risks in order to be able to affect – both themselves and others.

At the same time, there is an opposite difficulty here: concern about *not* seeming affected, appearing cold, speculative, and sensation-seeking, not respecting people's personal integrity. Experience hitherto, however, has shown that many people are willing to talk about serious matters, they want what they have been through to be preserved, particularly the memory of lost

loved ones. Relatives of accident victims have therefore not infrequently become good partners in the work of saving the traces of traumatic events.

Of course, we do not claim that all museum employees are immediately qualified for this kind of task. But we have heard all too often "inadequate psychological competence" being set up as a shield against having to get involved in what is unpleasant and troublesome. A good approach instead could be to initiate cooperation with people who have experience of crisis management. Nor do we believe that it is suitable in all situations that museums take action; it requires not just competence but also ethical legitimacy, that is, there must be support for the museum's involvement and confidence in the employees' ability to cope with the task. The museologist Gaynor Kavanagh argues that the museums must develop their "emotional literacy", which according to her means allowing the museum both to laugh and to cry together with its visitors, both to resist and to embrace the rage, bitterness, and confusion that is part of the trauma.²³ This also means taking up well thought-out stances and asking oneself what one wants and can achieve by making painful experiences public.

The unpleasant and troublesome aspect does not just concern human relations, but can also refer to objects which for various reasons arouse emotional resistance in museum officials. This can be, for example, political symbols, human remains, sexually charged objects, or things that are defined by many people as rubbish. Objects

like this have been accompanied by turnabouts, manoeuvres, and conflicts in the museums, in some cases generating entertaining stories, a few of which are recorded in this book. The drawers of an individual curator's desk have often been a haven for things that are far too problematic, while awaiting more favourable times.

Some objects which have given the museums difficulties in this respect are the bow visor of the *M/S Estonia* from the Maritime Museum, the teddy bear from the memorial site in Gothenburg, the pornographic film from Sörmland Museum, the Nazi flag from Värmland Museum, and Elsa Nilsson's skull from Malmö Museums, as the text accompanying the respective objects shows. But even the Vasa Museum's choice of the door handle of the divers' hut caused some internal turbulence, to say nothing about the Nordiska Museet's acquisition of a homeless woman's tent and other belongings. Opponents of the acquisition expressed worries about jaundice and tuberculosis, which led to contact with experts on protection from infectious diseases and, for safety's sake, treatment of the whole material by gamma radiation. The container for potato salad that was the contribution to *Difficult Matters* was denied access to the collections, however, since it was not fully cleaned and also would probably disintegrate within ten years, like a great deal of other plastic material. The whole case can be regarded as a manifestation of the grey area between clean and unclean rubbish considered by the ethnologist Lynn Åkesson in an ongoing research project, "a

fluid area that contains the potential for movement between the two categories which, it may be noted, can be of both symbolic and material nature".²⁴

Objects like the damaged bow visor and the shabby tent, together with other contemporary artefacts, have led to the addition of further questions to the agenda in the internal museum discussion. Should dirt and damage be regarded as a part of the object, as part of the testimony to people's conditions? If salt and dust are wiped off old vehicles, do we lose one source of knowledge about how roads were maintained before the asphalt era? Who will preserve the protective gear from nuclear power stations or contaminated soil from environmentally hazardous activities? Can filth, poison, and infection be a health threat to conservators and artefact staff? Should museum officials, as at the Nordiska Museet, need to engage experts on infection control to feel safe in their work? Must they consult a crisis manager, as in Gothenburg, to be able to document the present day? Discussions about what is and can be cultural heritage are ultimately a matter of practices and routines, the fact that somebody has to do the work, and this reveals how notions and hopes about clean, intact, and pleasant things steer the process of acquisition, preservation, and conservation. But, as the ethnologist Jørgen Burchardt has said, the cultural heritage also consists of poison and waste which threatens groundwater and playing children. If historians and museum officials had been interested not only in the handsome buildings and machines of

the industrial age but also in surveying the production of toxic substances and waste, then we would have had a complete list today of places where there have been, for example, factories, sewage treatment plants, petrol stations, and rubbish dumps. But Burchardt observes: "It has never been particularly fashionable or rewarding for historians to deal with the useful or darker sides of history".²⁵

Between bow visor and tsunami

Trying to avoid what is difficult and problematic is of course nothing unique for the museum world. If anything, it is a universal way to keep chaos and trouble at a distance, even if it seems doomed to fail. Yet these questions should perhaps be particularly important to put to the museums, since they are often held up as society's memory, with a special responsibility. As such they should not be allowed to function solely as reservoirs for pleasant and uncomplicated things but must also be able to contain terrible and agonizing phenomena, which do exist in every age and in every person's memory. This is even more important today, when there are growing demands, both nationally and internationally, for museums and other cultural heritage institutions to clarify their role in society and activate their collections.

Since our project began, a number of politically dictated decrees have been formulated about diversity, democracy, dialogue, and participation in the cultural heritage, while simultaneously there

is greater attention to what was formerly marginalized and problematic. Even if we have acted on our own initiative, our project has become a part of a new discourse, a new way of viewing and talking about the museums' task and the role of the cultural heritage in society. No museum of cultural history can continue to ignore questions such as: Which people and phenomena are represented in collections, exhibitions, built environments and other forms of cultural heritage? What position is assigned to aboriginal peoples, minorities, and other marginalized groups? How can emotionally fraught issues and phenomena be tackled? How can evil be involved – in particular the great crimes of history, both yesterday and today? It has become impossible to speak about cultural heritage without simultaneously asking the question: Which cultural heritage? Whose? What is defined as cultural heritage *does* something with its own time, it becomes something that people can use when they create images and ideas about themselves and others.

In a reflection on the history of psychiatry as cultural heritage, the ethnologist Mikael Eivergård says that it is a matter of processes where one's own life can be attached to something larger.²⁶ Each person has his or her own experiences, but they are also shared with others, and, as we pointed out above, many of the visitors' contributions mediate in this way between the individual and the collective. Working for a cultural heritage which includes patienthood or other marginalization, however, does not seek to reinforce that identity but rather to legitimize

and acknowledge people's experiences. There are also many comments in our material from people who find confirmation of their own experience. An example of a humorous kind can be found in the guest book, with reference to the contributions from Dalarna Museum and Torekällberget Museum: "Titch was here, nice to see old stuff from the clink."

Cultural heritage today no longer stands primarily for a shared heritage or positive identity construction. The term cultural heritage has become a possible tool for exposing conflicts and unequal power relations and for coming to terms with traumas and disasters. Our project is framed by two new additions to everyday Swedish speech: *bow visor* and *tsunami*, material manifestations of Anthony Giddens' and Ulrich Beck's talk of "the consequences of modernity" and "the risk society".²⁷ Disaster management has become a constantly topical social issue, but despite all the discussions and considerations mentioned above, it is still not a self-evident task for museums. Of course there are examples; apart from those mentioned here there is, for instance, all the documentation and collection after the terrorist attack on the World Trade Center in New York in 2001,²⁸ and perhaps a better state of readiness for these issues will be on the museum agenda in the future. But if we were to forecast the museums' coming "difficult matters" we would also see another scenario, represented in this book by the totem pole from the Museum of Ethnography. It concerns the right to and the responsibility for the artefacts, the ques-

tion of repatriation or joint custody, and ethically sustainable relations between museums and the societies from which their material comes, in both national and global perspective.²⁹ Perhaps power over the cultural heritage is the great non-issue in this book's collection of objects and narratives, the public museums' self-assumed right to take away and bring home artefacts from various quarters, whether near or far. Perhaps this book's encounter between the museums' and the visitors' objects anticipates a future hybridized cultural heritage with less uncertain ownership and not primarily a public responsibility. The visitors' contributions have after all been preserved in people's homes, as a kind of collective cultural heritage held in private hands – not infrequently on shelves, in glass cases, and in drawers, just as in museums. The discussion hitherto about the cultural heritage has chiefly been conducted from a postcolonial and minority perspective, but perhaps it will have broader implications in the future.

"There are much worse things outside", one visitor wrote in the guest book, thereby expressing something that has been raised a number of times in the course of the project: Is it possible to compare and rank people's difficulties? Is a major disaster with many deaths worse than the loss of a single person? Is it worse to lose a relative than to lose one's job? Is it worse to contract a chronic disease than to have a burglary? In a newspaper interview a woman who lost two children in a drowning accident says that she sometimes feels as if people find it hard to approach her with eve-

ryday worries, as if they are not much to someone who always has the “advantage” when it comes to grief. But that’s not what it’s like, she says: “Every human loss is a tragedy. It can’t be measured and weighed, sorrows can’t be compared”.³⁰ Correspondingly, we have tried to think in these terms. It must be possible to discuss history without constantly ending up in comparisons; as in the German debate it must be possible to discuss both the Holocaust and the bombing of Dresden without setting up one against the other.

In this situation someone always says: But what about oblivion? Why just talk about remembering? Why can’t people be allowed to forget and move on? In one of his late books the philosopher Paul Ricoeur discussed how the possibility of forgiving goes together with the ability to forget.³¹ But here too there is a problem: depriving a person or a people of the narrative of their suffering can mean robbing them of their identity, while clinging to this narrative can leave people paralysed and numb. A corresponding problem has beset the handling of South Africa’s historical trauma, where negotiation about the past has been a way to handle the future, being reconciled by agreeing on a history that is acceptable to all parties.³² Forgetting can be as active as remembering, but often it is more a matter of silencing and saying nothing, which for many people can be a more difficult experience than speaking, remembering, and acknowledging. The visitors’ contributions in particular testify to silenced memories, something they carry with them through life as a blackness, a minor chord,

something gradually incorporated in their own personality.³³ The interplay between remembering, forgetting, forgiving, and leaving things behind comes out clearly here in several of the contributions. Like churches and graveyard walls in the past, both the field station and the museums have proved to be places where a secret or an experience can be safely hidden away – “free zones for painful memories, places where one can leave things without forgetting them”, as the ethnologist Lotten Gustafsson Reinius writes in the contribution from the Maritime Museum.³⁴

If one reads all the texts in sequence, another narrative emerges than the one usually heard from the museums’ stores and exhibitions. It is not a history proclaiming progress and optimism about the future, but it is not all sorrow, filth, and misery either; there is also quite a lot of humour and reflection on the human condition, on issues great and small. It is a history of difficult and complex matters as a dimension of life, which one has to find a way to handle. It is a history that makes us humble about the diversity and unpredictability of life.

Notes

- 1 Björklund & Silvéen-Garnert 1996.
- 2 Samdok is the organization of Swedish museums of cultural history working with contemporary studies and collecting. Samdok has its secretariat at the Nordiska Museet (www.nordiskamuseet.se/samdok; Silvéen & Gudmundsson 2006).
- 3 The work of the travelling curators also included ordering and cataloguing all the material after the end of the tour. What concerns the field station/exhibition is archived at Swedish Travelling Exhibitions and is available via the project's website, www.svarasaker.riksutstallningar.se. The original material from the visitors has been placed in the Nordiska Museet while there are copies at the museums where the narratives were collected. In addition to this there is the guest book, field notes, press cuttings, and other material.
- 4 Articles and reports from the seminars can be found at www.svarasaker.riksutstallningar.se, under the heading Seminarier. For the first one, see also Olsson & Nyberg 2000.
- 5 See e.g. Linder 2000; Rubin 2000 and *Obekväma föremål* ("Uncomfortable Artefacts") seven radio programmes in the science series "Vetenskapsradion Samhälle", Sveriges Radio P1, November 2002–January 2003.
- 6 The method of the field station is described by Barbara Kirshenblatt-Gimblett, professor of Performance Studies at New York University, as both a performative museology and a catalyst. "The exhibition was but one element, albeit an important one, in a larger process. It was a catalyst. It did not only display. It also made things happen" (Kirshenblatt-Gimblett 2002:63).
- 7 See e.g. Silvéen 2000; Silvéen 2002; Björklund 2005.
- 8 See www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Museum/brudd/index.html.
- 9 Cf. Hjorth 2000.
- 10 Twelve of these were added after the end of the tour, and all texts have been edited slightly for publication. Two museums have changed the objects but not the topic: in the trailer the Madhouse from Vänersborg was represented by a pair of glasses while the *M/s Estonia's* bow visor has now replaced the alarm clock used on the tour (cf. Björklund & Silvéen 1996:154f). Some authors have moved to a different workplace since they wrote their texts, and some museums have changed name.
- 11 These texts proceed from records in the field station or are the contributors' own written narratives, signed in accordance with their wishes, using a real or fictitious name, with or without information about domicile. In all cases they have been edited and are sometimes excerpts from longer accounts. The first criterion for our selection has been clear narratives with photographed objects. In addition, we have endeavoured to have different questions represented and have avoided too many contributions on the same or similar themes.
- 12 The museologist Sharon Macdonald has devoted an article to "visitor books" as a hitherto neglected source for the growing research on visitors' views, experiences and understandings of museums and exhibitions (Macdonald 2005).
- 13 Cf. the Danish exhibition project *Fynske relikvier*, which correspondingly showed how both religious relics and modern-day symbolic objects are dependent on the meanings ascribed to them (Mordhorst 1998; Harnow & Mordhorst 2000).
- 14 Cf. Silvéen 2005, on how three separate artefact acquisitions at the Nordiska Museet are inscribed in grand contemporary narratives about the Holocaust and other genocides, cancer and other serious diseases, and incest and other sexual abuses.
- 15 Anders Björklund was then head of the Maritime Museum.
- 16 Olsson & Nyberg 2000.
- 17 Schlereth 1985:16.
- 18 See further Silvéen 2000.
- 19 Some people evidently feel that the museums have even gone too far. Relatives of the victims are a powerful pressure group when it comes to the design of Ground Zero in New York, the place where the towers of the World Trade Center stood until 11 September 2001. "They are worried that the memorial that is planned will be far too commercial with the intention of attracting souvenir-hunting tourists. They have also turned to the White House to protest against the cultural institutions that are planned. They fear museums which can show exhibitions that may be perceived as offensive" (Pehrson 2005).
- 20 Cf. Burström 2003; Isacson 2004.
- 21 Palmer 1987; Allen 1995; Hass 1998. Cf. also Silvéen 2003.
- 22 Losten 2001.

- 23 Kavanagh 2002.
- 24 Åkesson 2005:145. For the acquisition of the tent, see further Grahn 2005.
- 25 Burchardt 2005.
- 26 Eivergård 2005:37f.
- 27 Giddens 1990/96; Beck 1986/98.
- 28 Some early examples are given in Kirshenblatt-Gimblett 2001. Since then both the New-York Historical Society and the National Museum of American History (Smithsonian Institution) in Washington have documented, acquired objects and staged exhibitions about the event. Cf. also www.NYCstories.com which was opened after 11 September 2001 and is archived today as a Library of Congress Web Preservation Project (<http://lcweb4.loc.gov/911/catalog/1516.html>).
- 29 Cf. Peers & Brown 2003. Another growing field comprises religiously charged objects. In a global media world it can be difficult even for museums to handle these, as is well illustrated by the debate about Louzla d'Arabi's painting *Scène d'amour* at the Museum of World Culture in spring 2005.
- 30 Kantor 2005.
- 31 Ricoeur 2000/05.
- 32 Nuttall & Coetzee 1998.
- 33 Cf. the discussion conducted by the ethnologist Georg Drakos on silence and narrative as two sides of the same coin, which together shape the conditions for sick people and their next of kin in the pathological world created by HIV/AIDS (Drakos 2005).
- 34 Cf. note 14.

References

See the Swedish introduction.

About the authors

*Eva Silvé*n is a Ph.D. in ethnology, curator at the Nordiska Museet, and works today with issues concerning minorities, diversity, and cultural encounters; she was formerly responsible for the Samdok secretariat.
/ eva.silven@nordiskamuseet.se

Anders Björklund is acting professor of ethnology at Stockholm University and director of the Museum of Ethnography, formerly director and research leader at the Maritime Museum. / anders.bjorklund@etnografiska.se

Jag tycker att det är spännande
att se sånt härnt som har hänt.

Det var int're sant
under tåknat Liv går

Det som gjo-de stort intryck på mig
var den flagga som kommer från Värmland,
mest för att det ligger så nära och i tiden.
En annan sak var Arsenikfärgerna eftersom
det i närheten där jag bor finns stora
mängder arsenik

Roland Svensson

Kommer att minnas Orkans sten. *Pelle*

Det är mycket man inte vet om den vardagliga historien, som egentligen säger en hel del om samhället - jag tänker på det skamfyllda stoppskyddet...
Anna Ilerup

Jag tycker att det var spännande
och roligt, det är första gången
jag har sett en handgranat.

No entiendo mucho, pero es muy interesante
+100000000.

Entiendo todo, pero no tengo ganas de leer
El Cabron // Málaga

Allright! Dave.

Naglarna van coola?
limes.R

Lillen va här, kul att se gamla
pyglar från tiden. 00-04-28
F.T.L

God thanks! ☺

000416

Björn Ozelstål - Trevligt, trevligt :)
Helena Bertilsson - Trevligt möte
Henrik Johansson - Helt sjukt
Jonas Knutsson - RÅ BRA!
Camilla Eriksson - Superbra
Erika Isaksson - kul att se
Carin Åberg - Intressant!

Shafiq

Makabert!

Richard K. Smith

Intensivt.

Snygg / Bro / J. L. L.

Harlig Diesel stamping

Veldyt wacko men kul)
Samuel

Vilka föremål och historier är det som överlever i museernas arkiv och magasin, hemma i skåp och lådor och i människors berättelser? Vem sparar det som är smutsigt, tabubelagt, sorgligt eller politiskt farligt? Hur blir ett oskyldigt vardagsting svårt – och för vem?

Sådana frågor diskuteras och analyseras i boken *Svåra saker*. Sammanlagt presenteras drygt hundra föremål från ett stort antal svenska museer och deras besökare. Saker som med sina berättelser pendlar mellan det personligt och det kollektivt svåra, saker som både upprör och berör.

Difficult Matters is a book about objects and narratives that disturb and affect, coming from museums as well as from people's homes, cupboards and drawers. The extensive introduction, *Detecting Difficulty*, is translated into English.

Nordiska museets förlag

ISBN 91 7108 507 6